

AZ ÚJ VILÁG

REGÉNY
A SZOCZIALIZMUS ÉS KOMMUNIZMUS
TÁRSADALMÁBÓL

ÍRTA

TÓVÖLGYI TITUSZ

ELSŐ KÖTET

(FORDÍTÁSI JOG FENNTARTVA)

BUDAPEST
AIGNER LAJOS

1888

«JÖJJÖN EL A TE ORSZÁGOD!»

Azok elvi küzdelmek, melyek ma a politika világában folynak, nevetséges árnyalatok, kicsiny törpeségek amaz óriási probléma mellett, melyet nem a politika, hanem a társadalom van hivatva megoldani. Ezek az egyes kicsiny pártok, mint külön-külön érdekcsoportok szatócs-boltockái, homályos ablakoskáikkal, kortes-pálinka és vöröshagyma légkörükkel, a választók sáros csizmái által beszennyezett foltos talapatukkal és faggyúgyertya, szappan, avas szalonna, kénes gyufa, zszszikés lencse stb. árucikkeikkel, mint valami sötétes ketreczek állnak ama nemzetközi világbazár mellett, melynek ragyogó homlokzata mint büszke óriás emelkedik az apró érdekek kalibái fölé, s majdan egy emberiség jövőjének tárva kaput, szellős és tágas csarnokainak roppant kupolái alatt, csillogó fényben, pazar gazdagságban, s a boldogság illatos légköré-

ben fűrösztí a mai keserves korszaknak egykor szerencsés unokáit!

Hát csak beszéljétek ti kicsinyes politikai elvek-ről, toryk és whiggek, monarchisták, orleanisták és republikánusok; szabadelvű-pártiak, mérsékelt-ellenzékíek, függetlenségíek. Alakítsatok kormányokat magatoknak magatokból; hirdessétek a haza megmentőjének azt az elvet, mely benneteket tart meg a hatalom polczán, avagy segít hatalomra,, és hitessétek el a népmilliókkal, hogy csakis a ti elveitek keretében lehetnek boldogokká, sőt higyjétek el ráadásul magatok is. – Mulassatok, álmodozzatok, politizáljatok! Benne van már a levegőben, az a ma még itt-ott felcsillanó isteni szikra, melynek világossága nagyobb és nagyobb tért foglal, mint előpostája pirkadó hajnal előtt a közelgő napnak, míg egyszer csak fölragyog üstöke a láthatáron, izzó aranya bezománczozza az ég alját, felvirrad az emberiség boldog kora, ragyogni fog a mos! csak gúnykép emlegetett egyenlőség és testvériség, valamint hogy el fog homályosodni a most ragyogó csillagok legtöbbje.

S egy lesz a haza: a föld! Egy lesz a nemzeti-ség: az emberiség! A világ összes államai, összes nemzeti szövetségbe lépnek, leomlik minden vám-

sorompó, megszűnik minden nemzetiségi kérdés és dulakodás; szabad, határtalan lesz a föld, testvérré lesz minden ember! Mikor be fogják látni, hogy ember és ember közt nem a nyelv teszi a különbséget, hanem a becsület. Hiszen vannak nemzetek ősök nélkül, hol az ősi erényt ma már idegen fajok gyakorolják. Magyarországnak is alig van egynehány ősi családja, az ősi fészekben majdnem az egész nemzet idegen: németekből, tótokból, horvátokból, oroszokból, szerbekből stb. lett magyarrá. A Zrínyieket, Frangepanokat, Jurisicsokat, Hunyadyakat nem magyar ősök nemzették, Kossuth Lajos a Cosutius latin családból származik. Míg ama válaszfalat, melyet az emberiség nagy táborában a nemzetiségi előítéletek vonnak, át nem lépték, ellenségeink valának, míg később hazánk oszlopaivá lettek. Mert bennük volt az emberiség közös apjától származó testvéri vér és szeretet, a minthogy benne van most is minden nemzetiségben, csak a sorompókat döntésék le: **Mert az emberiség egy család!**

S a minthogy az emberiséget a nemzetiségi válaszfalak nemzetiségi családokra osztották, és különleges érdekeket alkotva, egymás ellenségeivé tették, úgy különítik el az egyes nemzeteket számtalan apró csoportokra az egyes családok, ugyanannyi

különleges érdekekkel, elszigetelt egyes apró czélokkal és működési körrel, egyik családot a másik útjába állítva s egy rettentő küzdelmet provokálva, melyben ember ember ellen működik, a mely küzdelem a társadalmat az egymás elleni harcz táborává avatja fel. *A családok harcza!* Ez a mai társadalom! S míg az erősebb családok elburjánosodva éldelik az élet minden kincsét, óriási gyökereket eresztve az általuk elfoglalt talajba, s roppant térségeket futván be indáikkal, elnyomnak mindent, az alatt, és igen gyakran, sokkal nemesebb növények vesznek ki, mert ez az elburjánosodott, eldudvásodott család elvonja tőlük a létezés lehetőségét.

Íme a társadalmi kertészlet rendszertelensége, mely habár világ teremtése óta a mai napig nem egy reformátornak feltűnt, nem lett rajta segítve. A reformátorok ekéi nem hatottak le oly mélyén, hogy ezen családi gyökereket kitephették volna, s habár a Krisztus tanai érintették, követői ismét felébb vették ez ekét, pusztán a vallási fõlszínen mozogván. Tisztán társadalmi reformunk, a mennyire a történelem vissza tud emlékezni, még nem is volt, minden megindult ily mozgalmat magáévá tevén a vallás, vagy a politika, csinálván az óriási kérdésekből

törpe megoldásokat, az emberiség mélyébe ható műtétek helyett, hajszálhasogatásokat. *Az emberiség érdekének tisztázása* mindig az egyes érdekek előtérbe tolakodásának szemtelenségén és erőszakoskodásán bukott meg.— Most nem azonképpen indul. A legújabb mozgalom: *a nemzetiségek és családok elszigeteltségének tűzhelyeinél keresi és találja fel az emberiség egyenlenségét, az egyenlenség boldogtalanságát, és ki mondja: Nincs elszigetelt család!*

Mindössze sem sok ezerre mehet ama családok száma, melyek a világot birtokolják, s a melyek a mint mondani szokás: számítanak! Ezeket a családokat kell megnyerni minden uralkodónak, minden kormánynak, s ha megnyerte, a többi millió ember nem számít. Ennek a néhány ezer családnak érdekében működik ma az emberiség: hogy ezeknek a gazdagságát növelje, hatalmát, befolyását támogassa. A városokban, a megyékben, az országokban ezeknek a családoknak érdeke, akarata dönt, a többi ezer, százezer és millió ember csak eszköz. Ezeknek a családoknak cziszternáiba gyűl az emberiség minden verejtéke, a verejtékcseppek megérczesedett aránya, és megkövesedett gyémántja, de mint a gyöngykagylónak, a küzdelmek közt fujt gyöngy értékéhez, úgy emez összefolyt verejtékcseppek

értékéhez is azoknak van legkevesebb közük, a kik hullatták. Hány és hány nagy lélek, teremtő ész, alkotásra hivatott zseni bukkan föl és tűnik el az emberiség nagy Oczeánjában, a nélkül, hogy észrevennék, mert eme családok foglalják el a kiemelkedő pontokat, a magaslatokat, ezek állják útját számtalan nagyra termett elmének, kik a semmiségbe süllyednek vissza, míg eme családok porontyai, a legpompásabb magaslatokat elfoglalva, mint hájas tengeri főkák az ő semmittevésükben sűtkéreznek a sasok helyén, élvezve a verőfényt, melyet mások az emberiséggel megosztva, az emberiség felvilágosítására és boldogítására használnának föl. Magukhoz ragadják az alkotás minden adományát, kéjét és kényelmét; puha bársonyon hevernek, kincsben fürödnek, ebeiket hizlalják, meztelenül hagyván éhezni az emberek százezrét, kiknek éppen annyi joguk van minden kényelemhez és boldogsághoz, mint nekik. Kik éppen oly tagjai az emberiség családjának, mint ők, éppen oly örökösei a mindenségnek, éppen oly tulajdonosai a világ kincseinek, de ki lettek forgatva örökségeikből, meg lettek fosztva jogaiktól, ki lettek üzve tulajdonaikból, kapzsi testvéreik által. Hát vissza kell helyezni az ő örökségébe és az ő jogába az emberiséget! A legújabb

mozgalom egy nagy törvénytételre készül, mely az emberiség közös tulajdonát az emberiség közös családjának birtokába helyezi vissza és kimondja: **Nincs örökség, és nem lesz magánvagyon!**

A természetellenes házasságok rablánczai közt és börtöneiben sínylődik most az emberiség. S ki hozta be a társadalomba ezt a rabszolgaságot? Nem emlékszik rá a történelem. Az ősi, műveletlen és tudatlan, kezdetleges emberiségnek, évszázadoktól évszázadokon keresztül átvett szokása, a világ kezdetének a társadalom eszmélődésének átültetése egy egészen átváltozott emberiségbe, egy kőkori ős ember családi élete Krisztus után a 19-ik században. Annak a visszás állapotnak, melyet az emberiség közös családjában a nemzetiségek, elszigetelt családok, és magán vagyonok hoznak létre, negyedik nagy tényezője: *az örök házasság! Holtomiglan, holtodiglan!*

A társadalom rabláncza ez: Az ember életének nem lehet nagyobb átka egy elhibázott örök házasságnál. Két eltérő nézetű, egymástól egészen különböző, felfogásban és természetben egészen ellentétes, véralkatban összeférhetetlen két embernek, az egész életen való összeeröltetése, összelánczolóása a legnagyobb barbarizmus. Kínpad! Egy

elviselhetetlen teher hordozása az *'egyetlen egész* életen keresztül.

A társadalom önámítására szánt mily óriási hazugságot mond olykor egy-egy halotti jelentés: «Boldog házasságuk huszadik vagy harminczadik évében». – Az emberek, kik ezt a boldogságot ismerték, összenéznek és hallgatnak ama tudatban, hogy maguk is hasonló hazugságot fognak elkövetni. Mert hát úgy illik a társadalomban, hogy a házasság boldog legyen. S az emberek rádisputálják magukra e boldogságot, mert rettegnék arra gondolni, hogy mit szülhetne az igazság kimondása?

Az sem igaz, hogy az emberi örök lekötöttség az emberi természetből lenne kifolyó. Hiszen^ az ember csapodár, változatosságot vágyó és szerető, kalandhajhászó és a képzelődés befolyása alatt álló teremtmény. A páros életet élő állatoknál a képzelődés nem kelti fel a változatosság utáni vágyat, míg ellenben» az embert csak a legnagyobb önmegettagadás tartja vissza a csapodárságtól. Daczára ez önmegettagadásnak: ha az egymással meg nem elégedő házastársak, a változatosság utáni vágyból származó hűtlenséget kibeszélnék, fölkarvarodnék az elszigetelt családi élet, melynek természetellenességét íme a képmutatás, hazugság és titkolódzás konstatálja.

A mérgezések, gyilkosságok és öngyilkosságok krónikája is sokat beszélhetne erről.

És a nevelés! Mily nemzedék női nemzedékre a múlt és a mai nevelés mellett? Ily nevelést adhat a szegénység, a nyomor és a tudatlanság? Avagy mily nevelést adhat a nevelésre képtelen szülő? Hiszen a nevelés tudomány, még pedig olyan tudomány, melyre születni kell. A gyermekkertészet feladata és a szülés, a világrahozás feladata, nem ugyanaz. A legtöbb szülő csak a termőföldet képviseli, azzal a különbséggel, hogy a föld az ő szülöttjét nem ronthatja el szellemileg, míg a szülő igen. Arra való tehát a gyermekkertészet, *hogy* a csemetéket gondozása alá vegye, növési irányát, faji nemesítését megadja, s a szülő netaláni káros befolyását lehetetlenné tegye. Ámde, hogy van ez ma? A mai elszigetelt családok, örök házasságok, mily nemzedéket adnak át az utókornak? Hiszen ez egy borzalmas kép! Az emberiség egyik fele csak arra van hivatva, hogy másik felének gonosz-sága fölött örködjék. A gyermek azzal a neveléssel (!) lép a társadalomba, melyet szüleitől nyert, s azt a benyomást viszi magával, melyet az otthon tapasztalt családi élet példája lelkületére forrasztott. Ezt a benyomást viszi át többnyire az ő

saját családi életébe is: innen a praedestinatio! finnen a szülék bűnéért az unokák bűnhődése, századok öröksége a századoktól. – Mire való az örök házasság? Az emberiség egy tetemes részének kínzására, a helyes gyermeknevelés megghiúsítására, a társadalom megnevesítésének lehetetlenítésére. A legújabb mozgalom kimondja: **Nincs örök házasság!**

Még egy nagy betegség: *a rang-kórság!* A mint-hogy az emberek képesek elpusztítani egymást a vagyonért, éppen oly készséggel adják el magukat a rangért azoknak, kik saját érdekeikben az emberiséget pusztítják. Az embertelenség, a szívtelenség, a kapzsiság, a csalás és a becstelenség forrása a vagyon. A nyomor terjesztésének epidémiája, a mások iránti kegyetlenség és kérlelhetetlenség a birtoklási vágyban leli csiráját, és ja birtoklási vágnak legalázatosabb rabszolgája: a rang! Szolgalelkűség föl-felé, dölyf lefelé! A nép elnyomására, letiprására, kizsárolására és a hóhérságra vállalkozók csalétke. I A nagyravágyás ördöge, melynek lelket adod el, imádod a sátánt, és kész vagy a kárhozatra ember-társaid ellen.

Ha rang nem volna, az ördögnek nem volna talaja az isten elleni küzdelemben. Minden oly küz-

delem, mely egyesek istenítésére és milliók rovására történik, mely az emberiség boldogságát egyesek kezeibe teszi le: isten elleni küzdelem! Az isten csak embertársakat alkotott, de földi isteneket nem: mert az istenkedés az ő legfőbb bölcsességének dolga. Minden más istenkedés bitorlása az igazi istenségnek, és a bitorlás segédeszköze: *a rang*

És azonfelül az emberi tökéletlenség terjesztője. Ezreket von el a hasznos munkálkodástól, címekkel nem járó foglalkozásoktól. Lenézi a polgári igyekezetet és az erényt, fitymálja az egyszerűséget és a szerénységet. Táplálja a fenhéjázást, az üreskedő feltűnhetést és a lelketlenséget. Terjeszti a protekciót, az érdem háttérbe szorítását és a szolgálkúséget!

Döntsétek le a nemzetiségi válaszfalakat, a vám-sorompókat: *és nem lesz háború!* Szüntessétek be az elszigetelt családíságot: *és nem lesz nyomor.* Törüljétek el a magánvagyon: *és nem lesz becstelenség.* Módosítsátok az örök-házasságot: *és nem lesz erkölcstelenség.* Törüljétek el a rangot: *és nem lesz zsarnokság!*

De ha mindezeket eltöröljük, mi marad akkor? Kérdi a mai világ gyermeke. S én e kérdésre egy regénynyel válaszolok. Regénynyel, mely bemutatja a nemzetiség nélküli, a családi elszigeteltség nélküli,

a magánvagyon nélküli, az örök-házasság nélküli és a ráng nélküli társadalmat.

A szabad szólás, a szabad gondolkozás és a szabad sajtó világában élünk. Nem lázítok, nem izgatók, nem vétek a sajtó-törvény ellen, de, fel akarom hívni a közönség figyelmét arra az ismeretlen új világra, mely előttünk áll, s melynek panorámája akar lenni ez a regény. Tekintsetek bele, kritizáljátok, kifogásoljátok, Ítéljétek el, ha úgy tetszik, van hozzá jogotok, de időtök is elég. Olvassátok el és ne kapkodjatok benne. A ki csak a mesét szereti s unalmas reá nézve az eszmemenet követe, az eszme fejtegetésének olvasása, az ne fogjon hozzá. Hogy író és olvasó megértse egymást, hallgassa ki egymást.

Csomaköz (Ponyvási tanya), 1887 október 11.

Tóvölgyi Titusz.

AZ ÚJ VILÁG

I. A SZERELMES-FESTŐ.

Kétezer és háromszázban élünk: Anno 2300. Már 2200-ban, januarius „hó elsején, e mindenki által ismert történelmi nagy napon lett kimondva az európai államok követsége. Valamennyi állam, megtartotta akkori területét, beszélhettek oly nyelven, a milyenen aláírtak, általános érintkezési és hivatalos nyelvül azonban, minden államra nézve, kivétel nélkül, egy nemzetközi nyelv: a «volapük» lett elfogadva.

Kőszáli Elemér egyike volt Európá legnagyobb festőinek. Budapesten lakott, a Jánoshegy csúcsán, egy, az államtól bérelt gyönyörű villában, mely a zugligeti városrésznek, számokkal kiírva, a XXIV-ik kerületnek mintegy központját képezte. A mennyire a szem a Gellérthegyről ellátott: a váczi hegységtől kezdve köröskörül a Cserhát alján, a gödöllői

hegykoszorú tövében, Fóthot, Czinkotát, Kerepest, Issaszeget, Péczelt, Maglódot, Soroksárt, Promontort, Budaörsöt, Budakeszit, Patyót és Szent-Endrét magába kerítve, Budapest volt az egész térség. Behintve palotasorokkal és villákkal; óriási terekkel; sétányokkal és kertekkel; behálózva gőz és villanyos vasutakkal; betonírozott és aszfaltírozott, fa és kőburkolatú stb. járdákkal; csatornákkal, melyeken magán- és társashajók közlekedtek, fűtőket halatva és színes lobogókat pattogatva.

A hegyeken, erdőségek közt, parkok virítottak, virágágyak illatoztak,, Magas fák árnyas lombjai alatt, mint megannyi madárfészkek, meghúzódva és a magányt keresve csillámlottak a nyaralók, a kerti lakások. Leeresztett ernyőik, zöld ablakredőnyeik közt hús árnyas levegő hullámozott,, mint valami harmatos áram,, zamatosán, az üdeség zománczát hordva szárnyain, mint mézes hímport. Andalító szellő énekeket himbált lombos karján, s ajkaidra csókolá, egészséges szüzi lehet.

Élénk színű zöld pázsitok, gyenge, vízgyöngyös szőnyegek bársonyát mutogatva, kanyargó fehér utakkal, illatot hintő gyöngyvirág szegélyekkel és fehérlő jázmin csalitokkal, melyekben fülemülék csattogtak. Csevegő források, sötét borostyán ligetek alól kígyózva elő, nefelejts-bozótok ölén suhanva át, kavicsról kavicsra lejtve, tündéri csattogással,

pajkos kaczagással, habzó tánczot járva, s kaczerán hullva a szerelmes völgyek karjai közé.

Perczről-perczre egy-egy új nyaraló, az építészet és kertészet ízlésének váltakozó pompájával. A hegyoldalakból letekintő tornyos várakok, sötét zöld ligetek sűrűjéből kinyúló keleti pavillonok, magasra csillámló vízsugarak és permetező ugrókutak, az ő milliárdnyi vízcseppjeikkel, a napsugarakban szívárványszínt játszó párázatukkal.

Tündérvilág! A meg-meg-hibbanó szellő meg-razza az illatterhes levegőt, és hull az ámbrahar-mat részegítő zápora. Kéjelepsz ha lélekelz s a látás igézete gyönyörrel tölt meg. És lépésről lépésre újabb meglepetés, újabb varázs; a szépségnek újabb találmánya; a felfedező ízlés pazarlása a bőkezűség és prédaság kifogyhatatlan gazdagságával.

A tiéd mind ez! A tiéd úgy, mint a másé, az összesé és mindenkié: az államé. A magadéban jársz, a magadéban gyönyörködöl, a magad gazdaságát bámulod és senkiét sem irigyelheted. A var-lakok tornyain ragyogó csillagok, a villák ablakai-nak . kristályában pirosuló alkony, az árnyasan tekergő utak sötétjében hűslő ózon, barátságosan és moso-lyogva néznek reád, mint egyik gazdájukra, mert nincs kizárólagos uraság és fény, mely a, büszke kastélyokból letekintve méltóságát fitogtathatná, s lenézhetné a szegénységet. Nincsenek dolyfösen

feltárt kapuk, melyeken át csak a gazdagoknak szabad az út. Minden dölyf megtörve és széthullva, minden arisztokratikus palota demokratizálva és meghajolva a társadalom előtt, mely egyedüli ura mindennek!

Elemér, három barátjával, a saját és barátainak *jelenlegi* nejeivel lakta a jánoshegyi pompás villát, mely apró tornyokkal, kiugrásokkal, balkonokkal és teraszokkal sűrűen megrakva, építészetének bizarságát kaczerán mutogatta és udvarlója volt az egész táj. Az erdőkből kimagasló alakja úgy tűnt föl, mint fél testével a lombok hullámába mélyedő Vénusz, felemelt karokkal csillag diadémot tartva homloka fölé.

Az akkori ember nem szeretett egy maga lakni egy palotát, habár oly jövedelme volt is, mint Elemérnek, ki festményeiért mesés árat kapott. Az akkori fogalom szerint, üres szobák lakatlan hosszú sorában nem találtak boldogságot, a használatlan termék büszke tekintete dölyfösen és megvetően nem nézett le a társadalom szegényeire, kik a zsúfolt lakások penészes levegőitől büzlöttek. Az emberek nem találtak kényelmet abban, hogy minél nagyobb keretbe foglaltassák magukat, hogy minél nagyobb üres téren dölyfösködhessenek, s minél inkább összeszoríthassanak másokat; mindenki szerette jó barátját, jó emberét a maga közelében, s

kényelmesebbnek tartotta a társalgást, ha nem kellett érte messze menni.

Elfértek annyi helyen, mennyit az észszerű és valóságos kényelem megkövetelt. Nem tárták élvezetnek saját számukra építeni be, ha lehetne, az egész világot, és elfoglalni az emberiségtől minden helyet.

Azon felül meg nem volt cseléd. Minden ember állami neveletésben részesült. Nem engedték az emberi jogok, hogy egyik ember a másik szolgájává alacsonyíttassék. Szolgálja minden ember saját magát, és nem aláz meg vele senkit. Voltak házkisegítők, társalkodónők, titkárok, kik, miután a dolog senkire nézve nem volt szégyen, ha akarták, megtehették nagy fizetésért, hogy elvégezték a házi teendőket mások helyett. A házkisegítők úgy szerepeltek, mint akármiféle más segédek, segédbírák vagy tisztviselők, a háziak társaságához tartoztak és annak kiegészítő részét képezték. Többen szoktak társaságba lépni, hogy külön épületet, avagy jövedelmükhöz mérve, palotát béreljenek, és házkisegítőket alkalmazhassanak. Mert a gyermekek állami intézetekben neveltettek, az ily, külön lakosztályokkal bíró, egy épületben többek lakása, sokkal kedélyesebb és barátságosabb volt, mint a rideg elkülönítettség és zárkózottság. Léteztek azon felül külön berendezett kisebb és nagyobb szerű állami ven-

déglők, melyekben minden kényelem feltalálható vala.

Nősülni vagy férjhezmenni nem volt szabad, a míg tanulmányait, és pedig bármely pályáján az életnek, be nem fejezte az illető, s az államtól megélhetési bizonyítványt, oklevelet nem kapott. Ez ideig nő és férfi egyaránt, az intézetekben lett visszatartva. A nő éppen oly keresetképes és köteles volt, mint a férfi, ez képezvén mindkét félnek egyéni szabadságát. Hogy az önfentartási gond mindenkinél csakis saját egyéniségére vonatkozhassék, a gyermekeket és dologtehetetleneket az állam gondozta. A dologtalanságot és henyeséget nem ismerték, ezt lehetetlenné tette a nevelés és a társadalmi rendszer. Nem állhatott be az a kínos és aránytalan állapot, hogy míg az egyik ember minden teher és dolog nélkül, senkire és senkivel nem gondolva, könnyedén tölti életét, addig a másik meggörnyedve, nyögve és izzadva hordja a terhet, melyet egy rendezetlen társadalom, néha tíz vagy több gyermek, feleség, tehetetlen szülék és testvérek istápolásával reá rakott. Örök nyomor és küzdelemre való keltetés: ártatlanul.

Sem nőt, sem férfit nem kényszeríthetett házasságra a megélhetés és a vagyon, a mi nem volt Szíve vonzalmát követhette mindenki.

A kötelező házassági idő csak két hónapra volt

szabva. Két hónapi együttélés után ismét szabad volt mindkét fél. Együtt maradhatott további két hónapra, ha tetszett örökre, de kötelezve nem volt csak két-két hónapig. Minden két hónapban elválhattak. *Két havi házasság, illetőleg kötelezettség nélkül* nemi viszonyt folytatni nem lehetett, a mely kötelezettség, ha együtt akartak maradni, a közjegyző előtt minden két hónapban meg volt újítandó. És a kötelezett időre meg kellett tartani a házassági hűséget, mert a hűtlent szigorúan büntették. A ki a csapodárságtól két hónapig sem volt képes visszatartani magát, azzal nem tréfáltak a törvények. Bizonyos időkre száműzték, oly szigetekre, melyeken csak egyneműek tartózkodhattak.

Boldogtalan családi életnek, hűtlenségnek, nő vagy férj gyilkolásnak híre sem volt. Hiszen a ki a változatosságot szerette, hatszor váltakozhatott minden évben, a ki pedig nem szerette, megmaradhatott párja mellett: holtaiglan. De volt-e ilyen?

Házás ember volt Kőszáli Elemér is. Legelső nősülésekor szerelmes volt, hosszasan: egészen egy fél évig. Ez alatt ő és neje arra a gondolatra jöttek, hogy hosszú az élet arra, hogy ugyanannak az egy embernek a társaságában legyen eltöltve. Hogy a társaság unalmassá ne legyen, két hónap tökéletesen elegendő. A másik két hónap mar csak olyan, ismétlés, a harmadik két hónap: felesleges kitartás.

Hogy az ember egymásnak újság legyen, arra bőséges idő a mézes hetek száma. Elegendő egy élvezetes regény átolvasására. Ha nagyon élvezetes az a regény? Elolvasható még egyszer, ásítózva harmadszor is, de negyedszer? Vége a kíváncsiság minden ingerének, s egyik nap egyhangú lemásolása lesz a másiknak. Mintha az ember egy örökös díjnoki állomást töltene be, meghunyászkodva a princípálisnak, az életnek, kérlelhetetlen másoltatási akarata előtt.

Elemér harmincz éves volt és tizenötödik nejevel élvezte a családi élet szabadságát, alig várván, hogy ez a két hónap is leteljék, s újabb regénybe foghasson. Nem találta kielégítőnek egyiket sem. Titkolt szerelmi vágyakat táplált keblében, mert a kit szeretett, az nem szerette őt. Különczködő szerelmi érzék és ízlés. Oly rút nőt szeretni, kit nem szeret senki, s a ki még sem szereti őt: pedig csinos ember volt.

Árkosi Ilona egyik felsőbb női iskolának fizikai tanárnője. Özvegy már egy év óta, kitartó a nélkülözésben, pusztán ama hitet élvezve, hogy Cserjéssi Illés szereti őt, egy távúszó tanár, a ki pedig nem szenvedhette. De Ilona a rögeszmének élt, mert Cserjéssi egyszer valamikor, valamit mondott e csúnya nőnek. A szép nőnek csúnya férfivel szemben és viszont, mindig meg kell gondolnia,

hogy mit beszél. A csúnyák többnyire éhes szerelmesek, egészséges jó étvágygyal és ép gyomorral mint mások, de csak nagyon ritkán jutnak ízletesebb falatokhoz. Egy-egy szebb alakot messze úton keresztül elkísérnek, mint a hajót a czápák, és mohón kapnak be minden elejtett szót, s ha valamelyik nagyon jól talált nekik esni, izét nem felejtik el, sőt szomjasakká lesznek, mint a ki zsírosat evett, s üldözni fognak tüskön-bokron át. Ilyes valami szót ejthetett el Cserjéssi Illés és fanatizálta vele Ilonát.

Elemér pedig, ez a nagy képzelő tehetséggel bíró kitűnő festő, éppen így fanatizálta magát. Azt állította, hogy Budapesten Ilona a legszebb asszony. Mint valami alomlátó, a leggyönyörűbb, a legelbájolóbb vonásokról beszélt, melyeket senki nem volt képes Ilonában felfedezni. Olykor felkiáltott és lelkesülten bámult maga elé, mintha egy, csupán általa látható, égi jelenséggel beszélne: Üdvözlégy oh, te legszebb asszony!

Barátainak, ismerőseinek egy része azt kezdte hinni, hogy őrzöng, a másik, hogy bolondozik, a harmadik, hogy különczködik. Ilona pedig el volt ellene keseredve. Azt hitte, gúnyt akar űzni belőle.

A sors legszerencsétlenebb variációinak egyike, mikor érzelmeinknek éppen az ellenkezőjét hitetjük el azzal, ki iránt teljes ragaszkodást és lelkesedést

érezünk. A kit, mikor meg akarnánk nyerni, elriasztunk, a ki megrémül tőlünk, mikor utána esengünk, vonzalmáért rajongunk. Ily körülmények közt látta magát Elemér. Minél jobban bizonyította Ilona iránti bámulatát, annál inkább nem hitt neki. Esküdözött! Ekkor meg rettentő nevetethnékje támadt annak, a ki hallgatta, s komikusnak, kaczagtatónak találta fájdalmas arczát. Te még nagyobb lettél volna színésznek, mint a milyen festő vagy; – mondták neki. Elemér most már szólni sem mert. Bujkált és dühöngött, mint a sebesült oroszlán, mely a feléje közeledőnek agyaráat mutogatja. És az emberek susogni kezdtek, a mi borzalmas arra nézve, a kit illet. Mindig katasztrófát jelent: a beteg előszobájában, az élet hullámaival küzködő láttávolában. a törvényszéki teremben, vagy akárhol. És valóban, Elemérrel is, mert érzelmeinek hiteles bizonyítékát nem tudta adni, forogni kezdett a világ. Ámde zúr-zavaros, leverő, olykor kétségbeejtő pillanatok szoktak megelőzni minden életbevágóbb fordulatot, még az eszmék is a világra jövetel fájdalmi közt születnek meg. így született meg az Elemér agyában az eszme, hogy le fogja festeni Ilonát olyanak, a milyennek ő látja maga előtt.

Ezen a képen dolgozott most. Rajta csüggött egész kéjjel, képzeletének, teremtő erejének egész odaadásával. Mint a régi, üldözött keresztények,

elrejté hitvallásának ezen ereklyéjét az őt megérteni és felfogni nem képes pogány szemek és mindennapi emberek elől. Újra alkotó a teremtésnek ezen elsietett művét, pótolva a hiányokat és eltávolítva a feleslegeket, de ugyanazt a nőt, ugyan azokat a vonásokat hozva új életre, hogy a ki rá tekint, elragadtatva ismerje fel benne: a festő Ilonáját. Az alkotás vázlatából alakította át magának, egy mindenkit elbájoló teremtménnyé!

– Ez az Ilona egy gyönyörű példány, de csak vázlat, – mondta nem egyszer, festői alkotó erejének éles látásával, egy, a szépség minden kellékével felöltöztethető alapot szemlélvén maga előtt. Környezete nem értette meg, hát most hozzáfogott hogy bebizonyítsa állítását.

Műtermét gondosan elzárta mindenkitől és hallgattott. Nem volt közlékeny, mint máskor, nem beszélt műveiről, melyekben ideáit megdicsőülni látván, rajongott értük, és alkalmat adott a prózai embereknek, hogy megmosolyogják önhittségét. Költői túlaradozása, szerelme, melyet alkotásai iránt érzett, nem tette most beszédessé. Azzal a művészi együgyűséggel, mely azt hiszi, hogy a gondolatért, mely csak az ő agyában él, s melyet csak ő ismer, mások is hasonlóan rajonganak, szűken bánt, sőt inkább gyanakodóvá lett, mert az emberek tekintetében a gúny- és kárörömnél oly kifejezését

vélte felfedezhetni, a milyenre azelőtt nem is gondolt.

– Egészen átváltozott, – beszéltek felőle. – Vagy valami nagyszerűt alkot, vagy nincs tisztában magával és ez teszi búskomorrá.

Pedig soha nem volt boldogabb, mint most. Festészetében találta fel menyországát. Órákig andalgott műve előtt, újabb és újabb felfedezéssel igazolva a feltevést: hogy Ilona egy ideális szépségnek alaprajza. És ő ezt az alaprajzot művészi kivitel tárgyává tette. Szerelmesebbé lett bele napról napra.

Mikor nem dolgozott, a magányt kereste. Egyedül járta be a Zugliget árnyas völgyeit és magaslatait, megállva olykor egy-egy pompásabb építészeti remek előtt, összeölelkezve a művészet szellemével, rokonlelkének pályatársaival. Avagy a hegy csúcsokon, a magaslatokon merengett el, betekintve egy óriási város panorámájába, a beépített szédítő messzeségbe, melynek szakadatlan láncolata a Cserhatig nyúlt, zöld lombos alapra hímzett, kidomborodó paloták rengetegével, csillogó tornyok és vízszalagok tündéries látványával, melynek minden egyes fénypontjából az ő Ilonáját látta kiemelkedni, kit titkon imádott, de kit a művészet oltárára szánva imádatni akart midenkivel, nem is sejtván, hogy ez a kép, a társadalom egy új korszakának meg-

teremtésére lesz hivatva, s hogy a festő kezéből a nevelés fogja átvenni a természet hiányainak kipótolását, a lélek művészi idomítását, s a testnek, mint a lélek ruházatának a lélekhez való illesztését.

II.

AZ ÚJ VILÁG EGY EMBERÉNEK PALOTÁJA.

Századik feleségével való házasságának jubileumát ülte Sziklai Zoltán, egy óriási jövedelmű ember, az üvegépítészet feltalálója. Üvegből öntött nagyszabású nyaralót bérelt az államtól, építészetének első és remek példányát, melynek megcsodálására más államok építészei messze földéről vándoroltak Budapestre. Az államnak milliókat hozott be ez a találmány, s annak tíz százaléka a feltalálót illette. Húsz százalék az államé volt, hetven a találmány előállításával foglalkozó munkásoké. A világ minden részében üvegöntő telepek állítottak fel, s a találmánynak húsz évre szóló kizárólagos nemzetközi joga mesés jövedelmet biztosított Sziklainak.

A szentendrei hegyek lánczolata alatt, hol valaha nevezett városka állt, de melynek helyét Budapest

nyaralói foglaltak el, az alkonyat piros lángjában villogott az üvegkolosszus, az új találmány diadalát ragyogtatva. Kék, sárga, piros és zöld sugar kékék vakító fényében, mint megannyi óriási prizmák, büszkén magaslottak föl a szikrázó tornyok, szabadon és merészen, elválva a láthatár aranyától, égő oszlopcsarnokot képezve a rajok hajló égboltozat alatt. És e torony erdő közepéből egy még hatalmasabb toronyóriás nyúlt ki, mint valami imádkozó szent, felnyújtott karral, az alá rakott máglyán, a körulte fölcsapkodó lángok özönéből. De a mint alkonyodott, s a láthatár díszlete sötétedett, hogy annál jobban kiváljon a fekete felhő fodrokon az átvilágított arany csipke; s mire e dísz, az aczél zománczanak sötét viola színét vette föl és izzó vasas hullámokat hányva hömpölygött a nyugati részen, mint egy úszó pokol: önmagából kezdett ragyogni a toronyerdő óriása. Kékes fehér lángüstök lövellt ki a magas csúcsból, mely lebegett a palota felett, mint valami lidércz nap, mint a távol messzeségbe elterülő ég-palásznak brilliant kapcsa. Az alkonyat sötétedett és a táj világosodott, mint egy kivilágított tenger belseje, előtárva a varázsképet, melyben szikrázott az üvegpalota, mint ezüst sisak, magasán föllángoló kócsag bokkrétával a forgójában, körulte pedig a fürdő tündérek: a szomszédos nyaralók és paloták.

A park virágágyai és cserjéi képezték e beragyogott légtenger fenekét, mely az úszó és hajókázó tekintetet újabbnál újabb meglepetéssel bájolta el. Mint kincsszomjas bűvár merült e sugárözönbe a vizsga szem, és egymásután fedezte föl a kert mélyének gazdagságát. A csókot kínáló márvány szobrokat, melyek fehéren, vakítón csillogtak majd minden kanyarulatnál. Delejes ragyogású alakok, szerelmes párok, és istenek, a mythologia szédítő költészetéből merülve föl és népesítve be az új világ műízlésének egyik kincstelepét.

A nymphák ligete, megkettőztetve a mozdulatlanul pihenő tó tükre által. Sötét lombmélyedések, átvilágítva a leömlő lángtól. Titokzatos homályú cserjék puha gyepágyaikkal, és a kanyargó ösvények kísérteties feketesége, kibukkanva egy-egy tisztáson, melyre levilágít a kastély holdja.

És senki sem irigyelte Sziklaitól ezt a pompát. Nem úgy jutott hozzá, mint a ki bele születik, mint a ki véletlenül arany bölcsőbe hull, s fölnevelik fényben, bőségben, kényelemben, a nélkül, hogy meg tudná mondani: miért különb annál a szegény koldusnál, ki az utcza sarkán alamizsnáért könyörög, és csengettyűjét rázza. Mint a hogy nem tudná megmondani egy herczegnő öléből ugató kis eb, hogy miért ő olyan nagy uraság a többi, hozzá hasonló kis ebek közt, hogy mi érdek

arán szerezte meg hercegi kényelmét, arany nyaklánczát, selyembársony párnáit? Hiszen minden kis eb meg tudná azt tenni, a mit ő tesz, és hány koncsorog éhesen, kóczosan, gazdátlanul, a sintérsors kezei közé kerülve? Sziklai meg tudta mondani, hogy azért a pompáért mit adott az emberiségnek. Nem csalt, nem uzsoráskodott, nem vette ki mások szájából a kenyeret, azért hogy tízszer, százszor vagy ezerszer annyija legyen, mint a mennyije másnak van. Nem igyekezett megrövidíteni senkit. Számtalanszor nagyobb hasznára van az emberiségnek, mint a mennyit az emberiségtől ő nyer, az ő fényűzése csak mutató abból a kincsből, melyet az emberiségnek adott. Ez a különbség az új és az ó világ jövedelmi forrása közt. Az új világban abból kapom a jövedelmet, a mit az emberiségnek adtam. Ezért nem irigyeli senki. Az ó világban pedig abból kaptam, a mit az emberiségtől elvettem. Azért irigyelte mindenki.

Oda adom a tőkét a társadalomnak és a társadalom, a tőke kamatainak csak egy részét adja nekem. S azok a százezrek, melyeket Sziklainak találmánya jövedelmezett, nem voltak félre tehetők, nem voltak másokra hagyhatók, nem voltak örökölhetők. El kellett azokat költeni. A mint befolytak, úgy ki is folytak. Százezreket vett be és százezreket adott ki. A társadalom pénze egy pillanatra sem

lett a társadalomtól elvonva, haladéktalanul vissza lett bocsátva a közforgalomnak. Kéjt, kényelmet, jólétet adott Sziklainak, ki szétosztotta azt. Pazar kézzel fizette a művészetet, nemesítette az ízlést, jutalmazta a munkát és a szorgalmat. Az ő kezében a jövedelem a mások jövedelmévé, keresete a mások keresetévé változott.

A kertből az üvegpalotába, piros kristályból, széles lépcső vezetett fel. Karozata ezüst színű kristály, borítva megaranyozott domborművekkel. A karozat alabástrom oszlopain, nagy virágvázakban, buján díszlő tropikus növények, ernyőkhöz hasonló, kiterjesztett széles leveleikkel, melyeket baldachinalakban tartottak a lépcsőzet fölé.

A kastély ormáról széthulló villanyos fényben bizarr pompával ragyogott e tündéries följárás. Csodálatba ragadtatva álltak meg előtte az emberek, s bámultak a ragyogó oszlopcsarnokot, mely a lépcsőzet feletti homlokzatot magasra emelte. Kábító sugárözön hullt a kastély előtti térre és sziporkázott a fővenyes út zöld pázsitú szőnyegzetén, mely felett rezgő, kékes zománcznak tűnt föl a lég.

Az oszlopcsarnokból két rengeteg szárnyas ajtó nyílt a palota előcsarnokába, onnan ismét egy ajtó óriás a fő terembe, melynek kupolás, magas mennyezete alatt kényelmesen elfértek a pálmák és a fenyők, az áfonya és kaktus-bokrok, a citrom és galagonya

fák az éjszoknak és délnek növény-mozaikjában, ananász-bokrok és füge-ligeteg felett havasi cserjék és boróka-bozótok csoportjával, a növényzet eszki-móinak, indusainak és szerecseneinek bizarr képletével. Apró tavacsok csillámlottak ki a lombok közül, pocsogó ugrókúták illatos vízgyöngyöket szórtak, s a sötétebb csalitokban fülemülék csattogásától rezgett a lég.

E parkírozott óriási terem közepét keresztnyílás hasította négy felé, mely nyilasok palmaszegélyzete alatt, hosszú asztalok fehér damaszán, pazar terítékek csillogtak, s várták a vendégeket, kiket a ház jelenlegi ura, századik házasságának jubileumára hívott meg.

A fő bejárattal szemben ötsorosán egymás mellé illesztett apró hangocskákból, egy, a terem falat káprázatos csillogással borító hatalmas keret lobbogott, magába foglalva hetvenegy női arczképet, a háziúr volt feleségeinek arczképcsarnokát, melynek közepén jelenlegi nejének a többinél nagyobb mellképe foglalá el a fő helyet.

Sziklai Zoltán ötvenegy éves ember volt. Hetvenegy feleségének némelyikével a kötelező házassági két hónapot megismételte, sőt háromszorozta, míg végre, hetvenegyedik nejében rátalált arra, kit Isten az ő számára teremtett. Ugyanerre a tapasztalásra jött a nő is, hatvannyolcadik férjében találván föl

azt, kit hiába keresett ez ideig. Boldog házasságuknak egy hosszú éve múlt már, s nem gondoltak arra, hogy új hódítások után lássanak. Föltételezni lehetett, hogy ásó-kapa fogja őket elválasztani egymástól.

A zsengebb évek szerelmi vágya, mindenesetre, hogy jobban csiklandozza az embert, mint egy tapasztalásokban töltött félszázad emlékezete, a sok-sok elolvasott regénynek változatossága, melyekre ha így visszagondol, alig tudja megkülönböztetni egymástól. A megszokott tájék csendes otthonában jól esik most már a pihenés, a folyton utazott, világot látott turista eltelik végre a sok újsággal és szívesebben hajtja fejét a már többé nem tétovázó kebelre.

Az elrepült múltnak beszélő emlékcsoportját volt megvendégelendő az a harminczkét terítékű asztal mely a képcsarnok előterét képezte, a Sziklai harminczkét élő gyermekének számára, kik közül a legkisebb három éves, a legöregebb huszonnégy éves, és már önálló ember volt. Felügyelőik kíséretében ki lettek kérve az állami intézetekből ez ünnepélyre, melyre meg lettek híva jelenlegi férjeikkel a mamák is, és egy másik negyven terítékű asztal ezek számára volt felszerelve. A többi harminczegy volt feleség részint elhunyt, részint nem lakott Budapesten. A harmadik, ugyancsak negyven terítékű asztal a jelenlegi férjek számára szereltetett fel. A negyedik volt a vendégeké.

Az államtól erre a napra kibérelt számos házkisegítő sürgött és forgott a tágas palotában. Finom ízlésű elegáns nők, könnyed mozgású művelt férfiak, megnyerő sima modorral, gyakorlat és tanulmány útján szerzett szakszerű ügyességgel. Sziklainak elég jövedelme volt ahhoz, hogy rendesen és jól díjazott állandó házkisegítőket is tartson, kik, mint a házi szokásokban jártasak, a vezetők és intézkedők szerepét adták most.

Minden kivétel nélkül az egész emberiség az állam szolgálatában állván és minden üzlet az államé lévén, magánemberekkel a házasságon és barátkozáson kívül érdek dolga nem volt senkinek. Ez okozta az őszinte kedélyességét, az anyagi gondoktól ment salaktalan jó kedvet és a mulatozás tisztaságát.

A tavaszi est lassú, csendes fuvalma mozgatta a fák leveleit. A rezgő lombú ezüst nyárfa halk perczegése titokzatos neszt árasztott maga körül, láthatatlan szerelmes párok susogását, rejtekező koboldok kísérteties beszélgetését utánozva. A víz-esések tompa harsogása, az ugrókútak pocsogása regényes morajjal töké meg a villanyos fénytől derengő esthomályt, s a tóban játszó halak által íelvert habgyöngyök pergése kellemes borzongást idézett elő.

A csillagos est némaságán áttörő városi zaj messze

mennydörgése alig rázta meg a levegőt, melynek üdeségében megalakult az estharmat, s a füvek zöldjén, a pázsit bársonyán úgy terült el, mint csillogó fátyol, mint gyöngyökkel hímzett takaró, alig észlelhető reszketéssel mozogva a fejledező természet szüzi testén.

A magas égbolt milliárdnyi más világa, a szomszédok irigy és kíváncsi tekintetével nézte az e földön történő nagy hivalkodást, a kifejtett fényt és ragyogást, mintha különb csillag akarnánk lenni, mint ők. De legnagyobb volt a konzervatív holdvilág megdöbbenése. Úgy nézett, mint ki a kenyerét félti és sápadtabb volt, mint valaha. Látszott rajta, hogy nem szereti a tüntetést. Mire való ez a nagy világosság ott lenn? Már én sem nagyok nekik elég? Meg tudunk lenni annyi ezer éve, de most már villany kell a sárgombócnak? Nappalt akar az éjszakából? S velem mi lesz? Annyi ezer évi hű szolgálatom jutalma fejében: bizony még a múzeumba kerülök. Hát az ellipsisen is ilyen a hála?

– Bámulom az asszonyokat! – kiáltott föl Ács-Barna, a Sziklai Zoltán jelenlegi sógorainak egyike, ki a ház urával a kert regényes lejtőzetén sétálgatott. – Bámulom, hogy ennyi fény és pompa közepett hetven asszony volt képes elválni tőled.

– Először is, kedves barátom, – válaszolá Sziklai, – ez a fény és- pompa nem régi; másod-

szór pedig tudnod kell, hogy az ember a változatoságot szereti. Minden látványosság addig elragadó, a meddig újság, elveszti varázsát, a mint megszoktad, sőt unalmassá válik. A jóllakott szem éppen olyan, mint a jóllakott gyomor, s ha egymásután ötször-hatszor laktál jól valamivel, egy ideig legalább is, nem kívánod. Ha pedig az a valami folyton előtted áll, közömbös lesz reád nézve. A leggyönyörűbb kert is unalmas, a mint újdonsági ingerét elvesztette. Ki vágyói belőle. Vadont, pusztaságot, vagy síkságot akarsz látni. A legpompásabb kerti növényzet közül kifutsz a mezőre, a vad virágokban gyönyörködöl s elhiszed, hogy azok a szerény, színtelen füvek a te büszke, nemes, megragadóan nagyszerű ojtványaidnál szebbek, kedvesebbek.

– Úgy van, – igazolá Ács Barna. – Hiszen házassági törvényeink is erre vannak alapítva. Azért mégis van valami, a mit nem tudnék megenni . . .

– És az? . . .

– A szakmám!

– Megint igaz! – kiáltott föl élénken Sziklai, bizonyosan saját szakmájára gondolva. – Ez az egy, a mi folytonosan lelkesít. De látod: a régi világban ez sem így volt. Ha azt a számtalan természetellenességet, mely őseinket gyötörte, s a mit ők megmasíthatatlannak tartva, eltűrték, meggondoljuk, bámulnunk kell a türelem felett. Hogy lehetett

féken tartani annyi szerencsétlenséget, annyi millió boldogtalanságot? Oh Istenem! mennyi szenvedés rejlett egy az ember természetére fölerőszakolt pályában. Az egész életen keresztül hordani ezt a kiállhatatlan terhet. Hiszen a mai társadalom legnagyobb boldogsága, hogy minden gyermek arra a pályára neveltetik, a melyre hajlamot mutat, mintegy jelezve a célt, melyre a teremtés által alkotva lett. A tizenhat-tizenhetedik évben már úgyszólván minden gyermek homlokán viseli a czéget, melyhez őt maga az istenség jelölte ki. A minthogy semmi sincs e földön cél nélkül, célja van az emberbe teremtett hajlamnak is, de a mely czélnak felismerésére évezredek voltak szükségesek. Mi volt a társadalom csak egy pár század előtt? Chaosz. Az eltévesztett nevelés kópada; az emberi szellem ellen elkövetett erőszak; a hajlamok gúzsba törése. Egy rettenetes elégedetlenség nyomása, a hajlamellenes pálya gyötrelme a sírig. Jelszóul tűzték ki: «Hass, alkoss, gyarapíts», – de nem bírták felfogni, hogy csakis azon pályán lehet alkotni, hatni, melyre születve vagyunk.

– Ki tudja, mi volnék én a régi világrendszer szerint! – kiáltá Ács.

– Az a kérdés, hogy kik lettek volna szüleid? Képesek lettek volna-e, a mint akkor mondták, – neveltetni. Ebben az esetben olyasmi lettél volna,

mi abban az időben címmel járt. Valami elégedetlen nagyságos úr. A mai társadalomnak egyik legnagyobb bölcsesége, hogy minden ember államhivatalnok. Államhivatalnok a földművelési szakosztályban; államhivatalnok az ipari szakosztályban, a kereskedelmi szakosztályban stb. Az állam neveltet és alkalmaz mindenkit, a pálya címének megkülönböztetése nélkül. Te, a régi világban egy lenézett kovácsmester lettél volna. Ma államhivatalnok vagy az ipari szakosztályban a vasművészetnél, a hol mindenki művész, mert születve van reá. A hol ma oly művek készülnek, milyeneket a régi világ nem ismert.

– És boldog vagyok! – kiáltá Ács, – a milyen kevés volt a régi világ szegény nagyságos urai közt. Bámulatos! Mégis az volt akkor a nevelés célja! Cím, rang, megkülönböztetés! Kongó ürességek, vágy-csiklandoztató, az elégedetlenség sebét folyton sajogtató semmiségek. Hatalmi eszközök a zsarnokok kezében, s hogy magamagát kínozza vele, mint valami ókori vezeklő, rajongott utána a gyarló ember.

– Hja! Akkor úgy volt szervezve a társadalom, jegyzé meg Sziklai. Egyes emberek uralkodásának hálójában vergődött az emberiség. A politikában kereste üdvét. Elhitették vele, hogy a társadalom nyúljhozzám virág, melyet nem lehet reformálni.

Persze, mert a mint a következés megmutatta, a reformálás földindulással járt, mely minden egyéni és családi hatalmat romba döntött. Akkor az alkotmányos szörnyetegséget bálványozta az emberiség, mely éppen oly szörnyeteg volt, mint a többi. Csak a sajtó volt benne isteni s ezt magához tudta ragadni a nép. Ez volt egyedüli szerencséje. Ez volt a Jozua trombitája, mely ledöntött minden gátat, melyet az emberi haladásnak és boldogulásnak útjában talált.

A vendégek esti kilencz órára voltak meghíva, s az óra a kastély tornyában éppen kilenczet ütött, mire megkondult a főtorony nagy harangja. Jel az esti imára! A házban ilyenkor megszűnt a munka, hogy Istenéhez térjen minden ember. Ahhoz az egyetlen hatalomhoz, mely hatalmával még nem élt vissza soha, s melyhez méltán fohászkozhatott a bizalom: «Jöjjön el a Te országod, légyen meg a te akaratod, miként a mennyben, azonképpen itt a földön is!»

III. EGY ÉRDEKES POHÁRKÖSZÖNTŐ.

A divat áldás, de csak ha minden ember részese lehet, különben átok. Ha csak arra való, hogy a szegénységet leleplezze és meztelenné tegye, pokoli mű. Ördögi bevilágítása a társadalomnak, egy, a kárhozat kezére bízott varázslámpa. Sugárzásának fénye elől hova bújjék a szegény becsületesség, hogy lenézetté ne legyen? Ki óvja meg talán kopott mezében az ártatlanságot, hogy fel ne váltsa magát divatra? Hogy kopottságát fedje, szemérmét leplezi le, dacz ébred benne a jobb mód ellen, a mi lenézi, s divathölgy lesz a szüzi erényből. Sakk a társadalomnak! Küzdelem a háttérbe szoríttatás ellen a becsület árán. Hisz a társadalmi rendszer akarta úgy: – a régi világban! De nem az újban, hol mindenki részese lehetett a divatnak, a mi terjesztette a szépet, az ízlést, a nemest

es a nagyszerűt, s szórta a pénzt, melyet nem rakhattak rakásra.

A nemesült izlés, a valódi szép, s a fényűzés esztetikája csak művelt társadalomban lelhet alapra, s hogy mindenkit boldogíthasson, fenköltté tehesen, általánosnak kell lenni a műveltségnek, melyben terjed a művészi, mint a láng, s becse csak ennek van, nem az aranynak. A művészet a mi életet ad, szellemet leheli a kőbe, fába, szövetbe, ruhába, csak az boldogíthat igazan. Ennek a három gráciának tömjénezője volt az új világ. Örökös sport, verseny a divatban. Nem a gazdagokat bámulva és irigyelve, de egymást nézve, tanulmányozva mulatott az emberiség. Munkaszünet idején divatkiállítások voltak az utcák, a sétaterek, s egy mozgó kirakat a város.

Vajjon csodálható volt-e a régieknél, hogy egyesek jogtalan gazdagsága és fényűzése irigységre korbácsolá a nélkülöző tömeg szenvedélyét? És nem jogosultabb volt-e ez irigység, mint ama gazdagság és fényűzés? Nem-e az elszigetelt egyéni gazdagság jogtalanságának simogatására lett feltalálva: hogy a fényűzés a gazdagság kötelessége? Az összeharácsolt kincsnak ez által legyen némi visszazívárgasa az emberiségbe, a mely emberiség úgy állta körül a fényűzőt, mint egy éhes koldus sereg a terített asztalokat, egymást taszigálva, és kapkodva a lehulló morzsák után. Lealacsonyúlva az éhséggel

dreszírozott éhségig, egymást mardosva és harapdálva az iparosság és kereskedőség. Az egyesek gazdagságát körülhatároló rácsozaton kívül tolongott a néptenger, vékonyan táplálta ama forrás által, mely e körülrácsolt tavakból kiszivárgott, és a mely tavakban a szomjazó milliók szeme előtt pacskoltak és fürödtek az egyes családok tagjai. Fényűzésük levezető ere az az egy pár iszapos zsilip volt, mely a fürdők által a tóból kinyomott vagy kifreस्कelt vizet a közönség közé vezette. Nos hát az új világ nem ismert többé ily rácsozatot, nem mondta, hogy a fényűzés a gazdagság kötelessége, hanem igenis, hogy az emberiség gyönyörködtetésére szánt isteni közadomány.

Az imádkozásra megkondult harang mar elhallgatott, ájtatos bugása, mely a légben elrezgett, még csendesebbé tette a város zaján kívül eső tájat. Szikrázva perczegett a villanykéve fellobogó üstöke, némán váltak ki a falak és lombok árnyai a káprázató fényből, mely elrabolta a szent János-bogárka gyémántját, felbokrétázta a virágokat ragyogó harmattal.

A közeledő villanyvonat halk dübörgése terjedt szét az ünnepélyes csendben. Sziklai és sógora a palota előtti fényes térre siettek, mialatt árnyaik mint nagy éjjeli lepkék röptek el a kaczerán mosolygó virággyak felett, melyek felcsokrozott, ki-

vágott kebleikkel, mint bábra kész tündérek, a vendégek érkezésére látszottak várakozni.

A palota előcsarnokában háromszorosan megzendült csengettyű jelezte a vonat megérkezését és e pillanatban egy körülcsikázó villám lángba borítá a roppant épületet. Az ablakok felett, az ivezetek alatt, a párkányzatokon, a dombordíszítések mélyedéseiben, az oszlopok közt egy tűzözön lobogott. Az épület-kolosszus óriási alakja, mint egy izzó, átvilágított hegy nappali világosságot árasztott. Távolról úgy nézhetek ki ez égő piramis körül csoportosan álló villák., mintha összefutott óriások a földre hullt nap rettentő tűzijátékát bámulnák.

Hanem a mi nem volt feltalálható, a mi az új világ vendéglátásánál és fogadásánál hiányzott: a cseléd had. Ez a ravasz alázatossággal mosolygó, szegénységénél fogva a társadalmi rendszer által szolgálásra ítélt hajlongó csoport, mely lefojtott elkeseredéssel tűrte megalázó hivatását, de sohasem bírta megszokni. A gondolat, hogy ő, embertársának szolgálja, folyton lázadásra kész izgatottságban tartá, s hűségnek keresztelt tulajdonsága kestrű önmegadás volt, egyik-másik századiknál vagy ezrediknél. Kézcsókja hasonlított a tigris alázatosságához, mikor szelidítője kezét nyalja, de a mint vérszagot kapott, mint a jakobinusok idejében, szétmarczangolta a kezét. Már a régi kor urai «fizetett ellen-

ségek»-nek nevezték őket, még is tartották, mert nem volt inyükre, hogy magas úri személyük saját magát szolgálja ki. Embertárs kellett szolgának, a ki szemben hízelegjen, hátmegett kinevessen s gúnyoljon, így szerevén elégtételt legmélyebb gyűlöletének, melylyel az uraság iránt viseltetett.

És a szolgálhaddal egyszerre tűnt el az úri meg a bugris-világ, helyet engedve egy, általánosan művelt új emberiségnek, melynek sokkal több esze volt, mintsem hogy saját magából osztályokat alkosson, s az emberi társadalmat elszigetelje egymástól. Feltalálta, hogy az emberiség általánosításának varázsszere nem más, mint az általános műveltség, a mit ugyan a régi világ is tudott már, da vagyonilag és családirag elkülöníteti társadalmi rendszerénél fogva, nem tudta keresztül vinni.

Jókedvű kaczagás, csengő felkiáltások hangzottak ki a megérkező vonatból, melynek férfi úgy mint nő közönsége, kiváló csín és elegáncziával volt öltözve. Harminczkilencz egykori feleség vetélkedve egymással, versenyt tartva az ízlés és a szépség előnyeért, mintegy új hódításra kész sereg válogatott harcosai, szöktek ki a pompás és kényelmes vagonokból, könnyed röppenéssel érintve az útnak ragyogó porondját.

Sziklai Zoltán, a meghatottságnak és visszaemlékezésnek lázas érzésével fogadta egykori imádoztjait-

nak a múltak sírjából kikelő ezen alakjait, mintha csqdáttevő erők által felidézett szellemek jelentek volna meg előtte, kiknek mindenike új csábot hozva ajkán, mosolyával igyekezett őt elbűvölni. Az évek nyomait elkendőzött arcok régi szépsége sugárzott felé, e kézszorításnál a keztyűs kezek gyenge nyomása adá értésére e szédítő önvallomást: «Ismerlek!»

Sziklai, mire a harminczkilenczedikkel is kezét fogott, mintha kéjes emlékezettel megtelt harminczkilencz serleget ürített volna ki egymásután, az elkábulásnak öntudatlanságával, mintegy álmodva fogadta már a férjeket, házasságainak utódait, kik a legőszintébb szerencsekívánattal üdvözlék őt. Bizonyos tiszteletet éreztek iránta, mint a milyent érezhették a régi kor előljárói a volt előljárók iránt, kiknek nyomdokaiban haladva, megkönnyebbitett munkáságuk háláját rótták le, a hányszor üdvözlésre emelték kalapjukat.

Sziklai, megittasodva, megrészegeedve, elmerülve a visszaemlékezés szellemi kéjmámorában, inkább ösztönszerűleg, mint öntudatosan nyújtá karját első szerelme tárgyának, Tábori Gizellának, egy igen csinos és elegáns, mintegy negyvenöt éves államhivatalnoknőnek a kertészeti szakosztályból, ki jelenleg a férfi-ruhagyártási szakosztály miniszterének neje volt.

Így, Sziklai által vezetettve, ki bizonytalan lép-

tekkel, mámorosan támolyogva nyitotta meg a menetet, indult a vendégserег a lángokban álló, fényben tündöklő széles lépcsőzet felé, mely a tűzpalota előcsarnokáig nyúlt föl, oly ragyogásával a szinpompának, hogy bámuló és csodálkozó felkiáltásra ragadta a vendégeket.

Fenn, a merészen és magasan emelkedő oszlopcsarnok alatt, mint egy égi jelenségnek sugárözönben fürdő s a lángokon uralkodó fenséges alakja, aranyyal áttört üvegszövetű bíbor ruhában állt Sziklainé, mint háziasszony, karcsú alakjának büszke magatartásával, szőke selyem hajfürtöktől körül folyt rokonszenves szép arcának megnyerő mosolyával. A lépcsőzeten fölfelé emelkedő vendégcsoport úgy nézett ki előtte, mint valami oltárképhez zárandozó búcsúsok kara, mely egyszerre csak szent kép közelében találja magát.

Búcsúsok kara! Nem! Hiszen a búcsúsok szegény ügyefogyott, e földön reménytelen s az égtől váró, a társadalom «nép»-ét képző közönséges emberek valanak, míg ezek itt? – jólét és fényben versenyeznek egymással.

A rokokó-divat van most felkapva. A férfiak fekete frakkban, fehér mellényben, fénymázos topánokban, a nők selyemben, atlaszban, vagy nyári bársonyban, mely könnyű, mint a fátyol és lágy, mint a szerető ölelése. Hosszú uszályok susog-

nak a lépcsőzet üvegén, felbodrozott tunikák «matt» selyme egy fényes atlasza költői redőket vet a karcsú derék és a csipkefodros nyitott vállak alatt, melyek duzzadó teltsége, ruganyos puhasága csábít, a fehér bársony keblek illatos kaczársága részegít.

És kik ezek? Államhivatalnokok és hivatalnokok, a földművelési (a régi világban «paraszt»), az ipari, kereskedelmi, közigazgatási, tanári, orvosi stb. szakosztályokból. Egyenlő fizetést húz valamennyi, de a melyet ügyesség, szorgalom, találékonyság stb. által meg lehet kétszerezni, ötszörözni, sőt tízszerezni. Az állam, rangra, fizetésre nézve, nem tesz különbséget az ő hivatalnokai közt, ámde a jövedelem fokozására mindenkinek nyitva a tér s a megszabott kötelesség színvonalán felül emelkedve, oly jutalmaztatásban részesülni, a mennyi hasznot aránylag az államnak hajt. Csodás erő kifejtésben versenyeznek egymással a hivatott szakemberek. Minden pálya zsong a kitűnőségektől. A termelési és jövedelmi ágaknak újabb és újabb forrásai fedeztetnek föl. Az emberek hasznossága bámulatos magasságban áll a régiek felett. Az állam bevételei rengetegek.

A mint Sziklai Zoltán, egykori első feleségével karján jelenlegi felesége elé lépett, ez, a meghatottság és öröm legőszintébb zokogásával boruk kebleikre. Az északi és déli sarkok találkozása-

hoz és ölelkezéséhez hasonlított e pillanat, egy oly probléma megoldásához, melyet lehetetlennek tartott a régi világ! Mert hát a megszokástól függ minden!

Az érkező többi vendég körülvette őket, mintegy koszorú; és míg Sziklai a férjekkel, Sziklainé a nőkkel egyenként kezét fogott s összeölelkezett mint megannyi rokonnal, megszólalt a nagy teremben a zene, valódi zeneművészekből álló zenekar, az emberi tökélyesbülésnek ama fenségével, mely az egész társadalmon végig ömlött.

Felpattantak a melléktermek ajtai. A nagy terem, mint megannyi kápolnával a főtemplom, apró termekkel volt körülövezve, melynek ajtói egymásba és a fő terembe nyíltak. A termek egy valóságos koszorúja, az ízlés és a költséget figyelembe nem vevő gazdagság pompájával berendezve. Ide vonult a vendégek gomolya s oszlott fel a tágas boltozatok alatt mint egy felhő; hogy apróbb csoportokban jöjjön össze, hogy megismerkedjenek egymással az asszonyok és a férfiak, megannyi felavatott sógorok és sógornők, az atyafiságnak azzal a bizalmával, mely impulzust ad az emberi szívnek, hogy melegbben érezzen, s leplezetlenebb legyen a másik iránt.

És lett nagy riadalom, a mint megérkeztek a gyermekek, a mint befutottak a termekbe, mint a

fürjek. A mint kitért szárnyaik alá fogták őket az elibök repülő anyák, s a mint a dús vetések zöld bársonyában «pitypalaty»-ot vert a boldogság.

Derült homlokkal, könyes szemekkel, az elérzékenyedéstől lihegve nézte Sziklai egész életének a jelen pillanat medrébe összefutott regényét, szerelme elrepült madarainak visszatértét és csoportosulását az egy fészekben; a mint a fészek pelyhei közt bujkálva csevegtek; s mint a napaczel a nap sugarakat, a boldogságnak szerte hulló ágait összegvűjték.

Es a többi férj nem irigyelte tőle. Ugyané sorsnak osztályosa volt valamennyi, a családi élet változatosságát élvezte valamennyi, és a legtöbbre reá vart az eshetőség, hogy valamelyik bekövetkezendő napon, századik házasságának jubileumát ő is megfogja ünnepelni. Az volt ez, a mi az ezüstmennyegző a régiéknél, míg ha valaki az ötven éves arany-mennyegzőt is megérte, azt mar rendszeren egy, avagy csak igen kis számú feleséggel ülte meg.

Ugyanígy megülhették és ülték ezeket a jubileumokat a nők is. Szabadságuk éppen olyan volt, mint a férfiaké, a nemi különbség nem adott jogokat senkinek, és nem fosztott meg jogaitól senkit.

Ezalatt, mint fecskék a verőfényes légáramot, szótták be a nagy terem illatos levegőjét a házkisegítők és kisegítőnők zajtalan röpködései. Finom

elegáns urak és dámák, a milyenek azelőtt a nagy hotelek pinczérei és a czukrászok meg kávéházak «kasszírő»-! voltak, a nélkül, hogy eladók volnának. Államhivatalnokok: a házkiszolgálók szakosztályából. Erre a pályára képzett, kiváló ügyességgel bíró nők és férfiak, a legsimább modorral a legnagyobb könnyedséggel. A mozdulat kiváló eleganciaja, öltözetük keresettsége, kivált ha megnyerő külsővel bírtak, egyik fődíszét képezte a szalonoknak, s voltak házkiszolgálók, kik egy-egy estélyre mesés fizetéseket kaptak. Jelenlétükkel nagyban emelték az estély kellemes benyomását és az ünnepély fényét. Mindenütt ott voltak és mindent figyelemmel kísértek. Kitalálták a vendégek gondolatait, egy mozdulatból kiolvasták az illető vágyát, mely a másik pillanatban már teljesült.

A nők és férfiak külön asztaloknál szoktak étkezni, mert így gondoltak kényelmesebbnek. Az udvarlás szükségét nem érezték, hanem a feszesség kényelmetlenségét igen, mely étkezés közben nem kívánatos. Nem ültettek egymás mellé egy férfit és egy nőt, ez által idézvén elő egy-egy asztal Volta-oszlopának delejes villanyfolyamát, a nemi csiklándozások ingerét, hogy megzavarják vele az étkezés élvezetét, melynek tulajdonképpen ez óra szentelve van. Más volt az a régi világban, az örök házasságok idejében, mikor jól esett egy kis friss levegő,

kivált a nőknek, kik a hermeticze való elzárásnak inkább rabjai valának. Ezek meg vágyták az idegen férfi társaságát, villanyos közelségét, a bókot, a célzást, melyet mohón nyeltek le, mint az éhes ember a pecsenye szagát. Rettentő unalmasnak találták az olyan férfit, a ki nem ingerelte őket, és az olyan estélyt, a melyen nem lakhattak jól a szavak értelmének kéjével, hogy haza menve, örök férjeik mellett, a hallottakról álmodjanak.

Nem volt erre az új világban semmi szükség. A ki telve érezte magát a változások utáni vágygyal, mint a hogy a gazdag ember tömve érzi tárczáját pénzzel, hát nem volt eltiltva a pazarlástól. Nem azért volt pénze, hogy ne élvezhesse előnyeit, nem azért volt vágya, hogy magába kelljen fojtania. Egyik tekintetben sem volt értelme a fősvénységnek, az önkínzásnak. Nem lehetett látni azt a reszketést, melyet a fősvény érez a más vagyona után, s ha egyebet nem tehet, hozzádörzsölődzik a más Wertheim-szekrényéhez. Vendégségeknél annyit tartottak kívánatosnak, hogy a nők asztalához férfi, a férfiakéhoz nő házkisegítők legyenek beosztva. Az igenleges és nemleges villanyosság vonzó hatásának kellemességét nem kívánták nagyobb fokban élvezni. De ez jól esett mindkét félnek. A bársonyos női vállak és az illatos keblek közelsége, a mint a keztyűs finom kezek az étkeket a ven-

dégek elé tartották, ép oly szívesen túrt szomszéd-ságot képeztek a férfiakra nézve, mint a gondozott fekete vagy szőke bajusz tündöklő selyme s a férfias kecs finom vonása a nőkre nézve.

Sziklai a férjek, Sziklainé a feleségek asztalánál elnökölt, úgy érezték magukat, mint a hogy a régi világ sógorai és sógornői érezhették. Nem ugyan a testvéreikről, hanem a férjeik és feleségeikről, a mit csak meg kell szokni, mint a dohányzást és az íze nem rosszabb más egyéb sógorságok nargil-jénél. Amattól éppen úgy álmodhatjuk, hogy rokonok vagyunk, mint emettől. És a Sziklai pohárköszöntője, mely a jelenlevő sógorokon kívül a jelen nem levő öt-hat ezer sógorról is megemlékezett, őszinteség dolgában nem hagyott maga után több kívánni valót, mint a régi világ sógorainak pohárköszöntői.

«Tisztelt barátim s barátnőim; feleségek s sógorok!» – szólalt meg, a mint az étkezésből kifelé kezdtek haladni. A régi világban így kezdték volna: Tisztelt hölgyeim és uraim. Ámde az új világ nem ismert urat, sem a nők amaz előnyét nem ismerte el, hogy az első mindenben ők legyenek. Ezt megtehetette a régi világ, mely ravasz hízelgéssel mosolygott a máskülönben háttérbe szorított nemre, s udvariassággal igyekezett kárpótolni a jograblást, melyet a gyengébben elkövetett. A hízelgés soha sincs háttér nélkül s a régieknek a nőkkal szemben elkövetett

előzékenységet az a lelkiismeretmardosás okozta, melyet a megrövidített embertárssal szemben éreznők kellett. De a mint a nők a férfiakkal egyenjogúakká lettek, a lelkiismeretmardosás megszűnt, a férfiak nem tehettek többé szemrehányást maguknak, és a hízélgés kötelezettsége alul felmentettnek érezte magát mindenki. Az egymás iránti köteles udvariaság, a műveltséggel járó kölcsönös gyengédség és figyelem váltotta fel a régi kor sima ravaszságát. Tisztelt barátim s barátnőim, feleségek s sógorok! Hálákat adok az istenségnek, mely meghagyta érnem e napot! Hálákat adok az istenségnek, mely megengedte nekem, hogy gyermekeimet, volt nőim legtöbbjét s azok mostani férjeit, az én igen tisztelt sógoraimat és barátaimat, így, csokorba kötve lássam magam előtt, élvezve az élet kertészetének magasztos művészetét, mely engemet, egy, bimbókból és virágokból ily nagyszerűen összeállított bokrétaival tisztelt meg. Itt látom egy átvándorolt kertnek egész gyűjteményét, elmúlt életem egész regényét, az ő, többnyire még élő alakjaival, szerelmem tárgyaival, kötetbe szedett fejezeteivel azon múltnak, melynek boldog órái íme feltámadnak előttem, mintegy bebizonyítva a halhatatlanságot, s megczáfolva az állítást: hogy a mi elmúlt, vissza nem jő. Mert íme, nemcsak visszajött a múlt, hanem egy fényes, gyönyörű koszorúba fonódott, melyet

így együtt látni megmagyarázhatatlan boldogság nekem!

Itt egy pillanatra elhallgatott, végig jártatá könyező tekintetét a meghatott arczokon, mintha egy központi magaslatról szemlélné a beutazott vidékek panorámáját, minden völgyben egy-egy kedves emlékü ligettel, minden halmon egy-egy titokzatos kápolnával.

Nem egy boldog órának emléke van itt képviselve, – folytatá emelkedett kedélylyel, – nem egy nő oszta meg velem mindenét, nem egy hétköznapi boldogságnak kerete ez (a kivilágított arczképcsoporra mutatott), hanem egy gyűjteménye annak, a mi szépet, jót, kedveset és igézőt, kését és mámort, boldogat és magasztosát, az élet angyala az ő gondviseltjének számára összehozni képes volt. Beteljesült rajtam egy régi költőnek ama tanácsadása: «Minden órának leszakad virágát», és az újkor fogalmának az a megczáfolhatlan igazsága: hogy az emberiség, azokkal az érzékekkel, melyekkel bír, boldogságra született. Az isteni jószág és mindenhatóság nem a nyomornak és szenvedésnek, hanem a boldogságnak teremtette az ő gyermekeit. Nem azért ruházott fel vágyakkal, hogy kínoztasson, hanem azért, hogy a vágyakat elérhetőkké tegye, a küzdő embert jutalmazza. Nem azért ojtotta szíveinkbe a szerelmet, hogy egy virágzásával el-

hervadjon, hanem hogy folyton nyílják a míg csak él a törzs és a míg csak virágzani képes. És nem azért alkotta az emberi szépséget, a női kecsét, a férfiban az ingert, hogy az egy czölöphöz kötve elsenyvedjen. A régiek azt tartották, hogy a nő hivatása az anyaság, az új világ azt tartja, hogy a nő hivatása a szerelem és boldogítás. Az anyaföld meghozta a virágtőt és a fát a míg ojtani nem lehet bele, de ekkor a kertészet és erdészet veszi át. Minden nő anyának termett, de nevelőnek csak az ezredik. A régi világ azt követelte az anyától, hogy a gyermeknevelés rabszolgája legyen, hogy tudatlanságát a jövő nemzedéknek feláldozza. Es a szegény tudatlan anyák megtették. Majomszeretetükkel és csókjaikkal igyekeztek pótolni a tudományt, könyeikkel az orvost és önfeláldozásaikkal az ápolási szakmát. Ott tespedtek fészkek tövisei közt, füllesztett ronda levegőben, növekedő kamaszaikkal valóságos háborút küzdve, titáni harcot víva, kétségbeesett lelki tusák pillanatait szenvedve át: többnyire eredménytelenül, vagy a legrosszabb eredménnyel. És az anyák ezen martyrságát megkövetelte a társadalom. Az önfeláldozást egy eltévesztett hitért! Ma? Az apró vadonczokat az államkertészet veszi át. Ott vannak! – kiáltá gyermekeire mutatva, mire lelkes éljenzés harsant meg. – A nevelés művészetének egy- egy példánya valamennyi! És itt vannak az anyák,

az élet élenyében csicseregve, mint a boldog madarak; a nevelés gondjainak redői nélkül, menten ama lelki és testi betegségektől, melyekbe a ferdén nevelt gyermekek rakonczátlansága s a reménytelen jövő feletti kétségbeesés döntötte őket.

Most pedig tisztelt barátaim és sógoraim, hozzátok szólok. A régi világban úgy álltunk volna egymással szemben, mint ellenségek, mint vetélytársak, ma úgy állunk, mint jóbarátok és sógorok. A régi világban a feleség tulajdon volt, a kit a férfi táplált, gondozott, gyermekeit táplálta, gondozta neveltette. Ehhez a tulajdonhoz jogot formált és féltette, mint a hogy az akkori társadalomban mindenki féltette az ő tulajdonát, pláne a mi az ő nevére volt kebeleztve. Ki engedte volna át másnak akár-mijét is? A tulajdon fogalma egy volt a kapzsisággal és az irigységgel, a tönkremenés pedig szegyen volt. A ki elsemmizte a vagyonát, volt bár az feleség avagy birtok, azt lenézte a társadalom. Ismerve pedig az emberi csapodárságot és érezve az örök házasság természetellenességét, hát hogy mégis magára disputálja, a házassági eskü csom-bókját, lepecsételte a becsület szentségével. A ki a feleségét féltette, az egyszersmind vagyonát és becsületét is féltette. A nő pedig viszonzta a féltékenységet. A nők féltékenysége a férjek iránt a férjek féltékenységének viszonzása volt, mint a hús-

véti öntözködés. És mert a házassági törvény ki-
mondta a hűséget, a férj megkövetelte a becsületes
asszonytól, mint a hogy a tolvaj megköveteli a be-
csületes embertől, hogy őt meg ne lopja.

Hiszen a férfiak voltak az urak, s mert ők ülték
a törvényszéket, tarthatatlan törvényeket hoztak,
magukat felmentették, csak a nőket kínozták vele.
A féltékenység joga meg volt adva mindkét félnek,
de e jogok az egyik félre nézve holt betűket ké-
peztek. A nők tehetetlen féltékenysége csak mosolyt
és szánalmat keltett. Tehát ők, a régi férfiak és nők,
nyogodjanak békével, különösen az utóbbiak, pihen-
jék ki magukat a szenvedésekért, melyekben egy
visszas társadalom által részesítették. Én üdvözöllek
benneteket, volt nőim férjei a jelenben és üdvözöllek
benneteket feleségek, kik engemet boldogítottatok
egykoron, de szerelmetek bőkezűségében nemcsak
egy lényt részesítve, mások számára is megnyitot-
tatok a mámor kelyhét. Sőt poharamat emelem
volt férjeitekért, jelen nem levő öt-hat ezer kedves
sógoroméért is, és kívánom nekik úgy mint nektek,
hogy századik házasságának jubileumát valamennyi
megülhesse. S kívánom, hogy még azonfelül számos
esztendőket éljetekek!

IV. A MERÉNYLET.

Hanem azt már az új világ társadalma sem tudta megtenni, hogy a csúnyáknak szépséget, a nyomorékoknak ép testet adjon, noha előbbiekre nézve, Egedi Lajos szerint, ki a lélektan és arczisme tanára volt, még nem kellett lemondani a reményről.

Azt állította Egedi, hogy a test szépségét az egészség, az arczvonások szépségét vagy csúnyaságát a szenvedélyek aránytalansága vagy arányosságát okozta. Ezt az okoskodást, mely könyveket hozott felszínre, nem adhatjuk egész terjedelmében, de megemlítjük, hogy Egedi szerint, valamely szenvedélynek túlságos fejlettsége éppen úgy ki ül az arczra, mint a rabok, ha szerét tehetik a börtönök ablakára kiülnek, vagy mint a legyek, férgek és ázalagok a világosságra és verőfényre. Hogy ezeket

a szenvedélyeket, mint például a ravaszságot, irigységet, alattomoságot, telhetetlenséget, lustaságot, indulatot, kegyetlenséget, hűséget, ragaszkodást, féltékenységét stb., melynek bármelyike kerekedik is a többi fölé, bármelyik fejlődjék is erősebbre, legyen bár ez a szenvedély jó vagy rossz: az összhang rovarára történik. Megzavarja pedig a szépséget, sőt rúttá teszi az embert, több izmos szenvedély felülkerekedése és az arcvonásokba való erőszakos kuszálódása, mi aztán, kisebb-nagyobb mértékben rútságot idéz elő. Vannak esetek, midőn a legszebb vonások bénultaknak látszanak; midőn a szép arc hatása nem megnyerő, de visszataszító. Itt valamely szenvedély, a helyett hogy elkülönített helyet vívott volna ki magának, a vonásokba olvadt bele, mint a hogy egy csepp sárga vagy kék festék a fehér vagy piros színt bizonytalanná változtatja.

Es ezen, Egedi szerint, ismét csak nem segíthet egyéb, mint a gyermekben rejlő szenvedélyeket kikutató tapintat, a nevelés. A szenvedélyek egymás általi ellensúlyozásának iránya. Megkülönböztetvén a szenvedélyt a hajlamtól, mely a tehetségnek szokott kisugárzása lenni.

Ennek a tannak határozottan ellene mondott Árkosi Ilona, ki a szépséget vagy rútságot az alkotás szeszélyének vagy igazságtalanságának tulajdonította, mely en, szerinte, semmiféle nevelés nem segít.

Az alkotás ezen végrehajtásának ellensúlyozására csak egy mód van: el kell különíteni a csúnyákat a szépektől. Ha a csúnyák nem fogják látni a szépeket, meg fognak elégedni önmagukkal stb.

Könnyen megérthető, hogy a csúnyák nagy többsége Árkosi Ilona mellett foglalt állást és keményen ostromolta a társadalmat az elkülönítésért, melyre azonban a társadalom, – alább még felszínre kerülő, – sok mindenféle ok miatt, nem volt rá bírható. Elrendelte azonban a parlament, hogy az Egedi tanának gyakorlati megvizsgálására külön nevelési szakosztály szerveztessék.

Ebben a stádiumban alít a dolog, mikor Sőreg László, egy nyomorék púpos emberke, Árkosi Ilonának második titkos imádója, arra a gondolatra jött, hogy Egedit el fogja tenni láb alól. Nem pusztán az Ilona iránti hódolat érzetétől, hanem az Egedi iránt érzett gyűlölet zaklatásától korbácsoltatva, a miért Engedi a csúnyáktól nemcsak a testi, hanem a lelki szépséget is megtagadta. így fogta fel legalább Sőreg, noha nem volt igaza, mert Egedi csak a szenvedélyek előtérbe való tolakodását állította és nem azt, hogy a lélek uralma a szenvedély korlátozására, a míg a szenvedély féket nem szakított és el nem ragadt, ne lenne képes.

Mint a felhúzott muzsikáló gépnek, a pohárköszöntésre hangolt társaságnak is le kell. magát jár-

nia, mielőtt elhallgatna, mint az Sziklainál is megtörtént. Trémázva és nagy mondásokra készülve, de a javát kifejejtve, birkóztak meg pohárköszöntőikkel a szónoklat porondján nem egészen begyakorolt vendégek, meg-megszakítva az asztal és kvaterka mellett már megindult beszélgetések fonalát, csendet és figyelmet arrogálva, mintha ezen pohárköszöntőtől függene az emberiség további sorsa. És a vendégek elnémultak, a kínos türelmetlenség kinyomatával arczukon hallgatták az üres beszédek, főképpen azok, kik maguk is hasonló akartak cselekedni. Na de ennek a farsang utáni böjtnek és étkezés utáni penitenciának ki van téve minden ünnepélyesen mulató közönség, s az önmegadás elismerésre méltó egykedvűségével kell néznie a türelmén véghezvitt operációt.

Semmi sem tart örökké! A toasztzó gépezet lejárt magát, a különböző asztalok társaságai összekeveredtek és kvaterkáztak ősi szokás szerint, mar tudniillik a férfiak és újabb szokás szerint a nők, kik nem bírták megérteni az okot, a miért hogy meg kellene magukat fosztani ez élvezettől. Sokkal tisztességesebbek! tartották a kedélyes társalgást és az úgynevezett «rózsás spicz»-et, mint a pletykát, az egykori nők mulatozását, mikor a férfi és női közönség külön válva ifolytatta a társalgást. Most nem volt tiltott gyümölcs a szerelem, s arra, hogy

elbújjanak s úgy tárgyalják maguk közt, nem nyújtott semmi ingert. Ledér beszédek és adomák elmondása által senki sem igyekezett titkos vágyakat gerjeszteni másokban és magában. Nem dugták össze fejüket a férfiak és nők külön-külön, mint az inspirálók és összeesküvők, hogy a legújabb nemi események bujtogató szikráit magukba szedjék s árulásra vagy lázadásra készüljenek. A hol szabad a szó és a sajtó, ott nincs értelmük a titkos társulatoknak, a hol szabad a szerelem, ott nincs értelme a titokzatos konspirációknak és szóbeli kéjelgéseknek, mi a régi világ társadalmának egyik mulatozási tárgya volt.

Aztán meg az asszonyok nem értek rá pletykázni. Mindeniknek megvolt a maga foglalkozása és ambíciója, mely gondolatát igénybe vette. Nem arra való volt az eszük, hogy a mások dolgát analizálják és bonczolják, hanem hogy saját szakmájukban arassanak vele sikert. A közélet eseményeitől nem levén elzárva, nem voltak a magán élet eseményeire utalva, és figyelmük, mely a társadalomnak volt lekötelezve, egy csepp kedvet sem érzett arra, hogy üdülésre szánt pillanataiban a mások szemetesét rostálgassa. De nem is igen volt mit. Nem volt körülbástyázott családi élet, melyen részt kutatott volna és beleshetett volna a kíváncsiság. Nem igen voltak a világosság előtt rejtegetett csa-

ládi érdekek és törekvések, titkos aknák, melyeket ellenaknákkal kellett volna meghíúsítani az illetőnek. Nem voltak titkos szerelmi viszonyok és házassági konspirációk, szóval nem igen voltak pletykára alkalmas események, melyek a közügyektől elvontak volna az emberiség figyelmét.

A csúnyák helyzetéről folyt a társalgás Sziklainál. Ez volt most fölszínen, erről beszéltek mindenféle. Azok, kik nem tartották magukat csúnyáknak, az Egedi feltevésének voltak hívei, míg azok, kik csúnyaságukban nem voltak bizonyosak, de hipokondrizáltak, és elkészültek csúnyaságuk beismerésére, Ilonával tartottak.

– Kár, hogy nincs itt Ilona, – jegyzé meg Sziklainé. – Mi igen jó barátnék voltunk. Küldtem is neki meghívót, de nem jött el. Mondják hogy az utóbbi időben, mióta a csúnyák ügyét úgy előtérbe hozta, nem igen mutatja magát.

– Eh – kiáltott fel Sziklai, és incselkedő mosolylyal nézett Cserjési Illésre, a távuszoda és tornászati tanárára, ki igen szép ember volt s köztudomás szerint nagyon tetszett Ilonának, sőt a mint a fáma beszélte, szerelemre bátorította a nőt, aztán nem akarta elvenni. – Illés tudná azt megmondani, hogy miért nem jött el Ilona . . .

Cserjési elpirult és oly hangon, mint ki nem

akarja tárgyalni ez ügyet, s mint kinek nem ízlik a kóstoló, félre vont szájjal válaszolá:

– Ugyan hagyjatok fel vele ...

Most a terem keleti szárnyából erős csergés hallatszott.

– A hírnöki iroda jelez, – szólt Sziklai, s kérdőleg tette hozzá: Nos? meghallgassuk, hogy mi újság?

A központi hírnöki irodában mindenki előfizetett a «Telephoni értesítő»-re, mely az egész kontinensen szétáradt, s adta a hírt melegében. Sziklainál a nagy teremben volt alkalmazva a gépezet.

Halljuk! Halljuk! – kiáltozák a vendégek, kapva az alkalmon, hogy valami felfrissítő légvonathoz jussanak, mely a társalgásnak már-már fülledni kezdő levegőjét megújítsa. Sziklai felnyitotta a hangtölcsért, s erős, jól érthető szavakkal jelenté az «Értesítő»: «Merénylet! Árkosi Ilona, a keleti városrész felsőbb női tanintézetének egyik tanárnője, az ismert író, a «Csúnyák érdekében» című munka szerzője, ma este tíz órakor, a Kossuth-utcában, Egedi Lajos tanárt villanytölténnyel agyonütötte. Villámfutóján elmenekült. Ugyancsak villámfutókon több rendőr keresésére indult. További részletek ismeretlenek».

A vendégek ideges, mondhatni lázas izgatottság-

gal hallgatták a telephon e megrendítő híradását, mint egy villámcsapással kezdődő viharnek folytonos mennydörgését és mennykő hullását, hogy mikor elhallgatott, nehéz sóhajjal gondolta valamennyi: hál'istennek! Aztán a hír szelének csapásától megsédültén néztek össze, s csak akkor tértek magukhoz, mikor az ily eseteknél megjelenni szokott titkos öröm villanyát érezték: hogy az eset nem velük történt. Csak most kezdtek gondolkozni és kiáltozni a más számlájára: «Ez borzasztó! Ez rettenetes!»

De a mennykőütés szelének csapását Cserjési érezte legjobban. Izgatottan állt föl s magas homlokát dörzsölve, céltalanul kezdett járkálni a teremben.

– Ez a halál nekem volt szánva! – Kiáltá önmagához. Most merően bámult a kíváncsian felé orduló szemekbe, összerezzen, a mint Sziklai hozzá lépve kérdé:

– Honnan sejtet? Szerelmet vallottál neki és rászedtet? Mert így beszélik ...

– Soha! – válaszold zavartan Illés.– Ennem vallottam neki szerelmet. Ismerem törvényeinket és tisztelem. Egyszer távúszást tettünk s az egyetlen, a ki velem kibírta, Ilona volt. Megdicsértem erőteljes alkatát s plasztikai mozdulatait. Hévtől kipirult arcza ellensúlyozta rútságát. E pillanatban tettszett nekem, de nem mondtam, annál kevésbé

vallottam szerelmet. Lehet hogy ő kinézte belőlem a gondolatot, talán szerelemnek is magyarázhatta, mert az óta folyton üldöz. Jogot látszik hozzám formálni és követeli a törvényes két hónapot...

– Eh! – kiáltá egy női hang, – és miért tagadod meg tőle? Két hónap nem a világ! . . .

– Nem tehetem! . . . Akartam ... Szóval nem tehetem! A hideg ráz, ha rá gondolok . . .

Ebben a pillanatban megnyílt az ajtó, és Ilona lépett a terembe. Igen választékosan és elegánsan volt öltözve, kissé neki hevülve és kipirulva. Egy cseppet sem látszott csúnyának. Könnyed és ruganyos léptekkel közeledett Sziklainéhoz. Szép termete, amazoni alakja, büszke magatartása inkább hódító volt, mint visszataszító, s domború keble felett jól vette ki magát az a feslő piros rózsabimbó.

– Elkéstem úgy-e bár? – Kérdé némileg reszkető, de csengő hangon, a modornak egy bizonyos fátyolozottságával, mely a nyugalom erőltetéséhez hasonlított s mely a társaságot még fokozottabb izgatottságban tartá, de a mely izgatottságot, belépésének első pillanataiban aligha vett észre Ilona:

– Gondoljátok csak! – kiáltá, Egedit, – azt a híres tanárt meggyilkolta valaki. A Kossuth-utczában majd keresztül estem holttestén. Lärmát csaptam, mert nem volt a közelben senki. Egy rendőr azonnal ott termett s még engem akart letartóztatni. Átad-

tam neki kártyámat, s izgatottságomban oly sebesen eresztettem meg a villámfutót, hogy magam sem tudom, hogy értem ide ... Ah! – kiáltott föl a mint Cserjésit megpillantá, – te is itt vagy! – Ezzel hozzá lépett és kezét nyújtá neki. De megdöbbsent, a mint tekintetét a férfi halvány arczára emelte. Ni ni, – monda és önkéntelenül körül hordozá tekintetét. – A világosság teszi vagy én nem látok jól? Avagy a hír döbbsentett meg benneteket? Oly halaványaknak tűntök föl . . .

Sziklai ezelőtt néhány pillanattal tűnődött a felett, hogy elfelejtett színészeket bérelni, színpadot állítani, színi előadást tartatni. Még csak az hiányzott: A nagyszerűen berendezett terem, a pompás asztal, a nektárok illatos zamata, a világ minden részéből összehordott gyümölcs-garmadák, a cukrász-sütemenyek remekei és az étkek pazar kiállítása nem hagyott kívánni valót maga után. A művészek hangszereiről olvadozó zene megrészegítette az érzékeket, a bőség buja tenyészetében heverésztek a vendégek, összecsapott felettük a puha jólét, mint a puha pázsit illatos füve, s az ingyencz házigazda még mindig úgy érezte, hogy hiányzik az egészből valami. Úgy tűnt föl előtte az estély, mint egy kiépített pompás, de csonka torony, tető nélkül. Színi előadás kellett volna még, – gondolta egy fél órával az előtt: s íme az is megérkezett!

Egy valóságos dráma az életből, az inquizíció régi világából, mikor egy ártatlan asszony áll bírāja a nagy közönség előtt, és a közönség gyilkosnak képzeletét.

Sem a társaság, sem Ilona nem bírt tudatával a szerepnek, melyet játszott. Arra, hogy a telefon már előre gyilkosnak hirdette, nem gondolt, és adta az ártatlant öntudatlanul, a társaság pedig adta a kegyetlen bírót, mely irgalmatlanul ítél, mielőtt bizonyítékai lennének.

Az a mély hallgatás, melylyel fogadva lett, nem tűnt fel kezdetben a 28-29 éves nőnek, ki tiszta volt minden bűntől, mint a harmat. Sokkal izgatottabb, sokkal zaklatottabb, mintsem hogy figyelmét azonnal összeszedhette volna, csak úgy pillanatról pillanatra kezdett megdöbbenni a reá meredő bazilikus szemektől, a kísérteties mozdulatlanságtól és síri némaságtól, mely őt körül vette. Szétnézett, mintha barátságosabb tekintetet keresett volna, s mindenütt a halotti csenddel s a meredt szemgolyókkal találkozott. A kékes villanyosság fényében úszó roppant terem sírbolti lombozata, halotti virág szaga, kísérteties mélyedései és fekete árnyéka ijesztő kezdett lenni reá nézve:

– De hát mi lelt benneteket, hogy úgy hallgattok? – kiáltá idegesen. – Ti csak nem vagytok meghalva, mint Egedi?

És a mint az Egedi nevet kiejtette, megrázkódtott. Visszagondolt az előtte elnyúló halotti a, a mint nyitott üveges szemeknek megtört homályos fényében, az utczai lámpa röpködő tüze csillogott, a mint sápadt nyitott ajkaira rá volt fagyva az utolsó felkiáltás és viasz homlokából félig kikelve, mint valami szállni akaró denevér, – az utolsó gondolat.

És köröskörül a mozdulatlan szemgolyók, a lassan sihegő leheletek, s a gyanú tekintetének szűrő tövisei.

A társaság látta, a mint a pillanatok előtt még piros arcz zöldes halványságba ment át, akár valami ködkép, a mint az arczcsontok kiszegletesedtek, a száj ferde metszete feltűnt s a hirtelen hátra hajló széles homlok mint egy homályos márványlap, hideg és zsíros izzadságtól csillogott. Ott állt a csúnya nő, rémesen, az ő maga valóságában.

Ez az átváltozás csak arra való volt, hogy az emberek gyanúját fokozza.

– De hát mért néztek így rám? – Kiáltá most már ijedten; – mintha én öltem volna meg Egedit? . . .

És valaki vállán érintette e pillanatban. Hátra nézett. Egy ismeretlen nőt látott, ki a rendőrség hivatalos jelvényét viselé mellén. A nő igen választékosan és ízléssel volt öltözve, megnyerő szép ar-

czán a rendőrség hideg szigorával, e vonások közé szőtt ama hivatalos szálakkal, melyek oly nagyon el tudják ferdíteni a kifejezést.

– Árkosi Ilona? – szólt az idegen kérdő hangkifejtéssel.

– Nos?

– Foglyom vagy, az állam nevében. Kétkedve mélyeszté remegő tekintetét e nő szemeibe Ilona, mintha nem akarná hinni, hogy igazán beszél. Az első pillanattól kezdve, a mint e terembe lépett, melynek vakító fényében mint apró bogarak a nap áramában, mozogtak az emberek; varázslatszerű érzés lepte meg, s egy álomlátás káprázata, mint csalékony tükör, az éjszaka délibabjának képét tárta elébe. Olyan volt neki mintha csak képzelné azt, a mit lát. A mint villámfutójának kereke az Egedi holttestén át zökkent, gondolatainak iránya is elhagyta a kerékvágást és csak úgy találomra, ösztönszerűleg futott tovább. És a mint ide ért, egy nagy bűvös körben, igéző szemgolyók keresztüzének közepett, varázslók hatalmába találta magát. A régi világ meséinek egy egész chaosza forgott előtte, égő felhőivel, s az izzó ködgomolyok közt libegő rémalakkal. Abból nyújtotta ki az ő kezét az a nő is, ki íme el akarja ragadni őt.

– Mit akarsz? – kérde Ilona vadul meresztve rá tekintetét,

– Légy szíves követni. Foglyom vagy.

– És ki vagy te?

A nő, mint egy vízió, a mellén csillogó jelvényre mutatott. És Ilona nézte őt. Nézte és szédült. Forogott felette a kupola és forogni kezdett az egész terem. Körül körül, míg a fák, a lámpák, a fák árnyai és az emberek nem mozdultak. Hanem *ív* kupola és a falak mind sebesebben forogtak, mintha egy óriási kéz forgatná ezt a roppant tokot a vele letakart tárgyak felett és körül. Körül körül, körül körül, hogy már alig lehetett kivenni az ajtókat és ablakokat, míg egy izzó sűrű fénytömegbe olvadt az egész. Szórta a szikrát, mint mikor a gyerekek tűzkarikákat rajzolnak a levegőbe. Iszonytató, óriási tűzkarikákat, melyek sűrögnek, sűrögnek, sűrögnek! És velők sűrög az ég a fejünk felett, a föld a lábunk alatt. Mozog, inog a mindenség, a fák, a lámpák, az emberek

– Ah! – sóhajtott fel Ilona, kinyújtá karjait, s maga körüi kapkodott, mintha kapaszkodni akarna. Ott csillogott előtte valami mozdulatlan fényessége a rendőri jelvény a nő keblén, mint egy rémes csillag. Ilona megragadta, tépte, aztán támolygott és összehullt.

V.

AZ ÚJ VILÁG LEGÚJABB TÁRSADALMI KÉRDÉSE.

Azoknak a lehetlenségeknek száma, melyeket a régi világ megtörténhetetleneknek állított, és a melyek megtörténtek, végtelen. Rettentő küzdelmet állott ki az emberiség, a míg elhitte, hogy be kell szüntetni az örökséget, el kell törülni a magánvagyon, mert a míg az emberek az enyém-tiedért egymást ölik, nyúzzák, addig nem lehet sem egyetértés, sem testvériség, sem boldogság.

Ezek a papirosra irt fényes szavak, ezek a csábító czégek, hasonlítottak a tízkrajczáros bazárok felirataihoz, de a mely bazárt öt és tíz forintos árucikkek nélkül nem lehetett berendezni Ízléssel, ezeket pedig nem lehetett adni tíz krajczárért. Ilyen bazár volt a régi társadalom, s tíz krajczáros ámító czég, a homlokzatára irt egyenlőség. Az úr csak

csak nem érezhette magát egyenlőnek a kocsisával, egy mágnás egy köznemessel, egy nemes a polgárral. A polgár nem fogadhatta testvérül az utcza-seprőt, s a boldog került a boldogtalant. A keresztény vallás is azért fajult el, mert a kommunizmust, a melyre Krisztus alapítani akarta, megelőzte: a magánvagyon körülményeihez lett alkalmazva. – Előbb kellett volna születni a kommunizmusnak, azután Krisztusnak.

Az állam az emberiségé, tehát az állam vagyona is az emberiségé, a testvériség minden megkülönböztetése nélkül. Oly tiszta és átlátszó ige ez, mint a mily bizonyos az istenség: és az ember mégis kész megtagadni. Ez a legkönnyebb leszámolási mód, ha nem akarjuk a fejünket törni valamin.

Mily édes volt az újvilág emberiségének reggeli ébredése! Mily könnyű a fej! Az agynak gondoktól való túlterheltetése nélkül pihent le az ember, és mikor a hajnal költeni jött, mikor verőfényének pirja bemosolygott az ablakon, örömmel ölelte keblére e kedves látogatót, mint az igazán szívesen látott vendéget, és sietett élvezni, üdülni, zamatos levegőjének kristályát szívni boldogan. Míg a régi világ emberisége «Katzenjammer»-rel ébredett. Gondokkal megterhelt agyvelejétől nehéz volt a fej, s bele nézve a nap újabb gondjainak ködébe, rémes alakokként bontakoztak ki lelki szemei előtt azok

a kísértetek, melyekkel a nap folyamán at meg kell küzdenie. Az élet teher, a családi gond, vagyonszerzési zaklatottság, hitelezők csoportja, mint a szebbik oldal: ínség, nyomor, kétségbeesés, öngyilkosság, a rútabbik.

Az állami középületek pompás lakosztályaiban az élet tündéri volt. A világon semmi egyébre nem volt gondod, mint saját hivatásodra. Keresetedhez mértén válogathattál az állami hotelekben. Tágas, magas harsány csarnokok szellőztetett, kivirágzott éltető levegőjében költhetted el reggelidet. Jó kedvű, kedélyes, őszinte, barátságos társaságot találtál együtt, mely felvillanyozott, mint egy szellemi zuhany, s kisimította kedélyed redőit mint egy mentori kéz.

Előtted voltak a lapok halom számra, s a «Telephoni értesítő» a legkoraibb újdonságok elbeszélésével mulattatott.

A mindennapinál szokatlanabb élénkség zszibongott most a reggeliző termekben. A tegnap esti esemény alig hagyta aludni az embereket. Iszonyú egy csattanás volt ez a munkás, békés társadalomban, mely megszedítette, mint valami bánya-robbanás vagy földindulás. Rablás, gyilkosság, öngyilkosság, merénylet, a régi emberiség kínos vergődésének ezen kitörései, a szenvedések lefojtott vulkánjának ezen erőszakos exploziói, már-már ismeretlen ré-

mek valának az újvilágban, s csak mint egy-egy ó világi szörny bukkant még föl a sírok repedéseiből és borzadályt idézett elő. Hullámozó mozgásba hozta az emberiséget, akár egy cholera-eset.

A reggeliző csarnokok már korán reggel meg voltak telve, s a különben élénk arcok felett ott lebegett e hír, mint valami ködfátyol. A merénylet a csúnyák mozgalmának kifolyásául tekintetett, nagy visszahatást idézett elő, hangok kezdtek emelkedni, szokatlan felzúdulások, mint mikor a tenger vihar érezve, feldúzza magát. És ez a hang általános dőrejékként morgott a levegőben, baljóslatú rekedt zúgás, mint a közelgő jégfelhők csörgése, nehéz, nyomott légkört tolva maga előtt.

A reggeliző csarnokokból oszlani kezdett a közönség, magával vive a hangulatot a hivatalokba, a gyárakba, a műhelyekbe, a bazárokba, ama ropant épületcsoportokba, melyek az ipar és közgazdaság árucikkeinek összeségét karolták magukba, raktárai levén a fiók-üzleteknek, gyűjtő-medenczéi az apróbb tavaknak, melyekbe a tápláló vér a kereskedelem erein szétágazott. Egy általános állami monopólium, szabott árakkal, melyek bizonyos perzent levonásával annyiért adatnak, amennyibe az államnak kerültek. Oly ellenőrzés mellett, mely kizárt minden csalást.

De hát minek is lett volna a csalás? Hiszen a

szükség szokta azt előidézni, s már a régi világban azt tartották, hogy: «A becsületesség próbaköve a szegénység». Egy, társadalmilag minden szükséges-
sel ellátott, jól nevelt emberről a csalást nem lehet feltételezni. A nevelés, a szülék példája, a társaság idomítja az embert azzá, a mi, és az új világ társadalmában a becsület volt az egyetlen rang. Mikor az ember az ötven évet megérte, neve az «Ötvenévesek» névsorába került, mely névsor ki lett függesztve nyilvánosan. Ötvenedik évének születési napján a becsületbíró előtt jelent meg, a mely nyilvános volt, s a mely bíróság előtt mindenki elmondhatta panaszát és kifogásait a felavatandó ellen? A panaszok és kifogások megvizsgáltattak, s alaposaknak találtatván, az illető nem kapta meg a becsületrendet, mely halálos ítélethez hasonlított. Becsületrenddel ellátott egyén előtt tisztelkedni kellett mindenkinek. Ez volt az egyetlen rang az új világban.

A merénylet, mint választóvíz zuhatag ömlött a társadalom nyaka közé. Szebbek és csúnyábbak közt élére lett állítva a dolog s kezdtek állást foglalni egymás ellen. De hát ki volt a csúnya, ki volt a szebb? Ez a kérdés képezte nehézségét a két pártnak. A vihar mozgott, de szelét még nem lehetett felismerni, a felhők alakulásából még nem lehetett megjósolni, hogy melyik az egyik vagy melyik a

másik: az üres, avagy a villámterhes felhő? Még együtt kóválygott valamennyi.

Eddig még csak megvolt az emberekben az az egymás iránti gyengédség, hogy valakinek a csúnységát nem akarták észrevenni. A szépet megbámulták, de a csúnya felett ösztönszerűleg elsiklottak. Nem akarták tudomására hozni az ő társadalmi hátrányát. Most kíméletlenebbek kezdtek lenni. A hol egy csúnya megjelent, minden tekintet feléje fordult. Gúnyos arczok vigyorogtak, a fejek össze hajoltak és susogtak, mialatt a szemek az illetőt fixírozták. A ki eddig nem tudta, vagy nem akarta elhinni, hogy ő csúnya, tudta most. Eddig hitegette, ámította magát, mint a mellbeteg s íme földerült az ijesztő valóság, az emberek gúnyos tekintete úgy süttött reá, mint a nap, a tükör összeesküdött ellenségeivel s kegyetlenül tárta föl hiányait. Csak néhány óra, s a társadalom kiüldözte magából az alkotás e szerencsétlenéit. Bújtak a reájok szegezett szemek elöl, mint fegyverek csövei elöl a vadak, csakhogy ők nem tudtak hova bújni. A vadnak volt rejteke, de e csúnjának nem volt. Nem találtak helyre, mely rútságaikkal és kétségbeeséseikkel oltalmába fogadta volna őket.

És ezt Ilona kezdte. A miért hogy Cserjési nem viszonzta szerelmét, irigység támadt benne a szépek ellen. Miért lennének ők különbek a csúnják-

nál? Ha be lettek szüntetve a kiváltságok, miért a szépek kiváltsága a csúnyák felett? És elkezdte ezt irogatni. Sokak szívének a húrját pengetvén, csakhamar visszhangra talált. Az eldobott szikra rőzsét fogott; a társadalomban szétszórt csúnyák figyelni kezdtek a nekik való zenére, s mint az Orpheus lantjának pengésére a tengerek szörnyei, hogy hallgathassák, a partokra úsztak ki, úgy jelentkezett az Ilona közönsége, s a kezdetben csak szélszélyes kitörés társadalmi kérdéssé fejlődött. Beleártotta aztán magát a dologba Egedi, s a mit az emberek eleinte nevettek, határozott vonásokkal lépett fel s pártot alakított maga körül. Ez volt még a proceszszusa minden társadalmi kérdésnek. Az emberek egy része valami kényelmetlenséget, valami nyomást, igazságtalanságot, háttérbe szorítatást, kiszivattyúztatást, érdek-megrövidítést stb. érzett és elégedetlenül, boldogtalanul, elkeseredetten hordta az ígát, gyakran századokig, a míg nem akadt valaki, a ki, mint az elégedetlenségnek és fájdalomnak kitörése, mint egy nagy jajkiáltás, mint egy; maegtömörült sóhaj emelkedett sorsosai fölé, kik benne lelkük lelkét, vezércsillagaikat ismervén föl, fanatikus követőivé lettek. Az elkeseredés szülte hit egy megváltóban, vagy egy megváltó eszmében: ez a fanatizmus!

Hát hogy a társadalom ezen különböző vegyi

részei kiváljanak, csak az a csepp kellett bele, melyet a merénylet idézett fel. Egyszerre össze zavarodott és kavardott az egész tömeg, forrt és habzott, magán hordván a vegyi elválás proceszszu- sának ismertető jeleit.

A titkolódzás, a leplezés, a kendőzés, csak addig szokott tartani, a míg az illetők azt látják, hogy mennek vele valamire, de mikor meggyőződtek, hogy minden hiába, hogy fel lettek fedezve, hogy bírják szívükbe látnak, hát meg azt a mezt is lehányják magukról, melynek létezését nem is sejtette a szemlélő. Szegény csúnyák is így tettek! A midőn a tükör nem hazudott nekik többé, a mint ravaszságán, ámításán keresztül láttak, amint rútságukat az emberek kegyetlensége felfedezte, le- téptek, lehánytak „ lemostak magukról mindent: Legyünk hát olyan rútak, a milyenekké megterem- tett az úr Isten!

És anélkül, hogy összebeszéltek volna, a merény- let utáni második nap délutánján már így jelentek meg az utcákon. Rútságuk kihívó tekintetével, elkeseredésük daczával, némelyik felbontott hajjal, rút idomainak feltüntetésével, repülő fátyolaik sár- kányfarkait csóválva, s a szemükben kigyúló őrjön- gés lángját lobogtatva. És egy-egy ily megjelenő csúnya, mint hívogató, csakhamar sorsosoktól lattá magát körül fogva, s húzódtak e kísérteties mené-

tek utczáról utczára, részvét helyett hasonló daczra, kihívó maguk viseletével hasonló tüntetésre zaklatva a társadalom óriási nagy többségét.

Mit?! – Kiáltozák amazok: hát okai vagyunk mi, hogy ti csúnyák vagytok? Végig hordozzátok az utczákon rútságaitok daczát, azt hívén, hogy mint valami régi szörny-bálványok előtt, le fogunk borulni előttetek? Nem a részvétet keltitek fel bennünk, hanem az undort; nem az engedékenységet, hanem az ellentállást.

VI. A TEMETÉS.

Hogyne volna Isten! Mikor az ártatlan vér bosszúért kiált az égbe és kiáltása meg hallgattatik. A vértanúság soha sincs eredmény nélkül! Az eszmékért elhullt vér nem veszi el csiraképességét, századok múlva is kikél a talajból, melyre hullt, olykor különböző helyein a földtekének, völgyek mélyében, sziklák tetején, hol a nélkül talán soha nem lett volna tenyészet!

Egedi is vértanú volt már. Kimondta a szót, mely köszáli Elemérnek, a nagy festőnek, lelkében talajt fogott, csak a vértanúság kellett hozzá, hogy reá süsse pecsétjét, s hitelesítse a világ előtt. E nélkül a vér nélkül nem hódította volna meg* ama nézet az emberiséget. A hol eszmét kell terjeszteni, ott legnagyobb reklámcsináló – a halál!

Az Egedi temetésével roppant tüntetésre készült

a közönség, kilenczven része a száznak, melynek ha nem minden paránya volt is szép, de elkallódott. A kétes szépséget vagy rútságot nem vették be maguk közé; a valódi csúnyák azt tartották, hogy a kinézés is olyan, mint a meggyőződés: nem szabad neki vaczillálni. Hát ez a rész, akarva, nem akarva a másik párthoz volt kénytelen csatlakozni. El lehet gondolni róla, hogy szívesen tette.

Két nap óta majdnem hogy munkaszünet volt. Csak imígy-amúgy dolgoztak az emberek, a csúnyák sehogy. Nem mentek a «szépek» közé (a mint most a társadalom többségét nevezlek, gúnyosan megnyújtott hosszú é-vel), nehogy megrontsák az összhangot, s a magas társaságban mint tolakodók tűnjenek fel. Megkezdték a visszavonást, mire a másik rész azt felelte: trompf!

Vannak egyesek, kik higgadságukat minden körülmény közt képesek megőrizni, de nem a közönség, a társadalom szekerét mozgó ez a nagy tömeg, melynek ha egy része megbokrosodik, viszi a többi magával. Összekeveredik, összeforog, a gyepelőket össze kuszálja, horkol és rug, semmiféle rend csinálói nem hagy magához közeledni. Csak ha kitombolta, kiágaskodta magát, kezdi megfigyelni e szót: Hahhó! Na na . . . Kezdi megtúrni a simogatást, és beadja a derekat.

A közönség gomolygott most. Tüntetve viselte

gyászát a nagyobbik párt, mely elefánt volt az egér mellett, s e tüntetéssel csak amazoknak önérzetét növelte, de mikor nem bírt megférni a bőrében. Ingerkedett. Azon volt, hogy egészen neki bősztítse a kisebb félt, talán mert nem félt tőle: hát méltó ellenfelet akart belőle csinálni.

Az egykori «Rákos» közepe táján, az «Egyenlőség» terén, mely palotákkal, rengeteg középületekkel keretezett valódi kis síkságot képezett, volt felállítva az az emelvénynek nevezett hegy, melynek ormán, négy oszlop által tartott fekete bársony menyezet alatt, nyílt koporsóban volt kiterítve a «csúnyák merényletének áldozata». Az «Egyenlőség» terén, mintegy jelezve, hogy az emberi társadalomban senkinek nincs joga, hogy a maga számára külön törvényeket, külön előnyöket követeljen, s hogy az Egedi ellen elkövetett merénylet, az egyenlőség ellen elkövetett merénylet volt.

A síkság közepén, hatszáz négyszögméternyi tért foglalt el az emelvény, melyre háromszáz lépcső vezetett fel. Ez a roppant, gúlaszerű alkotmány az ő fekete posztóval bevont tetemét magasan a város fölé emelve, ünnepélyes halotti sötéttségével, menyezetének hosszant lefüggő fátyolaival, melyek szomorú lengése nagy messzeségből volt látható, úgy nézett ki mint az emberiség szívére neheződő lelkiismeret, a mely engesztelésre

várákozik. A tavaszi verőfény csak jobban kidomborította ezt az óriási árnyékot, melyet a halál vetett, s mely árnyék, a nappal daczolva, fenyegető nagyságához mértén fokozta kísérteties komorságát.

Majdnem hihetetlen volt, hogy ez a nagy tér megtelhessék közönséggel, és délután hét óra felé már egy erdő volt az, beültetve fekete árboczokkal, gyászlobogók fekete vitorláinak felhőseregével, mely alatt a néptenger sötét hullámverése mozgott, feltornyosulva az emelvény tetejéig, melyet elleptek az emberek, mint a hangyák s nyüzsgött a roppant piramis, mint egy hangyaboly.

Legalább négyszázezer ember és nem volt közöttük egyetlenegy, nem intelligens alak, egyetlenegy, a ki ne gyászba lett volna öltözve. A nők fekete napernyőinek pikkelye alatt hullámozott a fejtenger, a gondozott hajdíszek sokasága, az általános műveltség ízlésével öltözött egyöntetűség az osztálykülönbség megkülönböztető árnyalata nélkül. A valódi egyenlőség és testvériség!

Fej fej mellett, mint az égen csillag csillag mellett! S ugyan nem látnoki igazmondás rejlett e nótában: «Ha meghalok, csillag lesz majd belőlem?» Nem mi népesítjük-e be az eget csillagokkal? Nem egy-egy világ van-e minden emberi agyvelőben, melyet kiterjeszt, nagygyá, talán nappá tesz a tudás! És ha a lélek, ebből az agyvelőből, mint a röp-

pentyű kiröppen, burka reped és csillag hull ki belőle, hát nem azt a csillagot fogja-e valósítani, melyet mint ember magában hordott? Nem-e hadkiegészítő raktárát képezzük mi annak a csillagseregnek, mely felettünk ragyog? Hiszen az emberi lélek megmérhetetlen és végtelen. Nem egy csillagos elyipsis kelne-e ki e néptengerből, mely előttünk hullámozik, ha alakot nyerne az ész, mely tele van gondolatokkal, könyvtárakkal, világokkal: egy-egy mindenséggel, melyet az emlékező tehetség benépesít? Oh, mily nagy lehet az Isten, ki egy párányi ember agyában világoknak ad helyet!

És ha így ránézünk erre a tengernyi néptömegre, melynek testhüvelyét a halálnak egy fuvallata, mint homokot söpör el, nem látjuk benne azt a mérhetetlen mélységet és magasságot, mely véghe-tetlen, mint maga az istenség, és a melynek nem lehet meghalnia, hanem akkor kezd világítani, mikor róla e földi burok lepattan!

«A hol az a csillag ragyog, én is oda való vagyok!» Igen igen! Feljött már az esthajnali csillag, a Venus. Felbukkant a sötétülő kék ég boltívezetének a szegélyére mint egy világító angyal fej, s kitérve sugáros nagy szemét, naiv kíváncsiság ébredt benne, a mint megpillantotta e sok embert. És mászott fölfelé a kupola oldalán minél magasabbra, hogy minél jobban láthasson. Úgy

nézett le a sötétülő földtekére, mint egy kis gyerek az alatta mozgó bogárra, melynek szeretné tudni a szándékát. Hát egyszerre csak kigyúlt vagy három millió villanyos földi csillag és Venus hirtelen eltűnt a láthatárról, mintha ijedtében bekapta volna fejét valami égnyíláson.

Nap lementé után felsugárzott a lángoló villany, s az ágaskodó árnyékok hosszú alakjai képezték a föld második lakosságát. Úgy volt kiszámítva, hogy a temetés impozáns nagyságának emelésére ez a lakosság is megjelenhessék és megkettőztesse a kíséretet. Mikor aztán mind a kettő együtt volt, A piramis tetején, a halott felett, a menyezet tornyos csúcsáról lesírt a temetési szertartás csengetyűje, s mint egy apály, térdére mélyedt a néptenger. A másik pillanatban, a téren körös-körül, a dinamit-röppentyűk egy vulkánja tört ki, mintha fölrobbant volna a föld, mintha megeredt volna Sodorna és Gomora tüzeseje, egy szikraerdő képződött a tér felett, egy tűzburok, mely recsegve és ropogva hirdeti az élőknek az utolsó ítéletet. Eget rázó dörej bömbölt a magasban, s lent az emberek térdeiken állva, mélyen meghajolva gondoltak az úrra, kinek nevét, a tűzviharon keresztül csengte a halotti menyezet tornyáról az ezüst harang.

És mindig szaporodott a sokaság. Már nemcsak

a tér, hanem a térbe nyúló utcák is tömve voltak emberekkel. Feltorlódott folyók, más utcákra és más terekre áradva, hátukon hordva a fekete lobogókat, mint vitorlaerdőt, mely csendesen lengett hátra a lassan haladó hajók fedélzetéről.

A tér közepén, az emelvény körül, magasabban, mint a többi lobogók, nyúltak ki a különböző szakmák különböző színű zászlói, bevonva gyásszal, de melynek fátyolán keresztül csillogott a zöld, fehér és vörös selyem, bársony vagy atlasz, vagy a nem rég feltalált üveg szövet; a gazdag aranyozás, a nehéz szalagok hímzése, a rojtok és jelvények ragyogó ércze s a drága kövek sziporkázása. Úgy nézett ki ez a lobogó öv, mint valami foglalat, mely egy roppant gyűrű fekete trachitját zárja körül.

És jött a zene, az úszó mennyország, tele zengő angyalokkal. Egy kivilágított léghajó tábor, aczéi szövetű gömbökből, melyekhez fel voltak vezetve a villanysodronyok, tele karikázva a levegőt, ragyogtatva az üveg szövetű lampion óriások ezreit, a kiszínezett láng menyezetét, csillagrojtos díszítésekkel, csillagfürtökkel, szikrázó csipkefodrozattal. Ötszáz méter magasságtól kezdve föl a beláthatatlanságig, egymás fölé és egymás mellé sorakozva, égbe nyúló utczasorokat képeztek a léghajók, tereket alkotva, melyek be voltak parkírozva égő növényzettel. Egy

tűzből épített város, mely a testvériség teréről emelkedett fel és jött közelebb, közelebb hozva az éneket meg a zenét, a távolság misztikus csengésével, a temetés hattyúdalával mint szellemek harmóniáját, mely harsogóbbá vált, a mint közeledett, az üveg fuvola lágy érzességének hajszál rezgésével, mintha a Pattik és Nilsonok angyalseregének énekkara zengené.

A mint az a lengő város mint egy óriási mág-nestelep a temetési közönség fölött állást foglalt, úgy kezdé magát érezni ez is, mintha emelkednék, mintha a lebegő menny magához vonzaná a lelkeket, és azok fölfelé igyekeznének a testhüvelyből. A tekintetek előtt feltárult igéző látvány, az elevenen való üdvözülés lehet sóhajtá az emberek ajkaira, melyek feltárultak mint áldozó kelyhek és szívták magukba a láthatatlan kezek által csepegtetett égi nektárt. A mint a szem, ezeken a fölötte mozgó légi utcákon át, a mennybe tekintett, elkábult. Mindenütt és mindenütt léghajó sorok egészen az égig érve, az égő bokkréták és lampionok fölfelé emelkedő láttávola mint egy látcső fölfordított perspektívája, csillagmilliárdok tengerébe nézve. A legalsó léghajók mint megannyi földtekék lebegtek feletted, a legfelsők mint apró fénygolyócskak és parányok.

És míg a föld és ég közötti űr e paradicsomi

fénye megbúvölt, míg a beláthatatlanságig és határ-
talanságig minden parány világított, a röppentyűk
vihara megindult a temető felé. A tűzfelhő és a
mennydörgés ment lefelé, ő vitte a temetésnek ma-
gasra tartott zászlóját, melynek szikrákból szövött
hosszú fátyola a földre érve, húzódott utána s hullt
a temetési menet lábai elé, mint égő szőnyeg.

Most aztán, rövid vártatva, a mennydörgésnek és
a tűzijátéknak bizonyos távolságot engedve maga
előtt, indult utána a menny és a föld. Fenn a ma-
gasban a léghajó város, lenn a földön a néptenger,
a fekete lobogók sötéten mozgó erdejével, s ama
feltornyosodó rengeteg hullámmal, melyet az emel-
vény képezett a tér közepén. Kísérteties és meg-
döbbentő volt, a mint e ravatalpiramis megmoz-
dult. A mint az alatta elrejtett gépezet nehéz lélekzet
vételtől s a kerekek halk dübörgésének morajától,
reszketni kezdett a levegő.

A roppant széles Jókai-utcán hömpölyögni kez-
dett a nép mint egy óriási fekete folyó, két oldalt
emelvény partok közt, a temetőig nyúló amphitheat-
rumok élő és nyüzsgő falazatának medrében, fél
millió fejet úsztatva fölszínén, fél millió arcot,
melyet a felülről leömlő villanyfény, halál szín-
ben fűrésztött. És ezek az ember fejek, kiegészít-
tetve az emelvényeken és az ablakokban nyüzsgők
által, mint a halai orkánfúvásától kétoldalt meg-

nyílt habok, felcsapkodtak egészen a háztetőkig, melyek szintén borítva voltak fejekkel. Ezernyi szemű épületek beláthatatlan hosszú sora, szemsugarakkal beszótt levegő, mely rezgett a menet felett.

Ennek a fejekkel bélelt széles utcának a közepén, alig észrevehetőleg dübörgött előre a ravatal piramis, csúcsán szomorú ingassál reszketett a menyegyzet, nehéz rojtjainak és bársony díszítéseinek árnyát hullatva az emberi sokaságra, mint valami búcsúzó áldást. Az ezüstkoporsóból kiválva, mint dombormű körvonalát, a halottat lehetett látni, melyre a látcsövek ezrei voltak szegezve.

Az ének pedig folyton zengett a magasból, a menetet kísérő léghajótábor csodás világából. Az imádság dallamának megható égiességében mint az éleny ózonában fürdött a lélek. Az emberiséget lépésről lépésre kísérő mennyország isteni látványától felmagasztosult az érzélem, s a fényhullámokon átszűrődött zene harmata rá hullt a szívre, mint üdvözítő malaszt. A férfikarok énekét mint visszhang ismételte a női karok búbajos fuvolája, mint hattyúdalként elhaló visszhang.

Így húzódott a menet a temető felé, eleje már régen kinn volt s közepe még mindig a városban mozgott. A zászlóerdők gyásza beárnyalta a temető környékét, melynek felkavart levegője talán láthatatlan szellemek által volt benépesítve, kiket fel-

keltett álmaikból a szokatlan fény, kicsalt urnáikból a zene varázsa, és most csoportosulva várták az érkezőt, mint valami másvilági képviselő-jelöltet a ki programbeszédét fogja elmondani.

A szövétnekeket vivő csapatok, mint külön-külön hadoszlopok, halkán lépdeltek előre, állást foglalva és sorfalakat képezve a bejáratnál, de a mely bejárat a szövétnekesek egyre érkező oszlopai által csakhamar egy széles és hosszú utczává alakult, melynek égő rácsozata felett elterült a lángokból kibontakozó tömjénszag, az a légréteg, melyen, mielőtt a másvilág kapuján belépne, át kellett vándorolni minden halottnak. Egy, a katolikusoktól átvett szokás.

A családi magán temetkezés, vagy az ilyen «köz-czélú» temetkezés, két dolog. Azért mondom «köz-czélú», mert tüntetés, és minden tüntetésnek czélja van: a közös tüntetésnek köz-czélja. Az ilyen nagy temetéssel mindig azt az eszmét akarjuk életben marasztani, melyet a halott képviselt. Ő csak hadd menjen, de emléke maradjon meg, legyen felosztva a temetésen, mint a Krisztus keresztfája, melyből minden hívő bírhat egy forgácsot, hogy az eszme mártírjára visszaemlékezzék. S annál emlékezetesebb az ily temetési szertartás, annál jobban imponál, minél nagyobb; hogy pedig az embernek imponálni kell, azt megmutatja maga az Úr-Isten, megrázván

olykor-olykor a földtekét, vagy megdörgetvén az eget. Egészen más célja volt a régieknél a magán-temetésnek, hol a hátramaradottak ki akartak tenni magukért és sírni akartak. A hol a fájdalom kinja égető, ott oltó anyag a könyzápor, a hol pedig nincs fájdalom, a papnak, az énekkarnak, a zenének dolga hogy legyen. Azt a vagyont, melyet a régieknél az elköltöző hátrahagyott, csak illet valamivel megköszönni, s a gazdag ember nagy temetése az utódok részéről ezen szavaknak adott kifejezést: Köszönjük szépen! A jajszó csak a kenyérkereső után volt igazi, a fájdalom csak a kincsnek elvesztése felett volt nagy, de a hol az elköltöző nem kincset vitt, hanem hagyott, hát mikor lehullt, a megkönnyebbült élők sóhajtása kísérete sírba.

Az új világban nincs örökség, tehát olyan sincs, a ki halálodat várja; az új világban senki sincs embertársának terhére, tehát nincs kitől megszabadulni. A képmutatás nem fizeti ki magát s így nincs a ki igénybe vegye, mert az bizony fáradság, s miért sajtolna magából álkönyeket bárki is, haszon nélkül? Mind olyan dolog, mely kiment divatból.

Az új világnak még a temetője is más volt. A halottal nem úgy táplálták a földet, hogy egye meg. Porból lettünk, porrá leszünk, nesze: visszaadom a konezot, gondolták a régiek. S ezzel beledobtak a hullát a feltárult sírba, mint egy éhes szörnyeteg

szétnyílt torkába, s a mint a hant a koporsóra reá
dübörgött, mintha a szörnyeteg gyomrának kor-
tyogása hallatszott volna, a mint a prédát nyeli.

Az új világ lakói pára és füst alakjában az égnek
adták át az ő halottjukat, mint áldozataikat az ó-kor
emberei. Isten adta, Isten elvette, legyen az ő
akarata szerint! Az ég adja vissza a földnek akár
eső, akár harmat alakjában, hogy a mi élet volt,
életet hintsen, s a ki embertársaira nézve áldás volt,
áldás maradjon!

Hát a temető nem volt más, mint egy nagy
mauzóleum, egy roppant épületkörönd, felpom-
pázva, a mint felpompázhatja emberi ész azt, a kit
legjobban szeretett: saját magát! Egy a művészet
remekeivel pazarul beszórt liget, a hova pihenni,
magát kinyugodni ment a társadalom, visszavonulva
a zajtól, élni Istennek és meghalni az embereknek.
Az épületeknek egy remeke, fülemülés park közepén,
apró árnyas fülkészkéssel, a mely fülkészkébe bele-
állították az urnát, az urnába bele tették a te ham-
vaikat és felírták rá a te nevedet: hogy itt vagy
feltalálható, ha eszébe jutna még valakinek, hogy
keressen. Az élők társadalmából a holtak társadal-
mába költöztél. A mint hogy nem volt elkülönített
család, úgy nincs elkülönített sír. Külön síremlék
nem igazolja, hogy gazdag ember voltál, mert hiszen
a másvilágon nem kell hitel, csak becsületes név,

a mely egyformán ragyog le minden urnáról, mert ide gazembert nem temetnek. Azoknak ott van most a helyük, hova az előtt a kereszteleleneket meg az akasztottakat utasították, hogy a széleken legyenek, s reájok találjon az ördög leghamarabb, ha el akar vinni valakit: kívül a temetők falán.

A nagy mauzóleum előtt volt felállítva az égető kemence, a purgatórium. Ezt a hivatalt az új világ a másvilágtól vette át, s így a lelkek egyenesen mehettek a mennyországba, nem kellvén nekik, mint a kolerás vidékről érkezetteknek, a vesztegintézetekben tölteniök pláne az első édes heteket. Az átutazás ezen egyszerűsítése által sok kellemetlenségtől kimehetett meg az új emberiség lelke.

A néptenger hullámai körülnyaldosták már a mauzóleumot, mely sápadt meghatottsággal emelkedett a delejes kékes fényben, mint emelkedhetett egykor az a szirt, melyről Krisztus monda: «És e szirtre fogom építeni az én anyaszentegyházamat!» Most a halál mondta ezt, és az új anyaszentegyház, a mennyország volt!

Mindig egyre, mindig egyre ömlött be a temető nagy tágas kapuján a sokaság, mint egy zsilipre talált áradat, s kezdte elönteni az egész parkot. A lobogók árnyai, mint lidérczek tánczoltak a mauzóleum falán, a szellő gyengéden imbolygatá a falombokat, melyek fürtös fátyolok gyanánt hull-

tak alá, s a bágyadtan mozgó czipruslevelek közt susogva osont tova.

A koporsót hozó emelvény is közeledett már mint egy rettenetes Mammuth, melyet az emberi haladás csodatételei varázsoltak elő az őskor júrárétegei közül, s mely megadva magát a tudománynak, ő, mint egykor a szarvasok a vadászt, az évezredek titkainak kutatóját viszi hátán a cél felé.

A roppant emelvény, mintha el akarná nyelni, egyenesen az égető kemenczének tartva tipegett előre, alig hallatva lépteinek nyomát, oldalbordainak nyikorgását. Nesztelenül mint egy fekete felhő, mely árnyékát előre vetve közeleg, hozta hatalmas testét, körül ölelve a színes lobogók aranyának ragyogásától, melyek villámai a sötét szőnyegbe ütődve tele szórták bűvös fénynyel. Az emelvény tetején rengett a mennyezet, a mennyezet alatt rengett a koporsó, de a melyre most már nem figyelt senki, mert a halálfejes égető kemencze közelébe akart jutni mindenki. A rendezők vették át a kegyelettől a szerepet, mely utóbbi látva, hogy ezentúl semmi szükség reá, mint a régi temetéseknél a papok és kantorok szokták, hogy a kereszt vivő gyereket előre indítva, visszafordultak a város felé, az abban hagyott ferblit folytatni, ő is magára hagyta a közönséget.

Nemsokára megkondult a mauzóleum ezer mázsás harangja, melyet csakis köztemetések alkalmával húztak meg, – jelentvén és nyugtázzván, hogy a halál adóját az élők kezei közül átvette.

VII.

A PARLAMENT ÉS MINISZTÉRIUM.

Másnap reggel, nagy falragaszokon, a következő sorok voltak olvashatók:

Csúnyák!

Tudjátok-e, hogy tegnap nem temettek, hanem tüntettek. Ellenünk tüntettek, kiket nemcsak a természet bélyegezett meg rútsággal, hanem a társadalom is meg akar bélyegezni: gyilkossággal! Hadd legyen az emberiségnek két oldala: a rút és a szép; a bűnös és az ártatlan! A szép, a mely zsarnokoskodhatik, s a rút, a melynek a zsarnokságot túrnie kell! A melynek nincs joga a panaszra, s a melynek sorsa javítását nem szabad kívánnia!

Mert egy valaki ellen merénylet követtetett el: mi magunk a gyilkosok! Az emberiség egészemé-
lő kezűve, ki csak most lépni be az élet kapuján, s tudatlan szemekkel mered a nagy világba, a törő-

dött aggig, ki e nagy világ tévesztő útain átzarandokolván a kijáráshoz érkezett s egy másik világba nyiló ajtón kopogtat: aki rút, az gyilkos is! Nincs kivétel! Kivétel nélkül vagyunk bevádolva. Lelkiismeretünk lehet tiszta, de a testre, erre az öltönyre reá frecsegett az áldozat vére és hiába mosakodunk? a vérfoltot csak nagyobbra mázoljuk magunkon. A haláleset megtörtént, a társadalom bűnöst akar látni és reánk néz. Messziről a szemébe virítunk, mint pipacs a búzaföldön, és hiába állítjuk, hogy nem vagyunk veresek. Azt a villanytelepet, melyből az Egedit lesújtó szikra kipattant, bárki vezette irányát, mi képezzük. Igaz, hogy nem ismerjük egymást, igaz, hogy nem volt eddig egymáshoz semmi közünk, igaz, hogy nem vállaltunk felelősséget az egymás cselekedeteiért, igaz, hogy nem szavatolhatunk az egymás bűneiért, de mert a társadalom nagy többsége reánk süti a szolidaritás bélyegét, nem tesz különbséget a csúnya és csúnya közt: hiába tiltakozunk ellene! Hát ne tiltakozzunk, hanem védekezzünk! Kezünkben hozzá a fegyver: az emberiség közös joga!

Miért vagyunk mi a társadalom megvettetjei, lenézettéi, kigúnyoltjai? Talán különb majom volt a szépek őse s annak jutott a majorátus? El van törülve az örökség, s mint ilyennek, a szépségnek sincs külön joga!

A testvériség terén ma délután két órakereszt akarjuk megbeszélni. Jelenjék meg minden csúnya!

Hogy ki a csúnya?

Megmagyarázta a tegnapelőtt és a tegnap. A szépek maró tekintetét arcán érezhette minden csúnya, ennek a választó víznek az égetése behatott a lélekig. Ha az utcán mentél, mint százlábú bogarak mászkáltak arczodon amazoknak a nézései. A mosolyok éles gúnyja összemélté izmaidat. Uszkar szemekkel találkoztl, melyek tulajdonosai, mintha «idegen büzt éreztek volna a háznál» nem ismertek el az emberi családhoz tartozónak.

Ha eddig hitegettétek és ámítottátok magatokat, ha féltetek a természet mostohaságának beismerésétől, s elnyomtátok kebleitekben az irigységet, bővebben javadalmazott testvéreitek iránt; ha nem akartátok, hogy az egyenlőségbe fektetett hit megtörjék, ám fel vagytok mentve minden tartózkodástól: a szebbek vigyorgása és a tegnapi tüntetés befejezte a műtétet, mely benneteket mint kinövéseket, a társadalom testéről levágott. Most már kell, hogy mint az eldarabolt puhányok, új életre ébredjete, új társadalmat alkossatok.

Félre az önámítással! Emelt homlokkal jelenjete meg a délutáni gyülekezeten! Emberi jogaitok érvényesítésének órája üt! *Az önként alakult bizottság.*

Szokatlan dolog volt ez. A munkás, a békés, a csendes társadalom, melyben minden ember jól érezte magát a helyen, hová az alkotás által rendeltetett, egyszerre csak felkavarodott, mint a kinek beadtak valamit, vérét elkezdte ostromolni a láz és a vér elkezdte ostromolni az agyvelőt, mint valami parlamenti ülést a csöcselék, zűrzavaros bömböléssel érthetetlen követeléseket hangoztatva, lüktetésével döngetve a falakat.

Aztán ebben a korban, a melyben a rém találmányok fergetege akár az egész földgömböt képes lett volna széjjelhányni, egy most alkalmazott forradalom vagy háború hegyeket dobált volna és tengereket ömlesztett volna egymásra. Mindenféle vezetékekkel, csövekkel, alagutakkal, a föld melegét kiaknázó tölcsérekkel, melyek a tűzrétegekbe nyúltak le, össze-vissza volt hálózva a világ, hogy éppen úgy beutazhattad a föld alatt, mint a föld felett, a hullámok alatt, mint a hullámokon. Mi lett volna légbe röpíteni egy aláaknázott várost? . . . A puskapor és a dinamit nyugalomba volt helyezve, mint a magát túlélte ártatlanság, s a földből fejlesztett léggel hasogatták, habár az eget nem is, de a hegyeket, hogy összeömlesztették a Kárpátokat és búza meg repce rengett a havasok nyomán; elsikálták a hegy és bérez oldalakat, a magyar fel-földekből fensíkokat alkotva.

Hát ha most az emberek neki állnak egymásnak és elkezdik a földet rázni, mint a régi világ asszonyai a rostát, mikor kukoriczát pattogtattak, nem sok idő kell hozzá, hogy önnönmagukat kipusztítsák. Ezért ijedtek meg a szépek, s kezdték belátni, hogy a mai világban, az emberiség egy másik részének kihívásával meggondolatlan és veszélyes dolgot követtek el. Most csak békében lehet élni. A háború azelőtt kakasviadal volt, ma világozmlás lenne. A csúnyák pedig elvannak keseredve a meghalásig, s ha, mint Zrínyi Ilona tette egykoron, ők a föld belsejét gyújtanak meg a város alatt?! . . .

Növelte pedig a rémulést a hatóság intézkedése, mely talpra állított minden rendört, s falragaszokon hívta fel a lakosságot, hogy: «Az úgynevezett *csúnyák* gyülekezetével szemben minden megjegyzéstől vagy tüntetéstől tartózkodjék.

Mikor a rendörség ilyen figyelmeztetést bocsát ki és baj történik, a közvélemény azzal áll elő: «Mire való volt az a figyelmeztetés. Maga a rendörség fújta fel a dolgot, a mi elmúlt volna csendességben». – S ha a rendörség nem ad ki figyelmeztetést, hát a bajnak akkor is ő az oka: «Mert kötelessége lett volna, hogy előre figyelmeztesse a közönséget». Ha valakinek, a rendörnek kell szeme elé tartani ama keresztényi közmondást: «Ha az

egyik oldalról arczul ütnek, arczodnak másik oldalát tartsd oda!» Es a kinek soha sem szabad elveszíteni a türelmet. Az új világban a rendőrségi szakmára kiváló figyelem volt fordítva. Minden egyes rendőr tudora volt az emberismeret-tannak, a lélek- a türelem- és a bánásmód-tannak. Művelt emberek és nem «fogdmeg»-ek. Ilyenekre nem igen volt szüksége az új világnak, melyben a társadalmi rend és a törvények iránti tisztelet olyan volt, mint a vallásosság.

Az ó-világ rendőrei kopó és «ratler» mesterséget űztek, s a társadalom vadainak voltak üldözői. A rókáknak, a farkasoknak a medvéknek, meg a kisebb ragadozók és tolvajoknak, a milyen a görény, a menyét, a hörcsög, ürge, patkány és az egér. Ezek a ragadozók és tolvajok majdnem egészen ismeretlenek voltak az új világban, hol az iskolából vezették az embert az életbe, mindjárt helyet adtak neki és számba vették. Mint tanuló, az iskolai igazgatóságoknak, mint szakember, a szakosztályoknak felügyelete alatt állt. Teljes szabadsága volt, *de tudtál, hogy van, hogy hol van, és hogy mivel fog lalkozik.* Foglalkozás nélkül nem lehetett meglenni, mert az új világban nem volt sem birtokos, sem magánzó, sem tökepénzes, sem nyugdíjas, csak munkás! A dologtehetetlen nyomorékok és aggok el voltak helyezve. Hát az ilyen társadalmi rendszer

nem olyan, mint egy vadon, hanem olyan, mint egy park, melyben minden egyes fának és növénynek megvan a maga helye, s a botanikus szeme azonnal felismeri, a mint valamely idegen növény nem neki való csoportba tolakodik, az élősdiéket pedig elpusztítja. Munkaszünetek napjain olyan a társadalom, mint egy összekavarodott tábor, de a minta harang munkára kondul, egyszerre a maga ezredénél és századánál van mindenki. Nem katonai rendszer, csak társadalmi rend, a henyességnek, tunyaságnak és tétlenségnek ellenőrzője, a rablók és tolvajok fészkeinek szétszórója, valósítója ama lélektani axiómának, hogy: **becsületes** nevelésben részesült, **szükséget** nem szenvedő, **munkás** ember nem lehet erkölcstelen!

Az új világ rendőrei tehát, kik csakis művelt emberekkel érintkeztek, nem fogdmegek voltak, s ha mégis akadt eset, hogy el kellett fogniok valakit, annak elég volt egy intés és követte őket ellenszegülés nélkül: mert az új világban *nem lehetett hova szökni*. A tétlén ember száz szemnek tűnt fel egyszerre, a társadalom tekintete előtt pedig nincs rejtek. A méhek rendszere ez, melyben nem maradhat meg a here.

Hát mire való lett volna a «fogdmeg»? Mikor csak rendet kellett tartani, a szó szoros értelmében. Ezek a rendőrök nem arra valók voltak, hogy

például, egy lázadást leverjenek, hanem arra, hogy a néptorlódást szabályozzák, az embereket az elgázoltatástól megóvják. Még csak fegyverük sem volt. Egy elégedett, békés, munkás, becsületes társadalom azt a szálkát, melyet az ó-világ rendőreinek szuronyai képeztek, nem tűrte volna meg testében. Akkor is voltak gyülekezések, tüntetések, de nem voltak veszélyesek. Csak a műveletlen csöcselék szokott erőszakoskodni, a szegénységnek és az ínségnek elkeseredett áldozata szokott rablásra vetemedni, de az új világban ilyen nem volt. Annal nagyobb feltűnéssel járt az összes rendőrség talpra állítása, a mi szokatlan volt még tüntetések alkalmával is, meg a falragaszok! Szóval, nyomott volt a levegő. Viharos tikkadtság borúja lengett a kedélyeken s kellemetlen feszélyezettség lepte meg az idegeket. Olyan rossz előérzetféle, a mi sejtelmeket szül és képzelődésekre zaklatja az agyvelőt. Abban a hangban, mely a csúnyák falragaszairól szétaradt, a társadalom másik része fenyegetést fedezett fel, s habár az óriási többséget ő képezte, olyan valami zsibbadásszerű mozdulatlanság lepte meg, a milyen a várakozó helyzettel és tájékozatlansággal szokott jární. Katonáság persze hogy nem volt. Mire való lett volna ez a felpikkelyezett, rettenetes, embert evő szörnyeteg?! Hiszen egyik nemzetiséget nem lehetett rá uszítani a másíkra. Vért dermesztő volt látni

az úgynevezett «középkor» kínpadainak eszközeit, melyek az embertársak kínzására találtattak föl, emberi agyvelők által, melyek a legborzasztóbb fájdalmak előidézésén törték az észet, az istenségnek eme szikraját, mely gyertyául adatott az emberi lénynek, hogy világítson vele maga előtt és e világosság segélyével keresse föl a tökélyesbülés céljához vezető utat. S íme, a kezdetleges ember, mint a gyermek a kést, hogy saját magát metélje össze, arra használta ama világosságot, hogy kioltsa vele a másokét és terjeszsze a sötétséget! Éppen ily borzasztó volt látni a régieknél azt a töméntelen sok fegyvert, szurony erdőket, hegyes golyókat, rettenetes ágyúkat, torpedókat, és e fegyverek kezelésére kiválasztott ember tömegeket, melyek el lettek vonva a munkától, s kényszerítve lett a többi emberiség, hogy saját verejtékes keresményéből tartsa, fizesse őket. Miért? Azért, hogy gyilkoljanak. Milliókra ment az ily szabadalmazott és kitarított gyilkosok száma. És minél jobban tudott ölni, annál jobban jutalmazták. A cím ugyan mindenütt az önvédelem volt, más államok gyilkosaival szemben. Mindig csak magát védelmezte mindenki, támadó soha sem volt senki, mégis folyt az ember vér, mint a patak. És a katonák, dísz jelvényképen, békés időben is oldalukon hordták a gyilkot. A mérszáros eldugta kését, nehogy borzalmat keltsen vele,

és nem hordozta vállán az ökröt sújtó bárdot, de az embert ölő gyilkok látását annyira megszokta már a társadalom, hogy az a férfi, ki oldalán ily gyilkot hordott, a gyengéd női nem részéről előnyökben részesült. Ilyen korszakokon és felfogásokon küzdötte magát keresztül az emberiség, míg az «új világ»-ba érkezett!

A mint az enyém-tied kérdése a társadalomban és a nemzetek közt megszűnt, az egyes és a tömeges rablások is megszűntek. A mint a vagyon és a világ közös lett; a mint a magántulajdon határai és a vámsorompók lehulltak; a mint a föld az emberiség otthonává lett, és az éjszaki sarktól a déli sarkig minden közös birtokká nyilvánított; a mint nem volt többé kitől mit elvenni: a katonaság, mint a hollók serege mikor a hulla elfogy, feloszlott. A közös gyilkolásnak; az emberi vérben pacskoló, jajgató sebesülteket és haldoklókat érzéketlenül taposó hősiességnek; a «vörös-kereszt egyleteket» felállító téveteg humanitásnak és mesterséges részvétnek vége lett.

A mi olykor a társadalom tengerének fölszínét megzavarta, egyes, még egészen el nem simított, vagy az újabb viszonyok következtében felmerülő kérdés lehetett, de a melyet a társadalom saját érdekében, legjobb belátása szerint intézhetett el. Nem voltak az elintézést nehezítő meggátló vagy lehetetlenítő

osztályérdekek, szirtek, melyeken a jóakarát hajótörést szenvedhetett volna. Egy akadálytalan síkság vonult el a szem előtt, csak egyetlen érdeket és tulajdont képviselve. Ezen is megakadhatott egyik-másik társadalmi szekér, de hogy útjába ne álljon a közforgalomnak, azonnal jött a kisegítő kéz, a társadalom saját keze.

Emberi emlékezetet meghaladó, rendkívüli esetnek lehetett nevezni ezt a mait, midőn annyira fokozva lett az izgalom, hogy az emberiség egyik része a másik rész ellensége gyanánt foglalt állást. Szerencse, hogy a gyilkot hordozók szervezett tömegének korszaka lejárt, mely tömeg mindig kéznél lévén, rögtön igénybe vétetett a hatalmasabb fél által, a mi talán ez esetről is megtörténik s akkor az erőszak dönt az igazság és méltányosság helyett.

De nem úgy volt. A társadalom hatalmasabb része nem tehetett mást, mint hogy visszavonuljon és tért engedjen a gyengébb félnek, hogy az, panaszát és óhajtását nyilvánítsa: hogy e panasz és óhajtás meghallgattatván, a közös érdek és nyugalom szempontjából a lehető legigazságosabb és méltányosabb elintézésben részesüljön.

Délutáni két órakor ülést tartott minden szakosztály és délutáni öt órára egybe lett hívva a parlament. De nem olyan parlament, mint a milyent a régiek tákoltak össze, holmi primitív alkotmányt,

mindenféle nem oda való dirib-darab anyagból, vályog alapra rakott márványkő, bazalt, gránit és téglá keverékből, ingatag tetővel, melyet lefűjt az első kavarodás. A mely parlamentben hajdú bírálta a harangöntést; a magán adósság lavinájában vergődő tömeg, melynek csak a füle látszott ki, a pénzügyeket; a szédelgő a tudományt, a képmutató a vallást, a pedáns a költészetet, a sertés-kereskedő a művészetet, és a zongora-művésznő a kereskedelmet meg az ipart. A mely parlamentbe nem a szakértelem ment be, hanem a ki meg tudta váltani a jegyet, mindjárt magával vivén a látcsövet is, mint a színházba, csakhogy ez nem színház volt hanem komédia. Karzataira jegyeket osztogattak hogy a kik pénzért jutottak be, ingyen bámultassák és hallgattassák magukat. Azokat a szép beszédeket, melyekkel a karzati közönségnek és az otthon levőknek udvaroltak, meg a tudatlanokat mulattatták, és kimentek a «tisztelt házból», mikor valaki a tárgyhoz kezdett hozzá szólni. A mely parla mentben tíz vagy húsz okos, de nem szakember kötőféken vezette a többit maga után és rányomta a «billeget» a követők homlokára, hogy melyik mennyi hasznot hajt és értéket képvisel. A kit pedig szakminiszternek kineveztek, az rendesen, még a ministerium kapujánál akadt meg, s hogy a folyosókon el ne tévedjen, vezetni kellett valakinek. Mire a

járáskelésben, taglejtésben és a miniszteri tekintély gyakorlásában az ország kárán tájékozta volna magát, elcsapatott bankigazgatónak. Mert sokan voltak, kik a miniszterség betanulására érdemeket szereztek, és bankigazgatók vagy más a félék akartak lenni. Ilyen parlamentek intézték régente az emberiség sorsát!

De hát a parlamenti építészet is haladt, tökélyesbült. A régi világ összetákolt alkotmányainak helyét várak foglalták el, erősségei az emberiség közös jogának és egyenlőségének. Kezdetben a várak egyes családok rablófészkei gyanánt szerepeltek, később a hatalmak védelmezték benne magukat; de soha sem az emberiség! Az új világ szabad államainak egy vára volt: a parlament! Itt voltak felhalmozva az emberiség jogai, az állami törvények, az egyenlőség palládiumai, ez volt fegyvertára a békének, a haladásnak és a boldogságnak. Ez volt remeke a legújabb építészetnek. Kő kő mellé illesztve, az érdekek Összeforrasztva és beleépítve a szakértelem bástyatornyaiba, melyekből át lehetett pillantani a társadalom egész mozgó tengerét le egészen a fenékgig, a szervezet minden idegszállával és hajszáledényével. A parlament volt a fej, a hol összefutottak az erek, az izmokat mozgató idegek az ő külön-külön hivatásaikkal, a testből egyenesen az agyvelőbe vezetve minden szakmának

az ideg szála, minden érdeknek a hajszáledénye a nélkül hogy összekuszolódnának vagy akadályoznák egymást. Mint a hogy ezer távsodrony összefuthat egy központba, mindegyiknek a vége egy külön gépezetbe vezet, s minden gépezet előtt egy közeg áll.

A vasiparnak, a faiparnak, a bőriparnak, a szövőiparnak, a szabó- a czipésziparnak, az üvegiparnak, a kőiparnak, szóval az ipar minden külön telepének külön sodronya, külön idegszála vezetett a parlamentbe; így a kereskedelem külön telepeinek; a gazdászat, a kertészet, a borászat külön telepeinek; a művészetek és a tudományok külön ágainak: szóval valamennyi egymástól elválasztható és elválasztott szakma, külön-külön volt képviselve, úgy, hogy minden külön szakma egyenesen a parlamenttel közlekedhetett. Ezeknek a szakmáknak képviselői képezték a ház tagjait, a mely tagok közt az univerzáló tudománynak és tudatlanságnak nem volt helye.

Kiket és miket képviseltek a régiek parlamentjeinek tagjai? A kerületeket, melyekben csomósodva volt minden érdek, s a képviselő nem csak hogy az összekavart szálak egyikét sem ismerte helyesen, de hogy a csomóban hogy mint folynak össze, s hogy lehet őket kibontani, szétválasztani arról nem volt fogalma sem. Hanem igen is, a «mandátum»-

nak nevezett csomót dugta a kabátja zsebébe, onnan letette a ház asztalára, s ott hevert egyik választástól a másikig. És a tisztelt választók különböző szakosztályai ebbe az eljárásba egészen bele voltak nyugodva, s szentül hitték, hogy ők képviselve vannak. Gondosan olvasták a «haza beszélők» szónoklatait és azt hitték, hogy azokban a szóhólyaglabdacsokban meg van minden, csak éppen hogy látni és érteni nem lehet, de majd megteszi a hatást azoknál, a kik beveszik. S ha véletlenül csakugyan történt érdekükben valami, a tisztelt képviselő úr nem mulasztotta el magának róni fel az érdemet. Ilyen komédiák voltak régente!

Nos, hát az új világ parlamentjét a külön szakmák által választott szak-képviselők töltötték be, egyeztették össze az érdekeket s vezették előre a haladás útján. A nők épen úgy választottak, mint a férfiak. Ugyan annyi volt a nő képviselő, a mennyi a férfi. Minden szak-miniszteriumnak élén két miniszter állt. Az első és a második miniszter. Ezek egyike mindig nő volt. Az új világ emberei a női észet és tapintatot éppen olyan szükségesnek találták az állam-, mint a régiéknél magán-háztartásban.

A különböző szak-miniszteriumok hivatalnokait a különböző szakmák egyetemein nevelték. Nem mint a régiéknél, hol minden miniszteri hivatalt jogászokkal töltöttek be. És hogy mit kerestek a jo-

gászok a közlekedési, a közgazdasági, kereskedelmi, pénzügyi stb. minisztériumokban? Azt bajosan tudták volna megmondani. Az akkori rendszer ama bizonyos bakához hasonlított, ki töltött káposztával gyógyított minden betegséget. Hogy ne lett volna egészséges a társadalom! . . .

A szakmák sajátmaguk választották hivatalnokait, mint régente az egyletek vagy ügyvédi kamarák; a mint mondani szokták: saját húsból és vérből. így a minisztériumok is. De nem mint a régi megyék, melyekben a választók nagy többségének legfőbb ismertető jele a tudatlanság volt. Mint egy-egy nagyobb mű építésénél a napszámósok a követ, úgy hordták rakásra szavazataikat, a nélkül, hogy az abból kiemelkedő épületről csak fogalommal is bírtak volna. A bírákat, az ülnököket, az alispánokat stb. a vargák, asztalosok, szabók, parasztok stb. választották, kik a bírák, ülnökök és alispánok hivatását a legtávolabbról sem ismerték. Mintha olyanoktól követelték volna a felolvasást, a kik nem tudtak olvasni és a könyvet felfordítva tartották kezeikben. Most már mondjanak bírálatot a tartalomról, a mit a szakma tartalmaz és a mit a megválasztott tartalmaz. S mondtak. A pásztor előre állította a kolompost és ordítva, bögve ment utána a nyáj. Ez volt a bírálat, a mit «szabad választás»-nak neveztek. S vájjon a kinevezés? Az

embercsinálás? A protekció kéjelgése a sorssal. Fattyú-gyerekek létrehozása s a jogosultak kitagadása, háttérbe szoríttatása. Kapuczánba verése és hátra kötése az enerzsiának, hogy a mellé fogott lusta és tehetetlen elejébe vágghasson, s amannak az erejével saját magát tüntesse ki. A méltóságok embriójának a kinevezések retortájában boszorkánytojása, melyből felcímezett és érdemjelezett kegyenczek ugrálnak ki, bukfenczet hányni a kegyúr előtt, a tudományok és érdemek rovására. Emberek alkotása és a kegyvesztés király vizében emberek felolvasztása. A hivatalnoki csordák felett tulajdonjogot gyakorló miniszteri haszonbérlok önkénykedése és henczegése, dobálása és elkapkodása a kenyérnek. Azt hitte a távoli szemlélő, hogy állatseregletekben miniszteri Cassanovák tartanak előadást. Ilyen Cassanovák nem voltak az új világban. A miniszter is csak olyan ember volt és olyan hatalommal bírt, mint a többi. A társadalom úgy volt szervezve, hogy egyik ember nem lehetett hatalmasabb a másiknál. A miniszttert a minisztérium hivatalnoki kara választotta, és a miniszter nem volt más, mint a minisztérium hivatalos képviselője a parlamentben. Vagyon és rang nem lévén, arra, hogy valakit a szakma élére állítsanak, csak az ész és az érdem gyakorolhatott befolyást. Más egyéb mellékeszközök nem voltak s így nem lehetett velük imponálni.

A fizetés is egyre ment. Minden ember számára általánosságban meg volt határozva a minimum és hogy azért mit kell tenni. A ki az államnak ezenfelül használt, a külön szakosztályok bizottságainak megállapítása nyomán, érdeme szerint lett jutalmazva. Az előléptetést a szaktársak eszközölték s nem járt vele egyéb, mint az az elismerés, melyben az illető saját kollegái által részesült; az a valódi, őszinte, a lélekből folyó mesterkéletlen tisztelet, milyent csak az érdem érhet el, de a rang soha nem képes fakasztani.

A felebbvalók előtt nem lehetett görnyedezni, az alantasak felett nem lehetett zsarnokoskodni, mert egyik ember nem függött a másiktól. A rendes fizetésért ki volt szabva a rendes munka, a ki ennyit nem végzett, az az állami fegyelmi tanács elé került, s az ítelt felette. De az egyes önkénykedések ki voltak zárva.

A parlament tehát délutáni öt órára lett összehívva: parlament, melyben nem volt párt, csak közérdek! Nem volt benne külügyi, hadügyi, igazságügyi szakma, mert nem volt külföld, nem volt háború, nem volt politika, és nem volt per.

A földteke világ-kerületekre volt beosztva, a mely világ-kerületek, rövidség okáért, államoknak nevezettek. Minden államnak megvolt a maga parlamentje, de ezeken felül volt a «közös parlament»,

mely az államparlamentek választottjaiból, delegáltjaiból, minden évben más és más államban ült össze, s mert az egész világ emberiségének érdeke egy és ugyanaz volt, a tanácskozások csakis a közös boldogság előmozdítására szorítkoztak.

VIII. AZ ÚJ VILÁG EGY BÖRTÖNE.

Ilonához vezetjük most az olvasót, börtönbe, melynek tiszta, csinos kinézése, tágassága, czélszerű és kényelmes bútorzata, meglepte volna a régi világ emberét. Hiszen könnyű így rabnak lenni!

Ilona halványan ült tüköré előtt s nézte rútságát azzal a mély megvetéssel, mely átment az egész emberiségre, a mely emberiség, annak a kis hús idomnak hatása alól, mely a koponya előrészére van tapasztva, nem képes felszabadítani magát. A külső máznak hódol, még a huszonharmadik században is. A testen keresi a szépséget és nem a testben, az épületet akarja szeretni és nem azt, a ki az épületben lakik.

Így nézte magát a nő és gyűlölettel telt el legnagyobb ellensége, saját arcza iránt, melynek vise-

lésével lett megátkozva. Nem hitte, hogy azt az arczot nem tévedésből ragasztotta reá az alkotás, hiszen teste idomzatának szépségéhez nem is illett. Bizonyynal sokan születtek egy napon, nagy lehetett a világra jövők közt a tolongás, s a küszöbön az ő vonásait valamelyik testi és lelki nyomorék vonásaival cserélték ki. Úgy is nézte azokat, mint idegeneket, mostoha szülötteket, kiket viselnie kellett, mert hozzá lettek forrasztva. S ezért nem birt kibékülni önmagával.

Lelkében nagy feltevések fogamzottak meg s áradtak szét egész lényében, hogy meg lett töltve velük mint egy villany palaczk, majdnem szikrát hányt, és éjjelenként talán világított, mert lehetetlen, hogy az az eszmékkeli túlteltség ki ne sugárzott volna pólusain, hogy a rajongás kipárolgása delejes fényvel ne vette volna körül.

A szépséggel szemben egy megtestesült fanatizmus volt, a ki mint Memnon-szobor szenvedett, ha a szépség hatása által érintve lön: és mint minden fanatizált, követelőén lépett fel. Követelte, hogy a rútat úgy tekintsék, mint a legszebbet, mert az nem tehet arról, hogy saját hibáján kívül rútnak teremtetett: avagy tegyék lehetővé, hogy ne érezze rútságát.

Mint az ablakon átszűrődő napsugarak a falon, ezek a gondolatok rezegtek a fogoly homlokán

akkor is, mikor börtönének ajtója megnyílt s a felügyelő nő lépett be. Ilona megrezzenve nézett hátra, s nézése megütötte a belépőt, mit az mindannyiszor érzett, a hánszor tekintete e nő tekintetével találkozott. Annak a fanatizmusnak, mely Ilonából kisugárzott, érezhetőnek kellett lenni.

O határozottan ellenszenvezett a szép felügyelő-nővel, mint a veréb a színes tollú madarakkal, és szeretett volna a belépő hajzatának menni, mely szőke volt és dús, megkelve a sűrűségtől és a lágy-ságtól, mint az árvaleányhaj, lombos boltívet képezve a szép homlok és a vonzó mosolygású búzavirág szemek felett.

A fogoly nő elfordította tekintetét, mely belebukott a közel álló tükörbe, hol újra találkozott az arczczal, mely elől menekülni akart.

– Oh! – kiáltá szemeit eltakarva, – mily rút kettőnk közül az egyik! Hogy is lehet ily arczczal az emberek közt járni! – S Ilona fuldokolva dobta magát a pamlagra.

Paulina, – így hívták a felügyelőnőt, – ki Ilonának a rövid két nap alatt több ily kitörését látta már, megdöbbenés nélkül állt meg, s türelemmel várta az izgatottság csillapultát. Szelíd, de gyanakvó tekintettel nézte kliensét, kinek hirtelen felindulásai egészen ellentétben álltak nyilatkozataival, melyeket

rendes kedélyállapotában tett, s melyek ártatlanságát látszottak igazolni.

– Eh, barátnőm! – szólt Ilonához a hölgy, midőn csenedesedni kezdett. – Azzal kell megelégednünk a mit Isten adott. Az elégedetlenség rossz tanácsadó, – tévé hozzá akaratlanul és oly hangon, mely szívén találta amazt, ki megrázkódott, mint valami sebzett párducz, aztán merészen és kihívóan emelé tekintetét Paulinára: – Például? – kérde tőle, de a mint látta, hogy amaz felelet helyett megdöbben és széttelint, mintha segítség után nézne, ismét felzokogott: – Ilyen vagyok én! . . . – Azt kell hinnem, hogy megőrülök. Oh, de ne gondold, hogy azért gyilkolásra tudtam volna vete-medni. – Nagy ég! – sikoltott fel és elhagyja helyét, hogy térdre hulljon s összekulcsolja kezeit: – Még védelmezni kell magamat e vád ellen! ...

A mint így tekintetét a szoba mennyezete felé emelé, mintegy az Istent keresve szemeivel, hogy tanúságra hívja; a mint arczának izzó halványságán, csillogó utat hagyva maga után, nehéz, égő könnycseppek gördültek végig s a rútságát vesztett arc az ártatlanság ihletével volt besugározva, Paulina ismét eldobta gyanúját, s a térdelőhöz lépve, gyengéden ragadta meg összekulcsolt kezeit:

– Szegény barátném! – susoga, aztán megállt, hogy elnyomja felindulását... Jó az Isten! ...

Csak bízzál te abban, kihez most folyamodtál és felderíti a valóságot!

Így beszéltek az új világ börtönfelügyelői vagy felügyelőnői a foglyokkal. Könnyű volt akkor fogolynak lenni!

Avagy talán sokkal nehezebb!

Nem a felügyelők durvasága teszi a fogságot nehezebbé, hanem az önérzet finomsága. A finom kezeken hólyagokat éget egy szikra is, míg az eldurvult bőrkéreg megmarkolja a parázst és daczol vele. De az önérzet finomsága is csak addig tart, míg durva kezekkel nem érinted. Minden durva érintés, mely hosszasan tart, kérget képez, a testi a testen, a lelki a lelken, melyhez aztán nem birsch hozzá férni, mert a kéreg elzárja előled az érző idegeket. Ha gyógyítani akarsz, őrizkedjél e kéreg előidézésétől, mert a gyógyszer csak ott hat, a hol ez nincs. Ez volt az új világ gyógyítási rendszere. A felügyelők és felügyelőnők nem durva örök, hanem gyengéd betegápolók valának., kik az illetőt nem az emberiség bosszuállásáról, hanem az emberiség irgalmáról igyekeztek meggyőzni.

A bűnös emberek lelki betegeknek tekintettek, a mint hogy azok is. Egy oly társadalomban, melyben mindenki egyforma úr, melyben mindenki egyforma gondozásban részesül, nem is feltételezhető

egészséges lélekről, hogy mint kártékony féreg akarjon az emberiség testében szerepelni.

Oh! Nem az örült a lelki beteg: az élő-halott! A lelki betegség számtalan és gyógyítása mély tudomány! Ez a tudomány a régi társadalomban a deres volt. Bottal, senyvesztéssel, akasztófával gyógyították a betegekké nevelt embereket. A rossz nevelés bűnét a nevelés áldozatain bosszulta meg a társadalom. A fenyítő törvényszékek inkuizíciói ítétek az erkölcsi eretnekek felett, ezzel akarván karpótolni a neveléshiányt, s elégtételt adni a társadalom furdalt lelkiismeretének.

Azt hitték, hogy a beteg léleknek nincs gyomra, hát nincs hova beadni az orvosságot. Pedig ott van a gyomor az agyvelőben, tápláléka a gondolat, a tanulmány és az észlelődés. S az a lélek úgy fejlődik, a mint táplálod. Úgy lesz urává avagy szolgájává a testiségnek, a mint a testiség vagy szellemség részesül nagyobb ápolásban: az ember vagy az állat. Az emberi lényben benne van mind a kettő, az állat azért, hogy legyen a mi az embert kiszolgálja. A rossz nevelés kieszközölheti azt a visszáságot, hogy a szolgát teszi úrrá. A testi vágyak teljesítésének eszközévé alacsonyítja a lelket. Ez a valódi «szolgalelek», mely vakon engedelmeskedik csarnokának. Ha olykor megkísérti is az ellentállást, legyűretik, mert nem lett kifejlesztve ereje.

Az új világ lélek-gyógytanának az volt a feladata, hogy a hol még lehetett, a lelket támogassa a test, az embert az állat ellen. Hogy az embernek, ennek a megkínzott, mindenkire gyanakvó, a test zsarnoki uralma alatt összetörődött páriának, mindenekelőtt bizalmát nyerje meg, önérzetét ébreszsze fel. Ha csak lehet, tegye újra gyermekké, mézes szóval, a jó akarat feltüntetésével, ha kell, cziczomázva, bábuzva, simogatva és az elaltatott ideg-húrokon elülről kezdve a skálát, a nevelés ábéczéjét. Csakhogy ezt nem durvasággal lehet megtenni.

Az új világ fogháza tehát nem arra való volt, hogy a csak ritkán előforduló szerencsétlen lelki beteget szabadságának elvesztésével büntesse és sanyargassa, hanem hogy őt, ama benyomásoktól és káros lelki táplálékoktól, melyek elkábulását és elsatnyulását idézték elő, elvonja, s hogy reá nézve a test zsarnokságát lehetetlenné tegye. Ezért lettek betegápolókul olyanok kiszemelve, kik jó szívükkel, türelmükkel, magasabb felfogásukkal s józan ítélőképességükkel tűntek ki. A lelki betegek ápolói sokkal felette álltak a testi betegek ápolóinak, s hivatásuk nehézségének elismeréséül, kiváló tiszteletben részesíté őket a társadalom.

A fent leírt jelenet ideje a csúnyák gyülekezetének idejével esett össze, s harsogó felzúdulás rázta

meg utána a levegőt, mintha az Isten, kihez Ilona fohászkodott, nem akarna késni válaszával.

– Mi az?! – kérdek egyszerre mind a ketten Ilona felszökött térdeiről, s magasra emelt fejjel hallgatott mint a szimatoló vad, mely valami rendkívüli pillanatot érez közeledni. Szemeiben még ott rezegtek a könnyek, de orrczimpái szélesre nyíltak, s hallhatóan működve, mint valami fúvó szellentyűk, adták és szívták a levegőt.

S bömbölve közeledett a vihar. Mintha nehéz szárnyverésével sűríténé, nyomott lett a lég, s hőmpölygő hullámai megrázták az ablakokat. Egy-egy hang rikkantása csapott magasra, mint valami harci síp riadója, s utána recsegett egy tábor torok, lépésről-lépésre közeledő és siketítőbb hurrogatással, mint egy «forte» működő, óriási zenekar trombita erdejének harsogása.

Régen nem hallott már Budapest ilyen rivalgást, mely a szenvedély diapazonján végig csattogva és féket veszítve hasogató az égboltozatot. Paulina, összehúzódva ijedten, mintha az épület beomlását várna, vonult egyik sarokba, míg Ilona kéjteltlen lihegett, s mélyen fekvő apró fekete szemei mint gyutacsok csillogtak a felrobbanásig villanyos levegőben.

S most megrázkódott az épület. Az emberi hangok egy lávája tört ki, az ordítások művészete

orkánba csapott át, soha lelkesedés nem röpült még ily magasra, mely forgó szél gyanánt kavarta a felhőkbe e kiáltást:

Éljen Árkosi Ilona!

IX. AZ ÁRKOSI ILONA BESZÉDE.

A falragaszok az utolsó ítélet harsonáinak hatalmával kiáltották a csúnyákhoz, kik feltámadni látszanak sírjaikból, ama sírokból, melyekbe elevenen temette őket egy végzetes alkotás kegyetlensége. Feltámadtak, mert a mióta a világ áll, talán először rivallt hozzájuk ez a hang mely öntudatra ébreszté őket, hogy: miért legyenek meghalva! Miért temetkezzenek rútságaik rejtekébe, félve az emberek tekintetét, mintha ők nem olyan emberek volnának. Miért szégyeljék bevallani a természet igaztalanságát, mely őket martírságra kárhoztatta? Hiszen nem bűnösök ők azért, mert rútságuk börtönét magukkal hordják, hanem ártatlanul szenvedők, s az isteni részrehajlatlanság megmagyarázhatlan tévedésének áldozatai! Mindenesetre szebb embertársaikon a sor, hogy a testvéreiket ért ezen

csapást enyhítsék, s az előnyökért, melyekben – talán éppen a csúnyák rovására részesülnek – méltányos kárpótlást nyújtsanak.

Hát miért szégyeljük rútságukat, megraboltatásukat? Visszahúzódásuk álszemérme által miért ismerjék el a szebbek fölényét? Avagy háttérbe szoríttatásukért miért ne merjenek elégtételt követelni?

Hát le a koporsó fedelével! – harsogott végig a földtekén, melyet mindenfelé beágaztak a telefonok: – A feltámadás órája üt!

S az utcákat elárasztották ez élőhalottak. Leplezetlenül, kendőzetlenül, tatarozatlanul, felbontott hajjal, mint a fúriák, széthányt vállepellet pongyolán, hogy rútságuk minden titkát, szégyenkezve takart hátrányuk minden átkát feltárják szerencsésebb embertársaik előtt. A mit eddig gonddal rejtegettek, azzal most kérkedni kezdtek. Mint a kik folyamodást nyújtottak be a társadalomhoz, egyszerre mellékelték a bizonyítékokat is, minél hatásosabban, minél eklatánsabban, egyenesen rajzát nyújtva ama kegyetlenségeknek, melyeket velük az alkotás elkövetett.

A kicsavart lábak, nyakak, kezek, orrok; félre húzott elgörbített szájak; kidöntött fogsorok stb. egész borzasztóságukban lettek mutogatva, mint a vásárokon és búcsúkon csengetyűző koldusok tették az előtt, hogy magukra vonják a járó-kelők figyelmét.

S mikor a társadalom szebbjei, a rútság e kérdése és borzalmas fitogtatásai elől kitértek avagy elfordultak, akkor felhangzott emezek ajkán az elkeseredés szülte őrült kacaj: «Úgy-e nem akartok látni! De csak nézzetek! Ám éreztétek át az undort, a mint hogy mi, a méltatlan büntetést átérezzük! Jöjjetek tudomására a fájdalomnak, mely alatt a társadalom egy része titokban nyögött, elnyomván sóhajtását és kétségbeesésének jaját, hogy szerencsésebb testvéreinek alkalmatlanságára ne legyen. S ti a néma szenvedést kötelességünknek tartottatok, kétségbeesésünk titkolásának csendjében egészen jól éreztétek magatokat. Hát nézzetek most és borzadjatok! Jöjjön vonaglásba szépészeti érzéketek, mint a hogy mi vonaglunk! Fussatok és bujkáljatok előlünk, mint a hogy mi futottunk és bujkáltunk előletek. Legyen megzavarva a ti kényelmetek, a ti nyugalmatok is, mint a világ teremtése óta a mienk! Legalább szelét éreztétek a gyeheennának, mely folytonosan ég kebleinkben. Ha így lesztek ostromolva, talán fogtok valamit tenni: magatokért!»

S jól érezték magukat a csúnyák e leplezetlen állapotban, mint az álarczosok, kik a kifejlődött emberi gőz fojtó levegőjét szíván éjféli szünóraig, ekkor ledobják magukról az álarczot s megcsapja őket a természet szabad lehe. Ilyen éjféli szünóra volt ez. A rémek báljában, a kísértetek órája.

Az utczák a rútaké voltak ma. Ez a tüntetés úgy szétválasztotta a társadalom két részét, mintha soha nem is tartozott volna össze, mintha olajból és vízből állt volna és pedig nem összeolvadva, csak keverve, más-más emberiségnek az ő arisztokratikus és demokratikus érzetével. A szebbek egyszerre csak eltűntek és a csúnyák megjelentek, tanúságául annak, hogy mindkét fél nagyon tudta magáról hová tartozik, csakis a szerénység és röstelkedés palástját kellvén ledobniok.

A két oldalt álló házsorok közt, melyek ablakai tömve voltak szebbekkel és tekintetük fénye keresztűzbe vette az utczákat, és szemük öntelt sugarai úgy suhogtak azokon, mint a régi barbár világban a vesszőző katonaság sorfalainak markában a vesszők, – özönlöttek a csúnyák a testvériség tere felé, kitarva a szemek vesszőcsapását, sőt kérkedve, daczosan, mintha nem fájna nekik, mintha nem éreznék. Büszkén, hátravetett fejjel, mint a régi kor igaz hitének keresztes vitézei, tekintettek bámulóikra, s felemelt sisak rostélylyal, harczy hevük pírjával hívtak ellenfeleiket párviadalra.

A rendőrség szépen félrevonult, a rend fentartását magukra a törvények meghozóira bízván, a mily törvényhozó volt a társadalom minden tagja. Mert mielőtt bármely törvény meghozatott volna, a szakminiszterek által a szakmák nagygyűlésének

elébe lett terjesztve, s ezek véleményeinek figyelembe vételével került a parlament színe elé. Ott meg lett vitatva, ismét a nagygyűlések elébe terjesztve, s csak azután került döntés alá. Nem volt ember, ki a maga szak-gyűlésében a törvényjavaslatához hozzá ne szólhatott volna, és nem volt szentesített törvény, mely a közóhajtással ellenkezett volna. S habár a helyzet megváltozott, habár a szebbek egyszerre csak azt vették észre, hogy kiváltságolt osztályt képeztek, s a csúnyákkal szemben a régi arisztokracziát képviselik: a törvény törvény volt, s habár a csúnyák reformálásra törektek most, daczára a sok mindenféle hírnek, egy pillanatig sem jutott eszükbe, hogy törvényellenes tettekre vetemedjenek.

Egy művelt társadalom demonstrációja volt ez, felkorbácsolt, de féken tartott szenvedélylyel. Tudták a csúnyák, hogy ők nem tehetnek rútságukról, de azt is tudták, hogy amazok meg nem tehetnek szebbségükről, de mert előnyben voltak és ők képezték a többséget, a háttérbe szorított kisebbség arra a gondolatra ébredt, hogy ki lehet és ki kell egyenlíteni a kinézés különbözetét.

A testvériség terén sorakoztak. Osztályoztak magukat és hogy fellépésük impozáns legyen, körmenetet határoztak: a rútság körmenetét! Ilyen is csak Amerikában történhetett volna azelőtt, a régiek

új világában, az emberiség újjászületésének ezen kezdő betűjében, még mielőtt megszületett volna az egész új abécze, az új abécze méhéből az új jogbölcse-szét, és az új jogbölcse-szét méhéből az új emberiség.

Már az előtt megrendeltettek a lobogók, és egy óra múlva már ott lobogtak az ő külön-külön föl-irataikkal a külön-külön csoportok fölött, mindenféle színben. Olyan lobogók voltak, úgy lobogtak, mint más lobogók, hanem olyan furcsák voltak mégis. Szárnyaik voltak és röpködtek, mint a madarak, hanem denevérszerűséggel és bagolyszerűséggel, a nagy éjjeli pillangók kísérteties szárnyverésével; a sötétségből kivonulva a világosságba daczolni, a napba nézni és mutogatni magukat, hogy nem félnek a verőlénytől és az nem fészelyezi őket. S azt az idegenszerűséget, azt az idegességet, melyet elárultak, még sem okozta egyéb mint a fészelyezettség. A világosság szokatlansága és a szokatlanságot titkolni akaró negély; az új aera különösségében érzett otthoniatlanság s az azt palástolni akaró «geck»-ség. Mint a milyenek valamikor, emanczipálásuk napjaiban a zsidók voltak.

A lobogókon triviális, a szomorításig őszinte feliratokat lehetett látni: «Ragyások». «Ferde szájúak, fülíg érő szájasok és nagy pittyűek». «Kidülledt szeműek». «Majom arcúak és nagy fülűek». «Madár fejűek». «Hosszú és nagy állúak». «Buldog arcúak».

»Bagoly arczúak». «Hegyes fejűek». «Nagy búbnak». Halál fejűek». »Rettenetes piszék és rettenetes nagy orruak» stb. Követték pedig ezeket a nyomorékok, kik semmi szín alatt sem akartak elmaradni, mert előléptetésüket látták benne, és büszkeségüknek tartották, hogy a csúnyákhoz sorakozhattak. S ezek elég nagylelkűek voltak, hogy a még náluk is szerencsétlenebb embertársaikat felvegyék s leereszkedésükkel enyhítsék azoknak még siralmasabb sorsát, így indult meg az élőhalottak körmenete, tömegesen és méltóságosabban mint az egyesek. Tartózkodva, kedvetlenül libegni kezdtek a zászlók, mintha talán restéinek is a dolgot. Az előre indított ragyások is kényelmetlenül érezték magukat, mint a színdarabot játszó műkedvelők közt azok, kiknek legelőször kell megjelenni a színpadon. Kezdetben lecsüggesztett fejjel, réveteg tekintettel, szemernyőik leeresztett függönyével, melynek benső világába húzódtak, mint a csigabigák. Hanem annál nagyobb garral, mikor szokni kezdték a lámpa lázt, mikor kezdték kinyújtani szarvaikat, fölemelni tekinteteiket és belenézni abba a százezer és millió szembe, mely az ablakok bástyanyílásain mint megannyi puskacső volt reájok irányozva. Csak az első ütközet volt nehéz, a sánczok első sorának bevétele, míg az első utcán végig mentek, aztán magától fejlődött bennük a hősiesség villánya és vitte őket.

Tartózkodásuk bátorságba, később vakmerőségbe ment át: szemébe nézni a halálnak. Bele nézni azokba az igéző szép szemekbe, melyek egyik-másik ablakból gyilkos tüzet szórtak reájok. s kitartani ezt a kartácszáport mint 1849-ben a veres sapkások Szolnoknál.

Így lépdelt a ragyások zászlóalja legelői, nekik jutván a sor az első támadásban, kiállni az ostromoltak legelső és leghevesebb sortüzelését, mely a második zászlóaljra szelídebben hullt s a harmadik már benne volt a záporban, mely mindig arra nézve a legkellemetlenebb, a ki bele lép és a kit szembe csap.

Hanem azért megdöbbenő volt ez a halkan morajló felvonulás, a lefojtott elkeseredés tompa zubogása, mint a kráterek bensőjében duzzadó lava pöfögése. A némán előre haladó zászló komoly lengése a rettenetes címmel, mint a társadalom elíteltjeinek homlokára süttött bélyeggel, magasra tartván megaláztatásuk ezen címerét, mint a sírból felnyúló karok az átkot. S habar tele volt a menet komikummal, senkinek sem szottyant kedve a nevetésre, mert nagyon kísértetiesnek tűnt föl és nagyon szomorú volt komikumnak.

A mint az első csapat, a ragyásoké, az első utca végére ért, mint egy intésre, dőrejszerűleg kiáltott föl: «Méltányosságot!» S ezt utána kiáltá a másik, aztán a negyedik, ötödik, tizedik csapat, végig a

hosszú utcán, mint egy messziről jövő, mindig hangosabbá váló, aztán ismét csenedesedő mennydörgés, mely a nyomorékok ajkán halt el.

Borzalmas volt nézni a rútság e fokozatos megjelenését, összeválogatott tömegesítését, a mint a félre húzott görbe szájak vad mosolya közül egy általános fogvigyorgás cikázott a nézők szeme közé; a mint a fülig érő szájak kétfelé választott koponyájuk nevetésével rezgették állkapczájokat a mint a kidülledt szeműek után a halál fejesek mély szemüregei sötétlettek, mintha az előttük menők vinnék az ő szemgolyójukat is, kettőt-kettőt egy helyett. S mind ezek felett a rútságok felett ott lebegett a cím, mint a boncztani múzeumok spirituszba áztatott csodaszülötteinek osztályai felett a zoophaenomenologikus és zoonosologikus elnevezés.

A nézőknek kezdetben kíváncsi és nem egészen gúnymentes tekintetét, lassan-lassan a mély részvét kifejezése váltotta fel. A mint a majom arcok, madárfejek, orratlan tömegek panaszos nézése, mint az átérzett szerencsétlenség fájdalmának tolmácsolója, az alkotás szerencse-gyermekeinek nézésével találkozott, megannyi keserű cseppként hullt szíveikre minden pillantás, és a verőfényes nappal ragyogásának közepett elborult a társadalom arcza. Úgy húzódott el e menet a nézők és a nap között mint egy felhő oszlop, rávetve árnyékát a házsorokra,

melyek ablakaiban elhomályosodtak a derült homlokok, s a részvét végtelen fátyola lengett a szomorú lassúsággal elvonuló zászlók után.

A mint a menet, körútját megtéve, a testvériség terére visszaért, az be volt hintve virággal és koszorúkkal, elszórt részvétnyilatkozatokkal, szalag csokrokkal, melyekbe névaláírások rejtvék, mindmegannyi tanútételeként a társadalom meghatottságának, mely a rútságnak és nyomorúságnak e nagyszerűen borzalmas összeállítását most először látva így, nyert fogalmat a csapásról, mely az emberiség egy részét ártatlanul sújtva a szerencsésebbek által, mindeddig érzéketlenséggel és közönyvel fogadtatott.

S mind ezt Kőszáli Elemér, a szerelmes festő rendezte így. O volt az, a ki csúnyább akart lenni a csúnyánál, a ki igazan hősi önfeláldozást fejtett ki az elvért, melynek lovagiául szegődött. Nem partelvért, melynél soha sem tudni, mi a túlnyomó: az önzés-e, a haszonlesés-e vagy az emberiség java? Hanem tudományos elvért, melynek mártírjai, ha ugyan embertől önzetlenséget követelni avagy feltételezni lehet, bizonynyal önzetlenül haltak meg. Hihetetlen ugyan, hogy beszámítható állapotban elkövetett emberi cselekedet az ember «én»-jének a számításból való kihagyásával követtetett volna el, de mert a régi világ írói állították, el kell hinnünk.

Az új világ emberei nem állították. Ok nem követelték embertársaiktól, hogy tisztességnek okáért efréle hazugságokat elhigyenek, és az isteni mindentudással szemben saját magukat megtagadjak. Hogy feleselésbe keveredjenek a teremtéssel, cl akarván vele hitetni: hogy ő önzetlen embereket is teremtett. Az új világban senkitől sem követeltek emberietlen dolgokat, ámításokkal, hazudozásokkal nem lehetett dicsőséget aratni. Önmegetagadást ismertek, de önzéstelenséget nem. A nemes és nagy tetteket nem becsülték kevesebbre, mint a régiek, csak azt nem kívánták, hogy az «önzéstelenség» ráhazudasavai legyenek megbélyegezve. A nemes önzés, a nagy tettekre való törekvés önzésből, nem volt kisebb erény, mint a régieknél, habár akkor «önzéstelen» címmel festették ki. Mert semmit sem tudtak tenni szín nélkül. A politikai hazugságnak és a diplomáciai ravaszságnak ott kellett lenni mindenütt. A társadalom maga követelte meg azt a nyílt ámítást, melyet senki sem köteles elhinni. Mert a gondolatot nem lehetett hazugságra kötelezni, hát legalább a szót kötelezték arra: annyira rettegetek az igazságtól. Az igazság világosság és a régi társadalom mindenik emberének volt sötétben rejtegetni valója elég. Ezért ítélték a lámpa gyújtást, az igazi őszinteséget. Ezért használtak a finom igazmondás helyett a durva hazugságot. A vagyonszerzés labi-

rynth jenek ezernyi mellékutai hemzsegték a férgek-től. A megélhetési módok tévesztőiben százával, ezrével voltak kirakva a török és a kelepczék: és mert minden embernek volt ilyen, senki sem kapkodott a Diogenesek után. Mert minden ember becsületosnak akart látszani és senki sem volt az: hát mire való lett volna az őszinteség lámpása, a mit csak jelkép gyanánt hordtak, kioltva. A ki meggyújtotta, azt nem tűrték meg. Az olyan goromba embert, a ki tolvaj lámpással járt, hogy másokra világítson, maga pedig sötétségben maradjon, kiküszöbölték.

Nos hát az új világban nem volt szükség semmiféle titokra. Nyílt volt a rendszer, az életmód: és nyílt volt a szerelem! A másét nem lehetett megszerezni, mert senkitől sem lehetett venni semmit, csak az államtól. Mindenki az államnak fizetett mindenért, és mindenkit az állam fizetett. Nyíltan ment, nem volt szükség a leplezgetésre. A kényszer nem erőszakolhatta reá az emberre a hazugságot, a titokzatosságot, a tagadást. Az egész társadalom, egy, az állam által vezetett nyitott könyv lévén, beletekinthetett mindenki. Nem volt rejtegetni való, nem félt a világosságtól, az őszinteségtől senki. Minden ember egyenlő lévén, senkinek sem kellett hizelegni. Ez volt az igazi szó szabadság, az igazi becsületesség, mert az őszinteség lámpása ragyogott

mindenütt. Az ember bensője nem olyan volt, mint egy ragadozó barlangja, vagy titkokkal halmozott kincseket rejtegető pincze, hanem mint egy kivilágított, nyitott templom.

A Kőszáli Elemér törekvése a régieknél bizony-nyal magán hordozta volna az «önzetlenség» címet, mert az önérdet nem ismerhette volna fel benne senki. Hiszen a dicsőség utáni nemes törekvésnek még önzése is olyan ragyogó, hogy nem képezhet árnyékot. O be akarta bizonyítani, hogy Egedinek volt igaza: mégis Ilonába volt szerelmes. Vagy talán nem is Ilonába, hanem abba az eszmébe, melyet Ilonával akart kiküzdeni, melyet Ilonában összpontosított, az ő alakjával testesített és eszményesített egyszerre. Ő be akarta bizonyítani, hogy az arc rútsága nem más, mint az arczelferdülése a szenvedélyek öröklés behatása alatt. A ravaszság, az irigység, a telhetetlenség, a vágyakozás, a kegyetlenség, a dühösség, a dölyfösség, a meghunyászkodás, a bátorság, a gyávaság, a nyíltság, az alattomoság stb. mind-mind külön vonással bír. Egy egészséges vagy egy beteg léleknek, egy egészséges vagy beteg testnek, minden érzelmét visszatükrözi az emberi arc. Felismerni a betegséget, még a gyermek korban és a szerint gyógyítani: hát az arc fejlődése is úgy alakul. Ez volt az Egedi tana és ezt vallotta a magáénak Elemér. Az elmélet helyességé-

nek bebizonyítására Ilonát választotta ki: és bele szeretett. Az eszmét szerette-e benne vagy nőt? Ezzel a kérdéssel nem bíbelődött. A kivittel volt elfoglalva. Arczfintorgatásokkal. Azelőtt pénzért mutogatták volna magukat az ily emberek. A kik tudtak rútak és szépek lenni. Dühösek és jámborok? az egyik pillanatban ijesztő, a másik pillanatban megnyerő arczczal. Az egyik pillanatban felkeltették benned az ellenszenvet, a másikban a rokonszenvet; egyik pillanatban gyűlölted, a másikban szántad. Most oly irigyen nézett rád, hogy megborzadtál tőle, s egyszerre önfeláldozó nagylelkű embert látál magad előtt. Most ravasz, most őszinte arczot; most egy telhetetlen fősvényt majd egy bőkezűt és adakozót. S mind ez átváltozás egy hang, egy szó kiejtése nélkül. Szavakkal, test mozdulatokkal nem magyarázva, egyedül az arczvonásokat változtatva úgy, hogy kiolvasd belőlük a jelezni kívánt szenvedélyt. Hogy meggyőződjél a rútság idéző okairól: hogy mitől növekszik, vastagszik, vékonyul avagy pizsül meg az orr? Hogy mitől szélesedik meg a száj; mitől dülledek ki az arczcsontok és a szemek; honnan ered a kancsalság; a meghúzódott vagy kerek arcz? és a többi. Hogy mindezek az elhatalmasodott szenvedélyek, vagy benső szervezeti hibáknak eredményei, melyeken segíteni, a lelki és a szervezeti gyógykezelés van hivatva.

Elemér a csúnyák egy szűkebb körű értekezletének mutatta be magát, előadást tartott és azok megértették őt egy óra alatt. Arczmutatványainak hírét szétvitték a telephonok, s a közérdeklődés, melyet az Egedi és az Ilona vitatkozásai nem bírtak felkelteni, fel lett keltve egy nap alatt. Persze, hogy mind ehhez hozzá kellett járulni a tüntetésnek, a mi a társadalom gépezetében az ébresztő óra gépezetét képviseli, kiveri az emberek szeméből az almot, és felébreszti őket a gondolkozásra. A tüntetések fogékonyságra izgatják az emberi lelket, felszántják, mint az ekék a talajt s ha nem üresek, ha nemcsak sustorognak és sziporkáznak de magvakat, szórnak, az a mag kikél előbb-utóbb.

A közönség figyelme fel volt hívó Elemérre, ki azonban a menet alkalmával nem mutatta magát. Ő nem színpadi hatást akart elérni e tüntetéssel, nem látványosságot és mulatságot akart rendezni s mint rendező, magát fitogtatni, hanem a valóság feltárásával akart hatni. A boldog társadalomnak akarta bemutatni a boldogtalan társadalmat, a szerencsés emberiségnek a szerencsétlent; azt a faji elkorcsosulást, melyet egy évezredek óta használt talaj nyújthat, de a mely talaj szakszerű művelésének emez agát figyelmen kívül hagyta az emberiség. A test egyéb hátrányait igenis, idomítottak már, behozták a testgyakorlatok különböző nemét, s a

daliás alakzatot, mit az előtt maga a természet őse ereje hozott létre, mesterséges utón állítják elő: de az arcz szép idomainak előidézésére nem gondolt senki. Kendőzésekkel, festékekkel, tapasztokkal igyekeztek pótolni a hiányokat, a helyett, hogy magának az izomzatnak fejlesztésére gondoltak volna. És a rútság egyre terjedt. Az egy százalékból lett kettő, a kettőből négy s a négyből nyolcz, s ha elejét nem veszik, így terjed tovább, míg az egész emberiség el nem rúdul s vissza nem tér a majomba, a honnan eredetét vette. Ezért volt a majomarczúak lobogóján e jelszó: «Majmoktól lettünk, majmokká leszünk!» Hát ez a tüntetés egy felkiáltás volt a társadalomhoz: «Memento mori!»

A testvériség terén, hova a menet visszatérőben volt, telephon-oszlopok lettek elhelyezve hang-fogó és hang-adó tölcisérekkel. Máskülönb is, habár nem oly nagy számmal, mint például gyülekezetek alkalmával, de a telephon-oszlopok meg voltak mindenfelé. Az utczákon minden kétszáz méterre volt egy nyilvános telephon-oszlop és a tereken, a tér nagyságához arányos számban. A parlamenti beszédeket bármely téren hallgathatták a járó-kelők. Ezen újvilági találmányok leírását azonban más kollegáinknak engedjük át, csupán azokra szorítkozván, melyek regényünknek szükséges bútorait képezik, mint például a «hanghatványozó telephon-

tölcserék» is, melyek, ha kellett, az emberi hang terjedelmét és erejét annyira fokozták, hogy tudörögték az ágyukat, és hallhatók voltak kilométerekig.

Végre megérkezett a körmenet, s a tért ellepte a csúnyák sokasága. Körös-körül a tért ölelő épületek ablakaiból fehér kendőket lobogtattak a szépek, megindulásukat jelezve és engesztelődést kérve az örökségben megrövidített testvérektől. Minden egyes leher kendő megannyi kérvényt és ártatlansági bizonyítványt jelképezett, meg biztatást a jövőre: hogy az alkotás előnyeiben részesültek, feladatukká teendik a segítyt, melyet méltán igényelhet a bűn nélkül bűnhődő testvériség. S ezeknek a röpködő fehér kendőknek a látása, melyek mint havasi rózsák a bérczeket, borították a házak falát; mintha azok a palota sorok óriási rózsabokrok gyanánt nyílnának és virágokat hozna a kő, megindította a csúnyákat is. A testvéri szeretetnek ezen nyilvánulása könyeket csalt az érzékenyebbek szemébe, s mikor egyik ablakból ez a kiáltás harsogott le: «Üdv nektek, testvérek és reménység!» felzendült a szerencsétlenek éljene, mint a sírokból kitörő orkán, mint a hogy első Napóleont éljenezték a vérükben fetrengő katonák, mikor keresztül lovagolt rajtuk a csata-téren.

A tér közepén szónoki emelvény volt felállítva, melynek lépcsőzetén, lassan, ünnepélyesen fokon-

ként emelkedve, végre egész alakjával kimagasodva haladt fölfelé Kőszáli Elemér az ünnepelt festő. Elcsendesedett a zaj, mint a hogy elcsendesedik a viharos tenger, mikor a szél bevégezvén szerepét kisuhan a láthatáron. Egy általános sóhajtás tört még keresztül a sokaságon, melyre megrendültek a lobogó szárnyak, mint a szendergő pillái alvás előtt s újra lehullva, bekövetkezett a méla csend. Az alkonyodó nap enyhe légáramában mint esteli harangszó csendült meg a Kőszáli Elemér hangja. Abban a pillanatban csendült meg a telephon-tölcser a parlamentben s épp oly néma lett a képviselők gyülekezete, mint a nép.

«A mely eszme élni van hivatva, – kezdé szónoklatát Elemér, – annak, hogy megérhessen, időre van szüksége. Az erőltetett érés, a kényszer alatti megérlelés vagy elférgesítés nem terjeszti az eszmét, hanem megöli. Egy-két gyümölcs után kivész a gyenge fa, mely arra lett volna hivatva, hogy árnyékában családok nyerjenek enyhülést és táplálkozást. S pedig minél nagyobb az eszme, hogy csirája az emberi szívekben megfoganhasson és kifejlődhessék, annál több időre van szüksége. A gyenge búzakaralász egy év alatt megéri, de el is vesz, a másik évben már nem veszed hasznát, m ig a tölgy vagy pálmaerdők nemzedékről nemzedékre terjesztik árnyékukat. A mindenki által egyszerre

felfogható kis eszmék hamar zöldülnek és hamar elvirítanak, hamar elillannak mint egy-egy jótékonyági tánczestély, míg az egész emberiség boldogítására hivatott nagy eszme évezredekig fejlődik, mint fejlődött a szocializmus és kommunizmus. (Éljenzés.) Az a kertész, ki az ilyen fát ülteti, a jövő nemzedékeknek dolgozik, jutalma a tudat, hogy igenis: ki fog terebélyesedni, és az ő unokáinak teremni fog valaha, de neki nem. S mégis ülteti, ápolja a fát, mint hűséges szolgája istennek, ki e munka végrehajtásával megbízta őt, s ő becsületesen teljesíti feladatát. Így küzdenek a mi érdekeinkben dédapáink, s így küzdünk mi, a késő unokák érdekében.» (Éljenzés.)

«Az erőszakoskodás mindenkor az önző türelmetlenség kifolyása, legyen az bár az eszme mellett vagy az eszme ellen. Az eszme ellensége, mint az érdekeit féltő fúria lázad fel, s egyik gyermeke javára meg akarja gyilkolni a másikat; az eszme türelmetlen fejlesztője pedig azért siettetné az érlelést, mert gyümölcsét élvezni akarna ő maga is: míg az eszméknek felkent és önfeláldozó harczosa olyan, mint a milyenek a szabadsághősök voltak egykoron, kik meghaltak, hogy küzdelmeik díját másoknak hagyhassák örökségbe!» (Lelkes éljenzés.)

«Ilyen feladat vár mi reánk: a fát ültető kertésznek, a szabadsághősnek feladata küzdeni a türe-

lem, a kitartás fegyverével, és az önfeláldozás lelkesedésével!» (Helyeslés.)

«E mozgalom, melynek jogos és igazságos voltát, – a mint a jelekből ítélni lehet – az egész társadalom átérezzi, az erőszakoskodás hírével kezdett ijeszteni, mintha még ma is az emberi gyűlölködésnek és ellenségeskedésnek sötét korszakában nyomorognánk. Mintha nem vált volna testté Menenius Agrippának egykori bölcs hasonlata azzal a különbséggel, hogy míg ő külön választotta a gyomrot és a végtagokat: ma a társadalom nem *elkülönített* célzt képviselő testrészekből áll, mint gyomorból és végtagokból, hanem gyomorral és végtagokkal bíró parányokból van szerkesztve, melynek minden paránya a testtel érez, és a test minden parányának baját érzi. Az egyéni betegségek kivételével minden más betegség társadalmi betegség, a társadalom szervezetéből származó bármiféle kóros állapot a társadalom egyik szervének szenvedését jelenti és csak társadalmilag gyógyítható. Azelőtt a törvények kuruzslásával és csodahatásával akarták gyógyítani. Elmulasztani az éhséget, hanem az éhező szájából kivették a kenyeret. Törvényekkel fedezték a rablás **egyik** nemét, megengedték, hogy egyik ember *kifoszsa* a másikat, s mikor a *kifosztottat* a nyomor, a rablás **másik** nemére kényszerítette, felakasztották. Elmulasztották a *gyermekek* ne-

velését és börtönöket állítottak az *emberek* nevelésére. A' társadalom millióit kiszolgáltatták a társadalom ezreinek, és a milliókat meghókuszpókuszolták törvényekkel, hogy ne lázongjanak és meg legyenek elégedve. Az embereket egymás ellen küzdették, s a ki a másikat úgy ölte meg, hogy nem halt szörnyet, hanem sebeiben «tönkre ment», avagy öngyilkossá lett, azt megtapsolták mint a régibb rómaiak az ügyesebb gladiátort, – de a ki ellenfelét agyonütötte, azt ők is agyonütötték. Hát akkor lehetett az ember ellensége egymásnak, de ma, a midőn a társadalom minden egyes tagja úgy van a társadalom testébe beillesztve, a hogy azt minden egyesnek, s az egyesekből álló összesnek érdeke hozta magával, ma, a test egyik paránya a test másik parányának, az az a test maga magának ellensége nem lehet!» (Igaz.)

«A mi mozgalmunk egy fájó tagnak a mozgalma, mely nem találja helyét, a mely fájó tag az egész testet izgalomban, kényelmetlenségben tartja s így feltehető, hogy e kényelmetlenségtől a társadalom szabadulni igyekszik. Régente törvényeket hoztak volna, hogy ne fájjunk (Derültség), ma, ki fognak gyógyítani. Vájjon mi értelme volna az erőszakoskodásnak, saját testünk többi tagja ellen?» (Igaz. Úgy van.)

«En, a gyógyítást az Egedi rendszere szerint tar-

tom jónak.» (Egy hang: Éljen Árkosi Ilona! Eget verő éljenzés.)

Szónok a régi világban leléphetett volna az emelvényről. Ha akkor a tömeg ordítani kezdett, addig ordított, míg el nem hallgattatta a szónokot s míg az emelvényen látta azt. A ki nem tetszett neki, azt nem tűrte maga előtt, mint a bika a vörös színt. Nem igazságot akart hallani, hanem olyat, a mi neki tetszett. Népszónok nem lehetett, csak az, ki tökéletesen alárendelte magát a nép Ízlésének, nem szorítkozott a valóságra, hanem azt kutatta, mi tetszik a népnek. És azt megígérte, teljesülhetőnek állította: sőt maga is elhitte. Szóval, úgy gondolkozott, mint a tömeg. Még a parlamentekben is megtörtént, hogy nem hallgatták ki az ellenkező véleményt. Azt hitték, ha valaminek a létezéséről nem vesznek tudomást, az megszűnik lenni, ha behunyjak szemeiket, nem látja őket senki. Sok igazságnak ki lett így tekerve a nyaka és sok nagy eszme lett háttérbe szorítva vagy lefojtva, hogy explodálás útján törjön magának utat. Mintha abból állna a tanácskozás, hogy az ember ne merje kimondani gondolatát? S akkor mégis úgy kellett. Az érdekek nem voltak kiegyenlíthetők, hát el kellett nyomni. Nem az igazság, nem a méltányosság döntött, hanem az erőszak. Az alattvaló megtanulta a felebbsalótól, egyik nemzet a másiktól és min-

denik ott alkalmazta, a hol módját ejtette. Főnt éppen úgy nem hallgatták meg a mi nem tetszett, mint lent, s ha az egyik kizárta a másik véleményét, miért ne zárta volna ki a másik amazét?

Ilyen volt az akkori testvériség, az akkori igazság. Egyik útjában állt a másiknak. S ehhez mért volt a haladás.

A gondolatnak mindig a körülmények szabnak irányt. Mások voltak az újvilág körülményei, más volt az emberek gondolkozási módja. Itt mindenki tudta, hogy szónok csak közös érdekekben beszélhet, mert más érdek nincs, s így véleménye kifejtésében nem akarta megakadályozni senki. De szokásban volt, hogy az ellenkező véleményűek is életjelt adjanak magukról, hogy «vetőt» mondjanak, mint egykor a tribünök tették, aztán hagyják folyni a tanácskozást. Ilyen «veto» volt a hallgatóság egy részétől az Ilona éltetése. Elemér tudomásul vette, és folytatta szónoklatát. Befejezésül pedig ezeket mondta:

«Indítványozom, hogy kérjük ki a rendőrségtől Ilonát. (Harsány éljenzés.) Ő is hadd mondja el véleményét. Ő e tárgyról munkákat írt, a kérdést tanulmányozta és tisztában van magával. A merénylethez semmi közünk, azt derítse ki az, a kinek hivatása, de az Ilona eszméihez közünk van, s kívánhatjuk, hogy ezeket az eszméket a míg töké-

letesen fel nem fogtuk, ne zárják el előlünk. Engedje meg a rendőrség, hogy Árkosi Ilona a mi kíséretünkben és tíz egyén jóállása mellett, előttünk megjelenhessék, s a mit a csúnyák érdekében tenni jónak lát, elmondhassa». (Éljenzés.)

«Végre mondjunk köszönetet a «szépek»-nek, kik a tegnapi tüntetés által minket is talpra állítottak, s jogaink kiküzdésére, összetartásuk nagyszerű példajavai mentek elől. Ok megmutatták, hogy rövid pár nap alatt mire voltak képesek, s nyomdokaikban haladva, hiszem, meg fogjuk mutatni mi is. Biztosítjuk azonban a társadalmat, hogy sem lehetlent, sem méltánytalant nem kívánunk. Bízunk testvéreink szeretetében, hogy ők is meg fogják tenni a mit sorsunknak, vagy a jövő nemzedék sorsának enyhítésére megtehetnek».

Szónok e szavaira megharsantak a testvériség terén, a város különböző részeiből összefutó telefon-vezetékek öblei, mennydörgéshez hasonlító éljenzéssel töltvén be a levegőt. S küldték ez éljenzést a tereken, az utczákon, a társalgó, a mulatóhelyeken összegyűlt «ügynevezett szebbek»; sőt maga a parlament elnöke, a parlament nevében üdvözölvén Elemért: «a nemcsak kitűnő festőt, de kitűnő szónokot, nemes emberbarátot, s a társadalom békéjét tisztelő állampolgárt»; – a mely üdvözletből kitűnt, hogy az emberek nagyobb zenebonára.

voltak elkészülve. – Az ablakokból, a téren köröskörül, újra lobogtak a fehér kendők, és hallatszottak a kiáltások: «Mindnyájan testvérek vagyunk!» «Igazságot a testvéreknek!»

S most roppant éljenzés közt indult meg a csúnyák tömege: Ilonáért.

A kis púpos! Ez az egy legény volt az egész tüntetés alatt, a ki nem tudott a bőrében megférni. Mindig kivált a többi púpos közül, mint a ki nem találja magához valónak a társaságot. S egyedül tombolt, hogy a közfigyelmet magára vonja. Igaz, hogy rútabb volt valamennyinél és a kihívásig elbizakodott. Elöl hátul púpja volt, melyek közt lehúzáván rövid nyakát, úgy nézett ki, mint a mesebeli béka, mely annyira felfújta magát göggyében, hogy szétrepedt. A két púp felett olyan volt a fej, mint egy harmadik púp és közvetlenül e három púpból lefelé nyúlva, mint egy fatuskóba dugott két iszonyúan vékony, kifordított «kasza» görbe lábszár. Az ember bámulta, hogy képes fentartani az egyensúlyt, hogy nem bukik előre avagy hatra, s ha két lábánál fogva kezébe ragadta volna valaki, senki se mondta volna, hogy nem egy czölöpöt verő gáncsos darabja valami fatörzsnek. Nem lehetett megérteni, hogy honnan származtatja azt a nagy kényességét, s hogv mi okon nézi le azt az

embertársát, a kinek csak a térdéig ér. A magához valók közt nem találván helyét, vagy a nagyok lába közt ténfergett, hogy azok majd felbuktak, vagy mint valami nagy varangy, a menet szélén ugrált. Mindenkinek, a ki csak egyszer reá nézett is, felkeltette ellenszenvét. Valami borzalmas komisz hangon rikácsolt, mint a neki dühösödött papagály és úgy verte össze a két csülkét, mint valami rokkant ló. A kezei hosszabbak voltak a lábainál és folyton úgy forogtak három púpja körül, mint szélmalmi vitorlák, s hihetőleg, mert nagyon kecsesnek gondolhatta magár úgy vicsorgatta agyaráit, mint a hogy a «Rattlerek» szoktak mosolyogni.

A szépek ellen is csak ő vitézkedett. A csontos nagy ökölben végződő hosszú és vékony csontkar úgy nézett ki, mint egy bunkós bot, ezzel fenyegette őket. Egyszer, vasútépítés alkalmával valami szörnyeteg állat gurult ki a földből, egyet nyikkant, utálatos hangot adott, és kimúlt. A természetbúvárok valami őskori állatnak légmentesen elzárt csomotáját ismerték fel benne. Ariele nyomorult leszármaszásban ez a púpos is magán hordta az 1792-iki francia forradalom típusát. Mikor a többiek azt kérdezték tőle, hogy miért fenyegeti a szépeket? Utálatos rekedt hangjával azt felelé: «Mert ki kellene irtani őket!» Még a csúnyák is felkaczagtak a gondolatra, hogy a jövő nemzedéket oly

emberekből szeretné megalkotva látni, mint deli maga.

A szépek komoly arczczal néztek reá az ablakokból. Nem mertek mosolyogni, nehogy felingereljék a tüntetőket, pedig azok éppen nem tekintették magukhoz tartozónak, hiszen mindig a legelsők közt ténfergett. Mint mikor váró terembe lépünk, melyben csupa idegenek vannak, előttünk egymáshoz tartozóknak tűnik föl valamennyi és csak saját magunkat véljük idegennek. Ilyenkor mindenki húzódik egyik-másik piszkos alaknak a szomszédságtól, nehogy hozzátartozónak gondolja őt a ki belép, így huzakodtak a rútak ettől a nyomorék henczegőtől. Na már csak mégis különbeknek tartottak magukat.

Hangja persze nem volt olyan, hogy a többi közül kiharsogott volna, hat a saját éljenzését mindig a legvégére hagyta, a mi roppant bosszantó lehetett, a mennyiben a leglelkesebb éljenzés is egy repedt gixerben lelte végét. Szóval a kis púpos, a tüntetők egész sokaságában kegyetlen ellenszenvet keltett maga iránt, mert tagadhatlanul rontotta a hatást mindenütt, a hol ficzánkoló szörnyeteg alakjával belejátszott. Hanem a ficzánkolás és vergődés az Ilona ablaka alatt, a fogház udvarán érte el tetőpontját. Minden áron tudatni akarta Ilonával, hogy ő itt az iránytadó. Rendezkedett, intézkedett, iszo-

nyúan fontoskodott. Senki se adott reá semmit hanem ő úgy járt a sorok előtt, mint egy bumbum generális. S mikor Ilona az ajtón kilépett, mint valami hűséges uszár, ő volt az első, a ki elébe furakodott és megragadta kezét, hogy az asszonyt majd epilepsziába esett.

Senki sem hitt az Ilona bűnösségében. Kezdetben megdöbbsenté az embereket, hogy a műveltség ily magas színvonalán álló egyén is gyilkosságra vete-medhetik, de később mindenki lehetetlennek vélte azt s a valódi gyilkos felfedezését várta a társadalom. De csak nem akadt nyoma. A vad tehát még mindig Ilonát terhelte, a mi csak a martirság dicsfényében fűröszte őt, s mindenki látta maga előtt az apothozist, melylyel fogságából ki fog emelkedni. Képzeltető a rajongás, melylyel megjelenését a rútak fogadták, ki a megváltó nimbuszát töviskoszorú gyanánt viselte homlokán. Úgy jelent meg sorsosai közt, mint egy második üdvözítő.

S a mi most következett, az már nem menet volt: tombolás és ujjongás. Vállaira ragadva vitte őt az ár, mely harsogó hullámveréssel, viharzó orkászörűséggel közeledett a testvériség tere felé. S a mint ez a habzó tenger elborította a tért, a mint az egyik nap az égről lefelé hanyatlott, s a másik, a néptengerből a szószék lépcsőjén, mint a

reménység kelő hajnala, fölfelé emelkedett, siketítő éljenzéstől reszketett a levegő.

S Ilona ismét szép volt, mint a milyennek Sziklai-nál láttuk őt. A szószék lábainál állt Kőszáli Elemér és elragadtatással bámulta ideálját, azt az ő lelkéből kikelt phönixet, mely egy új korszak megalkotására van hivatva, a kinek tana el fog ugyan hamvadni, de kinek a festő által teremtett alakján fog megtörni a kételkedés minden hulláma, mely eddig az Egedi tanával szemben tornyosodik. «Igenis! Saját tanod megbuktatásának te magad léssz az eszköze»; – gondolta a szerelmes festő, a mint az Ilona felkent szellemének kifejezését, az arcz rút-ságát elsimító glóriában bámulta: «A mely gloria ha meg volna testesülve vonásaidban, a teremtés egyik remekét bámulná a társadalom».

Perczek múltak, a míg az orkán lecsendesült, s mint harang zengése vihar után, megcsendülhetett az Ilona hangja. Mint mikor «Ave Mariá»-ra harangoztak, berepülte a tért ez az áhítatos édes zene, s hallgatásán elandalgott az emberi lélek, megnémult a sokaság.

«Tisztelt barátim, sorsosaim! Bizalmatokat nem utasíthattam vissza, meg kellett jelennem előttetek. Elhagytam egy pillanatra fogságomat, hogy visszatérjek abba ismét, mert semmi szín alatt és semmi körülmények közt nem engedhető,

hogy az igazságszolgáltatás keze megbénítassék, s hatalma, mely az egész társadalom biztonságának őre, a legmélyebben ne tiszteltessék. De eljöttem ide, mert meg kellett ragadnom a már régen várt alkalmat, hogy veletek beszélhessek, úgy a mint most együtt vagytok, a mint összehozott benneteket az isteni gondviselés és a mint nem hozhatott volna benneteket össze emberi hatalom, emberi ész. Meg kellett tehát hajolnom a gondviselés eme végzetszerűsége előtt, hogy el ne szalaszszam a pillanatot, mely talán nem lenne visszaidézhető, soha!»

«Társadalmi intézményeink ma már előbbre haladottak, de a mint tapasztaljuk, még mindig megtörténhetik, hogy egy-egy eszme évtizedekig vajúdik a nélkül, hogy meghallgatná valaki. Pedig a mi van, a mi létezik, a mi napjainkban már szemmel látható, kézzel fogható és érzékileg érezhető, az, mielőtt valósággá lett volna, mind mind csak eszme volt, még talán a mindenség is! Ez a sok tárgy, mely bennünket körülfog, szórakoztat, foglalkoztat és boldogít: megvalósult eszme és nem egyéb! Ha az emberiség haladása lassú volt, az eszmék megértésének, felfogásának és megérlelésének rendes menete okozta és annak úgy kellett lenni; de mikor e haladás megállt, avagy visszaesés következett be: az mindig az anyag utáni szellemtelen kapkodásból

és az eszmék megvetéséből származott; abból a téves hitből, hogy egyik embernek a baja nincs összekötve a másik ember bajával, s egyik embernek a másik ember bajához semmi köze, tehát: egy-egy elvont eszméhez a társadalomnak semmi köze. Pedig nem úgy van. A mint hogy az óra gépezetében a legcsekélyebb kerék legcsekélyebb hibája is határoz, éppen úgy határoz a társadalomban a legcsekélyebb szervezeti hiba, mely hol az egyik, hol a másik ember bajában (nem betegségében) mutatkozik, azaz: egyes emberek baja az egész társadalmi szervezetet érinti, mert a társadalmi szervezet hibájából származik. A társadalomnak tehát közvetve, minden ember baja iránt érdeklődni kell, éppen úgy érdeklődni kell az eszmék iránt, mely a bajokon óhajt segíteni.» (Élénk helyeslés.)

«Igaz, hogy az ember csakis saját baját érzi, sőt a régi társadalomban, az akkori viszonyokat nagyon jellemző közmondás uralkodott: «Ne fújd, a mi nem éget», – de hogy ez a legtévesebb felfogások egvike volt, a jelen társadalmi szervezet mutatja meg. Tekintsünk szét az emberek milliói közt, és tapasztalni fogjuk, hogy elkülönített egyéni baja nincs a világon senkinek; hogy az istenség minden egyes ember számára éppen úgy nem teremtett külön-külön bajt, mint külön-külön boldogságot, hanem

a mi egy embernél bajt avagy boldogságot okoz, ugyanazt az okot találhatni fel millióknál. Így vagyunk a bajok orvoslására használt gyógyszerekkel is. Azok sem egy-egy ember számára lettek feltalálva. Az emberi bajok tehát éppen úgy közösek, mint az emberi gyógyszerek, s ha egy embernél bizonyos betegséget fedezünk fel, úgy kell tekintenünk, mint lía milliók szenvednének benne, mert úgy is van, s ez egy embernél helyesen alkalmazott gyógyszer, milliók szenvedésének enyhítésére van hivatva. Mikor a társadalom egyes emberek bajait tanulmányozza, csakis saját maga iránti köteleességét teljesíti, s mikor egyes emberek baját gyógyítja, saját magát gyógyítja; mert a társadalom csak úgy lehet egészséges, ha tagjai egészségesek, és nevelség oly társadalmat állítani egészségesnek, melyben mindenfelé jajgatnak. Az nem egy egészséges társadalom, hanem egy beteg társadalom számára rosszul berendezett kórház. Ilyenekkel bővelkedtek a régiek. S hiába álltak ott elő eszmékkal, mert egyik eszme rendszeren beleütközött a másikba. A társadalmi test szervezete úgy össze volt kuszálva, hogy a mely gyógyszer a fejnek használt, a lábnak fáj; a mi a lábnak használt, a kéznek fajt; a mi a kéznek használt, a gyomornak fajt. Ezért nem lehetett kormány, mely a társadalmat közmegelegedésre gyógykezelhesse, mert a társadalom szervezetében volt a hiba.

S mert általános gyógyszer nem voir, az egyes osztályok alakultak egyletekké és szövetkezetekké, hogy saját magukat kuruzsolják, egyik tagot a másik rovására gyógyítsák, kórházakat építsenek, betegsegélyző, szegényeket tápláló, árvákat nevelő, és mindenféle *más* társulatokat alapítsanak, a míg mindnyájan betegek, szegények, és ügyefogyottakká nem lettek, mikor aztán belátták; hogy egy egészen új alapon s rendszerrel, egy egészen új nemzedéket és társadalmat kell teremteni». (Helyeslés.)

«A társadalomnak nem szabad azt megengednie, hogy az emberek saját magukat gyógyítsák, a társadalomnak nem szabad ignorálni az eszméket, melyek a társadalmi bajok gyógyítását célozzák, kivált ha ezen eszméssel olyanok állnak elő, kik a társadalom egy némely baját tanulmányuk tárgyává tették. A társadalomnak nem szabad lemondani betegéről, hogy oly kurúzsolók kezeibe kerüljön, kik az orvosi kar által el nem fogadott bár hatalmas gyógyszerekkel gyógyítanak és lappangva bujdosnak a társadalom betegei közt, mint az ignorált, fel nem vett eszmék üldözöttjei avagy kigúnyoltjai, hogy az embereket önségélyre buzdítsák: hanem igenis, tegye félre a társadalom az orvosi pedanteriakat s tétesse tanulmányainak tárgyává még a legbolondabbnak latszó eszmét is, mert úgy keresik a gyémántot is,

hogy millió és millió értéktelen kövecset kutatnak át». (Helyeslés.)

«Ma a társadalom saját magának ura, azt tehet, a mit akar. Ma nem úgy van szervezve a parlament, hogy a vagyonos osztályt több száz kerület képviseltesse, a szegényeket pedig *egy sem*. Ma a vagyon minden emberé és minden ember választó. Az alig pár száz egyénből álló főrangúak nem bírnak külön parlamenttel, hogy az *összes* emberiség jogát illuzóriussá tegyék. Ma, az olyan eszme előtt, mely a társadalomban még mindig létezhető és létező bajok orvoslására van hivatva, nincs akadály».

«Állíttassék fel egy külön minisztérium: «Az eszmék minisztériuma!» Ez a minisztérium ne tegyen mást, hanem kutasson a gyémántok, az eszmék után. Számptalan oly eszme van szanaszét hintve és a társadalom rétegei közé temetve, mely napfényre hozatva, kincset képviselne. Mődunkban áll, kutassunk utána. Ez a kincsbánya figyelmen kívül hagyatott eddig, s vájjon ki tudná megmondani, mennyivel volna gazdagabb az emberiség, ha figyelmére méltatta volna és kutatta volna ezt a bányát?»

«Íme a csúnyák ügye, egy betegség, mint a szeplő, s melyet vagy nem vett, vagy nem akart észrevenni, s éppen ezért, elhanyagolt a társadalom».

«Nincs ember a föld kerekiségén, ki az alkotás céljáról ne gondolkozott volna már, és abban a

gondolatban, hogy e roppant alkotási mű cél nélkül jött volna létre, nem tud megnyugodni senki. Én is azt hiszem, hogy a teremtésnek célja van, s e cél kivívásának meghatalmazottja, megbízottja az ember. Az évezredek iskolájába járunk, lehet, egy évezred egy osztályt képvisel, s az alkotó figyelemmel, talán gyönyörrel nézi, a mint célunkat és hivatásunkat mindinkább felismerve, közeledünk az érettségi vizsga felé. S az emberi törekvés jutalma a boldogság, a mi csakis az embernek adatott meg. A törekvés közös, a boldogságnak is közösnek keli lenni. Nem feltételezhető az alkotási célról, hogy e boldogságból az emberiség egy részét ki akarná zárni, mert nem lehet indokolni, hogy: miért? mi célból? Az alkotás pedig céltalanul nem tesz semmit. S a feltevés, hogy egyik ember a másik rovására boldogulhasson, meg lett czáfolva az események által. Az ököljog, az erősebb uralma a gyengébb felett megszűnt; az osztályuralom megszűnt; a vagyon, a pénz uralma megszűnt; a rang uralma megszűnt, és a mit a régi társadalom oly sokszor hangoztatott, elvben el is fogadott de valósításától remegett: íme eléretett a tényleges egyenlőség ígéletének földje! S habár a társadalom már évszázadokkal előbb rendezettnek tartatott, az nem volt egyéb, mint egy chaos, s lehet, az utókor a jelen társadalmat sem fogja elismerni rendezettnek: mert íme mindjárt,

egy még el nem intézett ügy, a csúnyák ügye!»
(Ugy van. Igaz. Éljenzés.)

«A többi nagy vonások, a mennyire mi tudjuk, rendezvék, de ez a vonás még rendezetlen. Nem mintha a rendezéshez az akarat hiányzott volna, de hiszen még nem is volt reá elég idő. Óriási feladatok megoldásával volt elfoglalva az emberiség. A mely emberiség beszüntette a kapzsiságot, a csalást, a becstelenséget, a szegénységet és a nyomort, az nem vádolható sem tétlenséggel, sem rossz akarral. S daczára mindezeknek, az üdvös, az áldásos, a boldogító reformoknak, a társadalom legújabb remek szervezetének, ki merem mondani nyíltan, emelt fejjel, szemébe nézve mindenkinek, a ki állítástomat megczáfolni akarná: hogy a csúnyák a régi társadalomban boldogabbak valának!» (Mozgás. Halljuk!)

«A régi társadalom megadta a csúnyának azt a lehetőséget, hogy vagyont szerezhettek, és megvásárolhatta magának a szépet. Ezrével kínálkoztak akkor az ily árúczikkek, szerelmi zsoldosok, kik pénzért, vagyonért, a szerelmi kötelességeket elvégezték. Még keresni sem kellett őket, jártak városokról városokra, bálokról bálókra, sőt hirdették magukat a lapokban. S még csak meg se róttá őket senki. Az efféle embervásár, adásvevés, olyan üzlet volt, mint a többi; éppen olyan alku-csalás és rá-

szedés, mint a milyeneket a törvények oltalma alatt ezreket lehetett elkövetni. A csúnya megvette magának a szépet, lenyűgözte a házasság örök bilincseivel és használta. Most nem kellünk senkinek és nem vásárolhatunk meg senkit, s habár a legújabb társadalmi rendszer minden áldását élvezhetjük, szerelem dolgában rosszabbul állunk mint valaha. Csúnyák vagyunk, de Ízlésünk nem az, s nem engedi meg nekünk rútaknak, hogy szerelem dolgában egymásért lelkesedjünk.» (Mozgás.)

«Ha a szépeket nem látnók, ha az a leverő nagy különbség, mely a szép és csúnya közt létezik, nem állna mindig szemeink előtt, megelégednénk a magunk fajtájával. Ha nem látnók magunk előtt a szépségnek dúsan terített asztalát, az étkeknek, a pompas falatoknak az ingyenczkedésig menő gazdag választékát, – megelégednénk a mi rozskenyerünkkel és burgonyánkkal: ámde e terített asztal előtt állva, bennünk is fölébred a vágy, hiszen mi is emberek vagyunk, s azt kérdezzük magunktól, mint az egykori szegények, hogy: miért boldogabbak amazok? (Mozgás.) Miért ők kiváltságosok, mikor el van törölve a kiváltság? Miért érezzük magunkat velük szemben szegényeknek, mikor el van törölve a vagyon? íme az osztálykülönbség, a szépek és a csúnyák osztályában. Az egyiknél a fölény, a másiknál a hátrány. Az egyiknél a megelégedés és

a boldogság, a másiknál az elégedetlenség és az irigység. S meg van ez állapottal elégedve a társadalom? (Mozgás.) Tűrhetőbb, enyhébb osztálykülönbség ez, mint a milyenek azelőtt valának? Nem napról-napra élesbedik-e az ellentét? Nem mehet-e át az egyik félnél lenézésbe, a másik félnél gyűlöletbe?»

«A társadalom nem akarhatja elmérgesíteni ezt a sebéjét. A mai társadalom előtt évezredek iskolája áll, tudnunk kell, hogy minél inkább elhanyagol-tarik egy betegség, annál nehezebben gyógyítható. Nagyon itt van az ideje, hogy ezen a betegségen segítve legyen. El kell távolítani a beteg részt. Ez sem nem kar, sem nem kéz, sem nem láb, csak kinövés. Le a kinövéssel! A társadalom érdekében indítványozom, hogy: minket rútsakat, távolítson el magától. Van még a világom elég hely, telepítse-nek le valahova és engedjék meg nekünk, a mi a szépeknek megadatott: hogy mi is megelégedhes-sünk egymással. Mire való nekünk a csemegékkel megrakott asztal, a dús választék, a pazarló izlés kiállítás: hogy elérhetetlen vágyainkat fokozza? Mi, a társadalomnak egy éhező és szomjúhozó töredéke, miért nézzük a többiek lakmározását? Miért akarják bennünk mesterségesen fokozni a kielégít-hetién étvágyat és irigységet? Hát mulatság az nekik, ha mi szenvedünk? Hiszen az állatok kínzása

is megszűnt már, hat miért legyen nekünk kevesebb jogunk az emberiség jó akaratához? Vegyék el szemünk elől az étvágyingerlő, íny csiklandozó tárgyakat, utaljanak egymásra és meg fogunk egymással elégedni. Az embernek nem a maga szegénysége esik rosszul, hanem a más gazdagsága. Mikor a tűzföldi embereket felfedezték, azok nyers halat és nyers húst ettek, földbe vájt lyukakban laktak és nem jutott eszükbe az elégedetlenség. A felfedezett vadak csak akkor tudták meg, hogy mily nyomorultak ők, mikor felfedezőik kényelmét és fényűzését megismerték. S nekünk mindig szemünk előtt csillog ez az óriási különbség, de azért senkinek se jutott eszébe: hogy talán boldogtalanok is lehetünk. Hogy míg az emberiség a társadalom legújabb szervezetének áldásait ismeri, van egy töredék, a mely csak szenvedni tud, és annál jobban szenved, mert titokban teszi, még csak az emberek részvételében sem keresheti vigasztalását; mert szégyenli boldogtalanságát!» (Éljenzés.)

«Ez a legelső nap, a legelső mozzanat, hogy be merjük vallani azt; hogy arczainknak eddig rejtgetett csúfságát daczosan mutogatjuk, visszük a világosság elé: ám ragyogjatok be szépek a ti «csillag szemeitekkel», «napsugáros mosolygásotokkal». – Ragyogjátok be és irtózzatok meg az alkotás mostohaságától, mely ártatlanokra mérte bün-

tetését. Irtózzatok meg és érezzetek irgalmat! Mentsétek meg magatokat és mentsetek meg e kínos helyzettől minket. Nem valók vagyunk mi egymáshoz, el van törülve az örök házasság, ám ne legyünk kényszerítve az örökös együttlétre mi sem!» (Éljenzés.)

«Ezennel indítványozom: Kérelmezzük a parlamentnél elkülönítésünket. Tegyenek bennünket bar a világ végére, de egy külön államot jelöljenek ki számunkra, és nyújtsanak segédkezet a berendezéshez. S legyen az a csúnyák menhelye mindörökké: hogy ők is elégedetten imádhassak, s dicsőíthessék istenüket!»

S most felrobbant a tér, mintha alá lett volna aknázva. A néma áhítat, melylyel a csúnyák az Ilona beszédét hallgatták, dörgésbe ment át, százezer kalap röpült a magasba és feltornyosodott az «éljen» mint egy piramis, hogy csúcsával a felhőket érje és megtöltse villanyossággal, hogy villámok gyúljanak ki s lángnyelvükkel hirdessék a csúnyák kiáltványát e földgömbön. Azok ajkairól rivalgott most a lelkesedés, kik talán még sohasem lelkesedtek s lelkesedésük szüziességének egész mámorával adták át magukat az élvezetnek. Mint a méhek az anya királynét, úgy rajongták körül Ilonát, elárasztván őt áldásuk záporával, hogy ő legyen az, ki meg fogja szülni a jobb kort: «Mely után buzgó imádság epedez, százezrek ajakán!»

X. A GYERMEKEK.

Budapestnek több mint felében virágzott az új nemzedék tavasza. Az a világos zöld pázsit, mely úgy borítja a földet, mint a gyümölcsöt a himpor, de a mely később neki sötétedik mint maga az élet, aztán megéri a kasza alá. Olyankor gyönyör azt nézni, mikor még fakad, mikor gyenge szálai közül ibolyák és nefelejcsok mosolyognak ki, azok az ártatlan, gondolatnélküli gyermekszemek, melyek félve tekintenek a nagy emberekre, a kik olyan erősek, s ha nagy szakálluk van, még mumusok is. A kik, ártatlanságuk érzetében, ösztönszerű tartózkodással nézik az élet vándorát, kiről nem tudhatni, hogy mi van a batyujában? . . .

Ez a gyermekvilág, ez a gyenge anyag, mely idomítható és hajlítható, a lelke éppen úgy, mint a teste, lehet belőle csinálni szédelő «svihákot»-

éppen úgy, mint «kautschuk» embert, a ki tele hinti a szemedet porral, és átbújik egy tű fokán. Kikből hősök váltak és csuklyás barátok; bírák és haramiák; meczenások és tolvajok; királyok, inkvizítorok és hóhérok. A kik felkúsztak a tudományok piramisára és felkutatták az alkotás titkát, vagy lettek tevehajcsárok, lóköttők és peczérek, a mily fészekben találta őket a sors, és a mily alakba gyúrták a körülmények. Az egyiket felakasztották, a másikat istenítették, pedig éppen úgy lehetett volna megfordítva. És ő, a ki csalt, a ki lopott, a ki rabolt, a ki gyilkolt: ő volt annak az oka? A kit az élet forgatagába taszítottak, és az első szempillantástól kezdve, melyben gondolkozott, az utolsóig, melyet a hóhér fogott be, soha nem volt alapja, melyen megállhatott volna, melybe gyökeret verhetett volna, hogy a társadalomban állást foglalhasson: ő volt oka annak, hogy hányatva-vettetve és megvettetve, eltévedett? A régi világ emberei éppen úgy voltak alkotva, mint az új világéi. Minden kebel tele volt nemes és rút szenvedélylyel akkor is; a nemes növénynek és dudvának magvát ugyanaz a kéz vette, és bizonynyal nem volt ideje akkor sem, hogy a Pistike és Aurelka szíveibe magkereskedésekből megrendelt csodagumókat ültethessen, a Gyura és Miska szívét pedig böléndek maggal szórja be: és ha Gyuri zsványnya nőtte ki magát, a kit Aurél

halaira ítélt, hát az nem az Aurél érdeme és nem a Gyuri bűne volt. Hasonlítsátok össze a mai gyermeknevelést a régivel, a mai társaságot, melyből a növendék észlelődő tehetsége a táplálékot szívja, a régivel; az alkalmat az elfajulásra az előtt és a lehetetlenséget most: azonnal meg fogjátok mondani, hogy a bűnös ki volt.; A mely társadalmi rendszer a társadalom egyik tagjából zsiványt, a másiktól bírót nevel; a mely társadalom a társadalom egyik tagjával halaira ítélteti a másikat; lehetőségessé teszi az egyiknél, hogy gyilkosságra vetemedjék, hogy a másikkal meg ő gyilkoltasson, és ekkor azzal dicsekszik, hogy ő «igazságot szolgáltat»: az a társadalom nem arra való volt, hogy létezzék.

Oh láttátok volna csak, a régi társadalom nevelési rendszerét, a millió és millió nyomorult család penészes fészket; a mérges levegőt, melyet beszívott a test, és mérgező példákat, melyeket beszívott a lélek, mindjárt megértenétek ama rémkorszakot, melylyel a régi társadalomnak fel-felmerülő kísérteties alakja, mint hazajáró lélek, a mi éjféleinket is nyugtalanítja még.

Azt a hajszálmeresztő igazságtalanságot, mely alatt a régibb emberiség szenvedett, csakis oly öntudatlan tömeg tűrhette el, mint a régi társadalom, mely kezdettől fogva egyes emberek szolgája volt, és belenyugodott szolgaságába, mert megszokta azt.

A történelem tükörében nézegette magát, s mert világteremtése óta az is csak szolgát mutatott, el kellett hinnie, hogy maga az Úristen rendezte úgy.

Lelki nyomorékokból állt az emberiség kilencz-tizedrésze. Úgy nevelték azt már a bölcsőtől kezdve. Gyermekeket tolvajló egyes koldus családok ellen fellázadt a társadalom vére, mert ama koldus családok, hogy a gyermek az emberekben részvétet keltsen, s adakozásra bírja őket, elnyomorították a testét, de hogy millióknak és millióknak lelkét hogy törte össze a társadalom maga, azzal nem törődött. Hogy száz gyermek közül kilenczven, vagy talán kilenczvenkilencz, vagy ezer közül kilenczszazkilenczvenkilencz hogy lett szellemileg gúzsba kötve a mint megszületett, arra nem gondoltak. Ha a lélek szemlélhető volna, mint a test, a régi társadalom a lelki kínzásnak, a szellemek elnyomorításának borzalmas képét nyújtotta volna. Hiszen egy elnyomorított emberiségből állt az egész, mint egy elsatnyult csenevész erdő, girbe-gurba cserjék táborá, melyből itt-ott emelkedett ki egy-két fa, a mely nem volt legujsolva.

A szellemre nézve az határozott, hogy milyen bölcsőben született. A ki rongyok közt született, annak az elnyomorításához hozzáfogtak azonnal. Mikor tíz éves volt, már a jármot húzta. Megtörtént olykor, hogy millió és millió közül egyik-

másiknak a ragyogását, a mint burkából kicsillogott, észrevette valamelyik szakember és kicsiszoltak, hogy nevének fénye az egész világra széthatott: de hány volt ilyen? A többi odaveszett, burkába fült. Szolgájává lett a selyemben született törpének, a ki nem ért fel a bokájáig.

Piszkos, penészes lyukakban hat-hét gyermek nyüzsgött egymás hátán és tanulta az elégedetlen szüléktől a káromkodást, az átkozódást, meg a gyűlöletet a jobbmódúakkal szemben. Megszokta a piszkot a testén meg a lelkén egyaránt. Az ütés csapást, mely fájó idegeiről átszármazott a lelkére, mint az anya fájdalma méhének gyümölcisére. A fogékony lélek tele volt fényképezve, forrva, ezernyi rossz példával. Egy gombostű fokára rá lehet fényképezni egy imádságot, egy serdülő lélekre ezer kárhozatot. Mit aztán elmélkedő idejében előszedeget a raktárból és tanulmányozza, műveli magát. Olyan könyvekből teszi le az érettségét, a melynekből tanult. Egy zsvány fészekben felnövekedve Humboldt sem vált volna tudóssá. Tolvajok közt nem valami épületes előadásokat hallhatni a moralból. És akit nem zsvánnyá, tolvajjá neveltek, a szegénység és a szolgaság erkölcsi kényszerének iskolájában felnevelték képmutatóyá, ravaszszá, alatomossá, intrikussá, mert ezek voltak életfeltételei, ha «boldogulni» akart. – Hát ha azokat a lelkeket

melyek a nevelésnek ezen elnyomórító rendszere alatt érték el a fejlődött kort, úgy lehetett volna látni, mint a testet, egy undok, elriasztó képet nyújtott volna a társadalom. Ha a ravaszság eme telepeiben az ellened irányult gondolatokat megtestesülve láthattad volna, annyi hozzád simuló kígyó, annyi legyezgető vámpír, kezeidet nyaló hiéna, tigris és farkas közt, melyeket csak a fegyelem tüzes vasvesszeje korlátozott, hogy fel ne faljanak, nem lettél volna nyugodtan egy pillanatig.

Ez volt a régi társadalom nevelési rendszere. Megmutatta, hogy az emberi szellem lombikjából, hogy lehessen előállítani az állatok különböző fáját, de minél kevesebb olyan embert, ki betölthesse az alkotó által neki szánt hivatást. Még ha úgy hagyták volna, a mint született, magára, mint az erdő tölgyét, hadd fejlődött volna szabadon; de elnyomórították kísértetekké, mint a milyenekké elátkozott vidékekre rajzolta a fákat Doré, szörnyeteg fejekkel, kitekert, görbe, csenevész ágakkal, melyek mint kitekert karok és lábak, köszvénycsavarta inak, vonaglottak és meredeztek a repedezett, ember alakú borzalmas sziklák öbleiben.

Ilyen volt a régi társadalom szellemi képe!

Most nézzétek meg ama palotacsoportot, azt a paradicsomi városrészt, óriási parkok közepett, sétányok gazdag lombjaitól kerítetten, pázsitok ölen,

melyek bársonyába puhán süppedeznek a gyenge lábak és czikaznak az örömtől kaczagó angyalkák, egészséges arczuk bimbó nyilasával, mint futkosó rózsák, virágjelmezek, a természet nagy báljában, a gyermekek számára teremtett örömidők múltó perczeit átjátszadozva és ápoltatva, hogy fejlődésük zsengéjébe szívják az életerőt, melyet ebben a korban lehet elsajátítani áldásosán, \$ A régi világ emberei is zabolták ilyenkor a csíkot, a bárányt, és adtak neki tágas mezőt, tudták, hogy ez adja meg a fejlődés feltételeit: csak a gyermekeket koplaltatták és senyvesztették miazmás levegőben. A kicsiny, ártatlan csemetéket, kik kevesebbre Decsültettek a malaczoknal, kik a sovány sok habarctól nagyra nőtt hasakkal és puffadt gyomrokkal, erőtlen vékonyka lábszárakkal és karokkal úgy lézengtek, mintha születésükkel valami nagy bünt követtek volna el a társadalom ellen, s nem áldást, hanem átkot képviselnének a szülői ház szeméjtjében.

Hát az «angyal csinálók»-ról, a gyermekeket ölö telepekről, mélyen az állatiasság színvonala alá sülyedő, fizetett kegyetlenségekről mit mondjunk? Az oda kényszerített anyai szívről, mely gyermekét kiadta a senyvesztő gyilkosoknak. Ő maga nem ölhetette meg, arra nem volt szabadalom. Egy gyermekgyilkos anya . . . Hah! . . . Hanem a gyermekeiket lassú, kínos halállal, agyonéheztetéssel gyil-

koltató anyák ezrei nem jöttek szóba. Azok a vesztőhelyek, melyeken ezrével pusztították az apró áldozatokat, nem szúrtak szemet a társadalomnak, mely egy «eszlári» per miatt fellázadt. Az ilyen rendszeres gyermekgyilkolás olyan megszokott dolog volt, akár a vágóhíd

Üdvözlégy te «új világ» magasztos eszméje! Te boldog világ! Te, ki átvetted a szerepet az őrző angyaloktól, s oda állsz a gyermek bölcsője mellé, pótolni a te •tudományoddal, a te tapasztalásoddal a tudatlan és tapasztalatlan anyát; a te mindenekre felszerelt remek palotáid éltető ózonával a kunyhók szagát; a te bölcs nevelési rendszereddal az elnyomorítás otrombaságát, és a te hatalmaddal a gondviselést. Üdvözlégy te új világ! itt mindjárt a gyermekek paradicsomának előcsarnokában, hol áhítattal borulván le isteni hivatásod előtt: országod eljöveteleért esedezünk!

Az emberiség egy család! íme a család gyermekei a közös palotákban! A fecske épít magának fészket, a hód kunyhót, az ember palotát, minden ember fejedelemnek született: az emberiség a világ ura. Az embert az ő méltóságánál fogva palota illeti meg, és az új világ társadalma ilyeneket épített. Magának és nem másoknak: az ő saját gyermekei számára. Palotában lakott mindenki, magas szellős palotákban, az emberi lélek csapongásához

méltó fészekben, a mely léleknek, ha azt akarjuk, hogy szárnyait össze ne törje, bő hely kell. Itt, eme nagy terjedelmű helyiségekben, pázsitos parkokban a kisdedek neveltettek, egy évestől kezdve hatig. Nem árvák, nem ügyefogyottak gyermekei, nem szegény szülők ápoltojai: hanem a társadalom szülöttei. A kikre gondja volt minden apának és minden anyának, nem csak a miniszternek, jótékony egyletek elnökeinek vagy alelnökeinek, mint a régi világban. Nem igazgatókat, szakácsokat, kapusokat gazdagító és hizlaló intézetek voltak ezek. Senki sem tartotta elődbe szemtelen markát, mikor látogatást tettél. A gyermekeket nem borraivalók szerint gondozták, nem a szülék rangja szerint osztályozták. A gyermekgondozók nem elszegényedett «mesteremberek» nejei vagy özvegyei, avagy előléptetett mosónők valának, érdes nagy öklökkel, hanem még gyermekkorukban kiszemelt, nevelői vagy nevelőnői hivatással született, gyengéd lelkű, jó szívű, nagy türelemmel megáldott, tanult egyének. Egyedül erre a szakmára nevelt és a társadalomban nagyrabecsült szakemberek. Kik, mint a kertész a virágok közt, a gyermekek közt találták magukat boldogoknak, ismerték minden kis növénynek az ő botanikai természetét, és ama természet igényeihez alkalmazkodva gondoztak. Ezekkel a gyermekmeteg növényekkel nem lehet ám olyan köny-

nyen elbánni. Hiszen üvegházi virágocskák ezek, kik nem születnek bundában, mint a bárány, és csikó-bőrben, mint a kis ló, még is ők részesültek a régi világ szegényeinél a legkevesebb gondozásban.

Hogy röpkédnek itt a cserjék közt, mint a pillangók, és egészséges, szeplőtelen nevetésükkel tele csengetyűzik a berkek árnyát. Velük futkosnak a látogató szülők és henteregnak a füvek selymén; egyik-másik ölébe ragadja gyermekét és éldeli arczárói a csókot, mint mézet a méhe, mialatt a gyermek viczkáندozik kezei közt, s mikor elbocsátja, beleszökik a verőfényes levegőbe, mint hal a vízbe.

A régi világban elmentek a marnak a «czukrászdákba», «fagylaldákba», «korzókra», idegen férfiakat látni, most elmennek a gyermekkertekbe számóczákat csókolni le a piros arczokról, élvezni e virágkiállítások pompáját, dúsan terített asztalát a szeretetnek, melyet a társadalom mindig készen tart a szülék számára.

Mi kevésnek lehetett része e terített asztalokban azelőtt! Hány anya szeme ragyog most az örömtől, a mely könyektől égett a régi világban, mikor battyuját a hátára, gyermekét a mellére kötötte, és forró napsütés tüzeiben, verejtekfürdőben lihegett a kukoriczaföldek felé. Vagy mikor a gyári munkás két gyermekének csak fél karéj kenyér jutott, mert

a másik félen az apa meg az anya veszett össze. Mikor a hivatalnok tekintetes úr minden pár czipőt egy hétig koplalt meg, és csak majáliskor lakott jól: – a máséból. Mikor ezeknek a szegény emberek gyermekeinek milliói nézték ki a módosabbak szájából az eleséget, és nem bírtak jól lakni a nézéssel! – Hajdan és most! Mintha nem is azalatt az Isten alatt, nem is ugyanazon a földön élnénk!

De hát ez a kis púpos mit keres itt? Mit keres az ártatlanok hazájában? Hiszen ki vannak már irtva a ragadozók, és ez úgy néz szét, mint Aesopus farkasa, mely bárányt keres, hogy felzavartassa vele a vizet. A gyermekek futottak tőle, mint a kis nyulak, mikor közéjük szagol a róka, s ha beléjük nem haraphat, legalább rajok vicsorítja fogát. Csak egy gyermek, egy szőke kis fiú nem félt tőle, sőt a mint közeledni látta, tapsolt neki, mint az arabok a tapsra tanított dromedárnak; mely leguggolt és fel hagyta őket ülni a púpjára. A kis görbe is felismerte a gyermeket, hosszú kampós kezeivel mar messziről integetett, s előre tolt állkapczaja felett nevetésre vonta széles száját.

Ő volt az, Sőreg László, az Ilona segédvárosa, a ki meg szokta tenni szívességéből, hogy mikor kimenő nap volt, és Ilona nem jöhetett, ő kérte ki Jenőket az intézetből. A gondozó nő, kinek osztályában a gyermek volt, már úgy fogadta a kis púpost, mint

színházi jegyszedők a szabadjegyeseket, hogy szinte restellik őket észre venni. Még a házőrző eb is észlegyenli magát, ha megugatja a mindennapost.

Minden vasárnap kimenő nap volt. A szülék ilyenkor el szoktak jönni gyermekeikért, és elviszik őket magukhoz, vagy valahova mulatni, ünnepet ülni: valóságos ünnepet! Úgy várta e napot mindkét fél, hogy egyik vasárnaptól a másikig örült neki. A vasárnapok piros betűi úgy mosolyogtak a naptárakban, mintha a szülő gyermekét, a gyermek szülőjét látná bennük. Mint ahogy a régi világban mondták arra, a ki a levegőbe nevetett, hogy: «az angyalát látja.»

Nem volt anyagi gond, hát elég idejök volt az embereknek arra, hogy boldogságukra gondoljanak. A régi világban a sok pénzt tartották a boldogság feltételének, ezt a lidércztüzet, melyet ha megfogott valaki, akkor látta, hogy semmi. Egy halmaz lenyelt vágy, melyből minél többet érsz el, annál jobban szomjazol, mintha folytonosan heringet ennél. Egészen különböző az új világ embereinek boldogsága, mely harmatos rózsa kelyhéből hajnalban született, mint az illat, és nincs az anyaghoz kötve. A mely boldogságnak a lélekben van a fészke és megmarokolhatatlan a szétsugárzása, mint a napfényé, ha nincs előtte köd. De az anyagi baj hasonlít a ködhöz, lelkünk melegét még azoktól is elfogja, kiket

legjobban szeretünk. Egy-egy csapás, mint a fagyos hideg szél a levegőt, lehüti szíveink forróságát, és ha reményeink szirmai is lehulltak, olyanok leszünk, mint a száraz ág, melyen bús gerlicze turbékol. Fáj még a szeretet is, könyezünk, mikor nevetlen gyermekeinkre s nőnk munkás kezeire tekintünk, melyek az elrongyollott ruhák foltjaira foltokat varrnak.

Fejedelmi neveltetésben részesültek az új világ gyermekei! A szülék nem ismerve a megélhetés gondját, és azt a mesterséget, hogy kell élükre rakni a garasokat, lényük egész erejével, képzeletük egész hatalmával csügghettek ama boldogság élvezésén, melyet a régi világban még csak nem is ismert a szegény ember. Nem szeretet volt az, a mit ő érzett, hanem ösztön. A szeretet fénye megtörlik a szennyen, mint a napsugár ragyogása a zsírfolton. A szeretet fantáziája olyan, mint az ízlés, minél fejlődöttebb, annál finnyásabb, s csak ott képes átmenni a magasztosságba, a hol nem érez maga körül salakot. A régi világ szegénysége meg volt fosztva ama kéjtől, mely csakis a gondtalanság buja talajában tenyészhet, mint az ananász; abban az ugarban, melyből az ő szíve táplálkozott, nem igen díszlett csak a köleskása, meg a kukoriczamalé.

Ismerték is a régiek a boldogságot. Gazdagság? Kőszikla, melyhez a Prométheuszokat lánczolták! Hogy férhet össze az anyag a boldogsággal, hiszen

ez két különböző valami. A boldogságnak nincs teste, nem hord a vállán tarisznyát, mibe tenné az aranyat, a mi nehéz? Hogy az embert ég felé emelhesse, könnyebbnek kell lennie, mint a levegő. Csak úgy röpül igazán és szabadon, ha leverheti szárnyairól a gondnak még a porát is, legyen az bár drágakőből. A hol tollai a gond nyirkos levegőjét megérik, onnan tova száll. Nem kéjhölgy ő, kit meg lehet fizetni,, hanem tündér, ki csak azt részesíti szerelmében, ki fel tud hozzá magasztosulni. O mulatni akar és nem számolni. Neki ihlett ajakról kell a csók, melyen nem érzi meg a gond fokhagyma szagát. Mi volt neki Rothschild vagy a muszka czár, a kik büzlöttek a gondoktól! Az új világ az ő hazája, melynek levegőjében hemzseg, mint a kolibrik fényes raja.

Szeretni és szeretetni! Ez volt az ember hivatása. Bátran szeretni mindenkit, nem félni a szeretettől, 'mint az olyan méztől, melyben elbújhatott egy-egy megrablott méh, hogy fullánkjat a rabló nyelvébe bocsássa; nem félni a szeretőtől, hogy árulóddá leszen, mint Delila; hogy politikai titkaidat akarja kikutatni, mint régente a jezsuiták. Szeretni bátran, szerelemmel és testvérileg, nem mint régente, hogy a testvérben sem lehetett bízni, örökség forogván szóban. Most nincs hattéri gondolata senkinek, mert nem számíthat sem a vagyonodra, sem az állásodra,

hát miért viselne ellened háborút: haszon nélkül?
Ki tette azt valaha?

És a szülő! Ez aztán szeretheti gyermekét szeretetének egész ragyogásával. Mikor egymást látják, mindig rajongnak. Nem ismerik az árnyat, csak a fényt, mindig arról az oldalról _ látják egymást, a hova a gyönyörnek napja süt. Rossz gyermek, durczás, rakoncátlan, engedetlen, síró gyermek nincs. Csak mosolygó, a ki tárt karokkal rohan feléd, eperajkait csókra tartja, s bársonyos kacsójával simogatja kigyúlt arcod tüzét. És csak szerető szülő van, a ki nem tud haragudni, pirongatni, szitkozódni, ütlegetni, csak ölelni és csókolni. Mint régente a fejedelmek, kik akkor látták gyermekeiket, mikor nem voltak terhükre, mikor nem volt egyéb dolguk, mint szeretni. Ilyen fejedelmi dolga van az új világban minden szülőnek.

De a gyermekeknek is, kiket hetedik évéig úgy gondolnak, mint kertészek a fejlődő csemetéket. Az az övék mindenből, a mi a legjobb. Annak a földművelőnek a gyermeke, ki azelőtt sült burgonya-héjjal tömte meg potrohat, most elejét élvezi a csemegének, a szorbetnek, az illatos süteményeknek, pástétomoknak, a zamatos pecsenyének. Mindent a mi tápláló, a tövéhez hintik, mint a hortenziának és a rózsafának, és pompáznak a virágágyak gondozott porondjában, mint a kaméliak.

Így növekednek egymás mellett a társadalom gyermekei, a gazdag társadaloméi, mely arra van hivatva, hogy minden jövedelmét fölélvezze, hogy semmit meg ne vonjon, meg ne tagadjon magától. Ne azért éljen, hogy gyötörje, hanem hogy boldogítsa magát, minden cselekedete, gondolata, lépése, mozdulata az élvezetek felé legyen irányulva. Ke hogy minél többet szerezzen, hanem hogy minél többet élvezzen. Igen is, az élvezek vágya adjon kitartást és buzdítást szorgalmának. Az legyen erénye, a mi a régieknél bűn volt: a gondtalanság, a könnyelműség. Igyekezék sokat költeni, mely erélyt ad a keresetre, és vágyait fokozni, mely anyagot ad a szorgalomra. A mi önmegtágadással jár, az természetellenesség, és a mi természetellenesség, az önkínzás, Isten elleni bűn! Olyan ostobaságot tételezni fel az alkotásról, hogy azért teremtett az emberekbe vágyakat, hogy azokat eme vágyakkal szemben ellenállásra serkentse. Hiszen nem akar ő harczot vívni az emberi haddal. Csak is bosszankodó megvetéssel nézhet az ágaskodásra, melyiyel párbajozni akarunk vele, hogy teremtése céljainak ellentálljunk. – Igyekezzél vágyaidat elérni és teljesíteni! Az volt az ő gondolata, midőn a vágyakat kebleinkbe lehelte, és nem annak a nagy vitézségnek provokálása: «íme nézd, uram

Isten, hogy tudunk mi a te szándékodnak ellentállni!» – Buták! – mondaná erre, ha ember volna ő is, és elhajtana színe elől. De így csak nézi és várja a mi eszünk megérését.

XI. A PÚPOS VALLOMÁSA.

Ilona boldog volt. Elő szóval mondhatta el a világnak ami szívéen feküdt, bemutathatta a társadalomnak rútságát és eszét. Keresztül szikráztatta lelke fényét rút bőrén, világíthatott mint egy álarczos lampion, földerítve az új ösvényt, melyet ő fedezett fel, s mely egy eddig elképzelhetetlen helyre, a csúnyák paradicsomába vezetett.

Amint dicsőségének kőrútjából, mint egy szentség, sorsosai vállán fogságának falai közé visszaérkezett, megváltónak érzé magát, ki feltámadott az ő halottai-ból, s csak azért tért e sírba vissza, hogy annál fényesebben keljen ki, ha majd ütni fog az óra, mely őt paradicsomának elfoglalására hívja föl.

E pillanatban azt hitte, hogy meghódította Illést is.

Ilona látta őt. Szónoki emelvényével szemben egy ablakból nézett reá és hallgatta áhítattal, ami

csak használt Ilonának, mert fokozta benne a lelkesedést és a hódítási vágyat. Mint valami stratégiai magaslat a hadvezér előtt, úgy domborodott ki az Illés alakja Ilona előtt, ki, ha bár öntudatlanul, de ékesszólásának majd minden ütegét e pont felé irányozta, s hogy elfoglalta-e vagy nem? de annyi igaz, hogy jól oda lövöldözött. De vannak esetek, hogy a mire legjobban puskázunk, az a tárgy a golyó közül csodálatosan kimarad. A hallgatóság szíve rostává lett sörétezve és golyózva, miért ne az Illésé is? gondolta a mámoros asszony.

És ez a gondolat jobban foglalkoztatta, mint az egész messiási küldetés, szerelmesebb volt Illésbe, mint valamennyi görbe szájú és nagy fülű teremtményébe a világnak.

Hona nem is hitte magáról, hogy ő nemtő, tudta, hogy egy szerelmes asszony és nem más, de aki nagy tettekre van hívatva, s a kiben a szerelem a hajtó erő. Nincs ember, kiben ne az önérdek volna az a tűz, mely a tetterő gőzét fejleszti, csakhogy az a tetterő egyikben egy fél kiló nyomású, a másokban már két kiló, a harmadikban tíz. Amilyen az emberi lélek térfogata, mely soha sem alkalmazkodik a testi nagysághoz. Ha nem fér a testbe, elfér a testen kívül, hisz egy-egy nagy lélek olykor egy-egy világot tölt be, azért mondják, hogy:

«világra szól». A test csak a firma, de működési tere a mindenség.

Az Ilona rút alakja, nagy szenvedélyek tanyája volt. Nem énekelő madarak vagy apró állatkák, hanem oroszlánok kalitja, melyen meglátszottak az «oroslán körmök» nyomai. A mint a dulakodó hatalmak a kalit egyik vagy másik rácsát, az arcvonásokat kiebb nyomtak, behorpasztottak avagy összekuszáltak; a mint a falaknak, az arczsontoknak oldalai ki-be álltak, s a mint a dulakodás karmolásai bevésődtek a redőkbe. A tekintet önérzete, olykor indulata, és ama nagy birkózások kifejezése, melyek a nő bensőjében végbe mennek. Valóságos oroszlán-szelidítői arcztypus, behintve szellemi forradásokkal és sebhelyekkel, mint a sorok közt olvasható gondolatokkal. A gondolatok eme nagyságait imádtá benne Kőszáli Elemér a festő, és ezeket nem értette meg Cserjesi Illés, az úzás tanara: de hát azért vak az egyikből «festő», a másikból «úzó» mester.

A nagy agyarúak, szegletes fejűek és koncsorodott orrú piszék stb. még mindig ujjongtak a város téréin és utczáin, nem akarván engedni a mai nap dicsőség-éből egy másod percnyit sem. Feltették magukban, hogy «ha csak addig élnek is», de az éjfélt legutolsó óraveréseig kihúzzák. Övék volt most a «purim». Ilona úgy hallgatta az utczáknak ezen, hozzá beszűrődött ujjongását, mint bál zaját a mellék

termek egyikébe vonult szerelmes, ki vállain érzi kedvese ölelését. Szíve úgy vert, mint az áruló nőé, ki idegen férfi csókját szívja és megcsalt férjére gondol, a ki gyanútlan vegyül a bál zajába, nem is sejtván, hogy mögötte «mi a vízi»? A mint nem sejtették a *csúnyák*, hogy Ilona ebben a pillanatban is az ő *szépjével* éldeleg, lelke az Illés arczán üdül és csügg ittasan, mint pillangó a virág szirmán. A csúnyákkal csak annyit gondolt, mint «vitéz hadseregével» a tábornok, kellettek neki, mert azokkal akarta kivívatni a diadalt. Azt hitte, hogy a dicsőség glóriájától beragyogott női homlok éppen úgy elveszi a férfi szeme fényét, mint a férfi dicsősége a nőét. De csalódott. A nézetek megváltoztak, de a természet maradt. A nőben *létező* férfias tulajdonok még úgy sem hatottak a szerelemre, mint az előtt.

A régi világ férfias nőinek különczködéseiben és különlegességeiben még volt valami pikáns, ami az ínyencséget kóstolásra ingerelte, de mint minden pikáns falattal, hamar el lehetett telni ezzel is, míg az új világban a gyakoriság még e pikánságnak is ízét vette. A valódi nő soha sem volt hódítóbb, mint akkor, mert ez kezdett különlegesség lenni. Az átmeneti korszak kivette sodrából a társadalmat s a férfiak hivatásába avatott nő azt hitte, hogy a hivatással a férfiasság is vele jár, de később

rájöttek: hogy ha minden asszony férfivá lesz, megszűnik a szerelem. És ez hatott. A szerelem kedvéért érdemes volt nem keverni össze a hivatást és a nemet. Elvállalni a miniszterséget, de megmaradni asszonynak.

De mit ért volna Ilonánál a kellemkedés. Az is csak a szépnek áll jól. A kellemkedő csúnya olyan, mint a tolakodó ember, aki minden áron kelleni akar. Hát nőnek lenni, rútnak lenni és még keliemkedni hozzá: ez már netovábbja a szánalomraméltóságnak: de nőnek lenni, rútnak lenni, még is hódítani, — ez volt az Ilona ambíciója. És mert magában érezte az oroszlanokat, párbajra kelt az ízléssel. Titáni harcra, melybe bele szédült és bele vakult.

A rútak lelkesedését és ujjongását hallgatva, arról a szerelemről gondolkozott, melyet most Illésnek kell iránta éreznie. És úgy fogadta a torom' óra éjféli kongását, mely befejezi a múltat, és megkezdi a másik jövőt.

Valami koppant az ablakon . . .

Ilona megrezzent és fölemelte fejét. Merően nézett az ablak felé, furcsa, izgató gondolat lopódzott agyába, mintha az, a ki az ablakon be akar jönni, ott jelentené be magát előbb. Illés! Ki más mint Illés. Vele népesedett be az Ilona világa, őt látta mindenütt, akár jobbra tekintett, akár balra, és ha

gondolata valósággá lett volna, csupa Illésből alít volna az emberiség. Nem is képzelhette el hirtelen, hogy abban a világban, mely Illéssel van tele, más valaki is megkoppanthatná, – éjfél után, – az ablakot. Az óra kongása a levegőben rezgett még, az új nap első percze sem múlt el, s íme az élet színpada mar átalakul. Első jelenés a színdarabból, melyet a nő lázas agya, élete folytatásául kigondolt: Illés!

És valaki csakugyan ott kotorászott az ablakon kívül. Macska karmolásokhoz hasonló perczegés neszlett az éjeli levegőben, s az Ilona idegem végig futott a hideg. Mereven, mintegy megbűvölten ült karos székében, az ablakra szegezve mozdulatlan tekintetét.

Most egy kéz jelent meg az ablak üvegein kívül, tapogatózva, s ujjának nyomai az asszony szívébe süppedtek, aki sápadt volt és reszketett.

Az ablak lassan kipattant és feltárult, mint az Ilona lelke, melyet fölnyitott a közeledő hajnal reménye.

Egy alak jelent meg a külső félhomályban és a nő szemhéjai, mintha valami elbűvölő álom nehezült volna rajok, lecsukódtak. Nem merte ébren fogadni ez igézetet, hátha elröpül? Inkább légy álommá, csak ne menj el, maradj itt!

De nem lett álommá! Ilona hallotta, amint az ablak rostélyzata kétfelé vált, valaki a szobába

ereszkedett, lassú nesztelen hiúz léptekkel közelebb jött, letérdelt, megfogta és ajkaihoz emelte kezét.

Fel merjem-e nyitni szemeimet! Nem röpülsz-e el, boldogságom! Oh, mi kék volt érezni a kezekre tapadt csókot, a mely szétfutott az idegeken, mint megannyi sugár, felmelegítve, forrásba hozva vérét, melynek pezsgéséből a diadal mámorea habzott fel. Ilona bájjoltan élvezé győzelmének ezen üdvözítő pillanatát, és meg volt jutalmazva szenvedéseiért, küzdelmeiért: Hah! – Pszt! – És reá meredt a púpos bazilizkus szeme, melynek borzalmas fénye az aléltság merevségét lövelte tagjaiba. – Pszt! – Meg ne mozdulj, meg ne mocczanj. Halld, a mit mondani fogok, – susogá. Ott kinn egy léghajó var. Abban van gyermeked. A hajó fel van szerelve hosszú útra. Menekülj, vagy elvesztél! A csúnyák forrongásban vannak és ki akarnak szabadítani, hogy élükre állj, de e pillanatot nem éred meg, a szépek úgy vélnek menekülni tőled, ha eltesznek láb alól. . .

És Illés helyett egy pöfeteg fetrengett a nő lábainál, mint egy a talapzat alól felbújt gomba tekenőjű béka, púpos háta alól kinyúlt fejjel, szétterpesztett négy-kéz-lábbal a földön fekvve, és felpislogva. Buta nézésében a ravaszság mérgével, s boszorkányt figyelemmel a hatás iránt, melyet kifecskendezett szavai által előidézni vélt.

Hogy magát ez új helyzetbe bele találhassa, s

Illésseli ábrándjának háló szálai közül kibontakozhassék; hogy mint arany pillangónak öltözött ballerina, ledobhassa magáról e fényes mezt, s a költészet színpadáról lehullva, a valóság púposának szörnyetegségével szembe szálljon, – időre volt szüksége Ilonának. Időre, mely az összehullt tündér világ szemképráztató fénye után ismét megszoktatja vele a világosság rendes áramát, s abban a valóság látását.

Szerencsétlensége némely agynak, hogy nem bírván megelégedni a valósággal, képzelt világokat alkot, azok számára színdarabokat ír, s a lehetőség kritikájával szemben napról-napra megbukik. Ily bukott színdarab írónak érzelmeivel szemlélhette most az ő púposát Ilona is, a rútak nemtője, messiási szerepének ama pillanatában, melyben elfelejtette küldetését, s megadva magát a szépség sátánjának, hadserege árulójává akart lenni. Ez a tekenős béka képében bűjt kherub úgy jelent meg előtte, mint a nemezis, hogy a meglopni akart paradicsomból kiverje,

– Mit beszélsz? – kérde tőle a nő, amint eszmélni kezdett, ismételtetve magának az otromba hazugságot, milyeneket megszorult adósok, vagy megszorult szerelmesek szoktak kigondolni. És mialatt a púpos költeményét újólag eldadogta, az Ilona lelki szemei szokni kezdtek a valóság látásához. Kezdte megérteni lovagját, hogy az szöktetni akarja őt. Kinek reá pislogó szemei mintha mondanák:

«Azért, hogy én púpos vagyok, épp te hozzád való vagyok!»

Ez a megérthető tekintet volt a Sámsoni kar, mely a képzelt mennyország oszlopainak az utolsó lökést megadta. Összeomlott a káprázat, s hogy romja se maradjon, viharos, hosszú sóhaj tört ki a magához tért asszony ajkairól, melyet mint a villám, egy, a púposra lecsapó undorodás terhes szempillantás követett.

– Kitől halottad e mesét? – kérdé.

A púpost meglepte e kérdés. Szöketési tervébe nem illett bele ez a vallatás. Úgy gondolta ki magának az egészet, hogy ijeszttéssel erős támadást intéz Ilona ellen, a ki rögtön megijed és karjaiba hull. Zavartan nézett Ilonára és habozott a válaszszal, tekintete ez alatt érdekessé kezdett válni, mint a sarokba szorított rókáé és elvesztette terve fonalat. Egyszerre kiment fejéből minden előlegesen kigondolt működési feltétel, mint rossz tanuló agyából a leczke, és ott alít megakadva, ösztöne segedelmére bizottan, baljóslatú nézéssel jelezve a belsőjében dülő zivatart. Erezte az Ilona megvető tekintetét, mely ostorcsapásként hatott rá, kijózanodott ő is, és most ott alít a két csalódott fél. Egy úton haladtak, de szembe egymással, s most ott álltak a mélység felett, mely köztük és céljaik közt tátongott. Ilona keletről jött, a púpos nyugatról, s ott találkoztak

a deszkaszál közepén. Kitérés nem volt. Vagy meghátrálnak, vagy megbirkóznak, vagy lehullnak mind a ketten.

A púpos kivonta övéből a villany töltényt. Belátta, hogy ezzel az asszonynyal szemben az ő esze gyenge nádszál, hát ahhoz a fegyverhez nyúlt, mely nem ismer különbséget sem észben, sem erőben, s melylyel, mint az ördöggel, csak egyszer volt nehéz az alku, aztán? Halad a nyitott résen, mint a parancsolat.

– Innen hallottam a mesét, – sziszegé a púpos, saját szívére mutatva. – És most undorodjál még jobban, éppen így undorodik tőled Cserjesi Illés, hát kvittek vagyunk.

Ilona összeszorította ajkait. Az első lövés jól talált, talán jobban mint czélozva volt, mert ha egy pillanattal ez előtt a villanytöltény látása megdöbbentette, ettől a lövéstől kihalt belőle minden félelem. A mellett a fájdalom mellett, melyet a púposnak ezen mérgezett szavai idéztek, eltompult a többi érzék, csak a megsértett női hiúság szökött magasra, mint a megsebzett hiúz, s forró vérként freccsent a támadó arczához e felkiáltás:

– Hát oly undok varangy volnék én is, mint a milyen te vagy?

– Nem! – válaszolá a púpos, kiben a az költői eret nyitott meg: Te fülemüle vagy, de békából

énekelsz. Olyan békát, mint a milyen én vagyok, elbájolhatsz, míg szerelmi nyögdecselésed csak borzalmat kelt másokban. Azért fuss innen. Cserjési Illéstől fuss. Ez az ember nagyobb büntetés reád nézve, mint a halál. Csak addig vagyok én te előtted undorító, amíg őt látod, aztán megszabadítod leszek. Menjünk a jég sarkakig, az eszkimókig, ott máinem leszünk oly rútak, mint a milyenek itt vagyunk, így gondoltam én ezt ki. Egedi is azért halt meg, – folytatá, kígyó szószegéséhez hasonló hangon, – mert nem akarta a rútak külön választását. De hat minek arra várakozni? Ott van az eszkimók országa. Ha velem jössz, bevallom onnan, *hogy én vagyok a gyilkos . . .*

Csend lett. Ilonára szédítőleg hatott a vallo-más. Több másodperc múlt el, a míg szóhoz jutott.

– És ha nem megyek? – susogá, szökésre készen, hogy a púpos torkát megragadja. – Kiolvasta a szörnyeteg szeméből, hogy igazat beszél, s hogy a gyilkos ő.

– Ne közelíts! – kiáltá halkán a púpos, ki a nő szándékát felismerte. – Én el vagyok készülve mindenre. – Ha ezt a sodronyt megrántom, – s ezzel egy sodronyt vett ki zsebéből, melynek szála az ablakon vezetett ki, – a léghajó, melyben gyermeked van, a légbe röpül. Ha te nem féled

is a halált, féled az övét. Válaszsz inkább. Jöjj velem az eszkimókhoz. Két hónap múlva szabad vagy. Felderítem ártatlanságodat, és visszatérhetsz sorsosaid élére: vagy mind a hárman meghalunk. Két hónapig velem, – ám legyen az pokol: de az után a menny következik.

Néma csend követte e szavakat. Elhallgattak már az utczák is, a nyitott ablakon át szellő osont a szobába, s kíváncsi vizsga tekintettel nézett be a holdvilág.

Most oly valami koppanás hallatszott, mintha; szálló légy ütődött volna a falhoz. A villany vezető drót, mely a púpost a léghajóval összekötötte, két felé volt metszve, az ablakból lecsúszott és a földre hullt.

Ismét néma csend, de csak egy pillanatra. A nyomorék kezében ott ragyogott a villanytöltén v fényes réz nyila, szintén égni látszott csúcsán a villám, mely a pisztoly agyhoz hasonló hengerbe volt zárva, mint a működését váró, kiéheztetett halai. Egy nyomás és röpül a nyíl, viszi magával a villám-sodronyt, mint az elbocsátott sárkány, és ami élőhöz hozzá ütődik, annak vége.

Ilona mozdulatlanul állt e szörny előtt, oly kifejezésével az ész tompultságának, mely az érzett nyomás alatt megbénulva elveszti gondolkodási képességét. A tudat, hogy gyermekének élete is ez ember

kezében van, mint egy reá zuhanó hegy, temette őt maga alá, talán még szíve dobogása is megszűnt, zűrzavarrá lett szemei előtt minden, csak egy ösztönt érzett, rárohanni e nyomorultra és kényszeríteni . . . De hát mire?, .. Semmire! Csak megrohanni és legyűrni, és fojtogatni, és taposni, a míg ki nem száll belőle a gonosz lélek. Vadállati indulat lepte meg a nőt, mely pillanatról-pillanatra ellenállhatatlanabbá lőn, vonaglásba hozta izmait, s vakká tette a veszélylyel szemben.

A púpos e pillanatban inogni kezdett lábain és a másik pillanatban összehullt. Mellette Paulina állt a felügyelő nő és részvéttel mosolygott foglyára. Mint égi jelenség, ki a veszély legválságosabb percében, látatlanul jelent meg, magaslott fel őrangyali alakja a lábainál hörgő gonosz lélek mellett. Ragyogva mint a hogy Gabriel arkangyalt festik az ég ellen lázadt, de eltiport Luczifernek sötét alakja felett.

XII. A «SASOK» RÉSZVÉTE.

Az Egedi meggyilkoltatása óta egyre tartott, sőt fokozódott Budapesten az izgatottság. A temetés, a csúnyák tüntetése és most az a hír, hogy a gyilkos nem Ilona, hanem Sőreg, kit éjfél után abban a pillanatban fogtak el, melyben Ilonát is meg akarta gyilkolni.

A csendes és nyugodt foglalkozáshoz szokott emberiség, mely a társadalom nagy óragépezetébe beosztva, egyéenként megtalálta a maga helyét, s folyt a munka zavartalanul, – egészben neki volt most zúdulva, mint egy megdöngetett méhköpű lakossága. Zümmögött és dongott az utca minden felé, tömve voltak a társalgó és olvasó termek, összefutott a sokaság, mint a seregély had, mely közé kánya csapott.

Ebben a században még nem történt ilyen! A régi

világ napi eseménye, milyent figyelmére sem méltatott már az akkori emberiség, s megszokta, mint az örökös harcban élő katona a golyó süvöltését, itt pánikot idézett elő, mint egy templom csöndjében, az imádkozók közt eldördült lövés. Fokozta pedig az izgatottságot a hír, hogy a púpost és a léghajót összekötő sodrony elmetszésekor a hajó kötele is felbomlott, s a léghajó az Ilona gyermekével együtt eltűnt.

A fogház falai közt elhelyezett telephon-tölcsérek az Ilona és Sőreg közt folyt szóváltást azonnal átadtak az őrszobának, meg is lett téve rögtön minden intézkedés. A sodronyt is azért metszték el, hogy a hajót a púpos hatalmából kimentsék, de hogy a sodrony elmetszése miféle utón és módon okozhatta a hajókötel felbomlását, azt mindaddig, mi g a hajó kézre nem kerül, s gépezetét meg nem vizsgálhatják, nem képesek megmondani.

De hát kézre kerül-e a hajó? Nem valószínű, hogy a gyermekén kívül más valakit is vitt magával, s e könnyű teherrel ki tudja, hova emelkedett? . . . Nem kormányozta, nem szabályozta senki. Régen ott van már az, a hol ember számára nincs levegő!

S az emberek ösztönszerű borzalommal tekintettek a magasba. A látcsövek ezrei kutatták a légkör határtalanságát, számtalan rendőri léghajó baran-

golt már jobbra-balra s kavalyodott a felhők közé, míg egyszerre csak híre szállt, hogy: a «Sasok társulata», délután három óraker, a testvériség teréről ezer légveloczipéddel, a hajó keresésére indul.

Légveloczipéd! Képzelden magának valaki olyan két óriási kereket, mint az előtt, az úgynevezett «alul csapó» vízi malmoknál szokott lenni. Két ily kereket, vékony aczélpálczákból, bevonva aczélszóvettel és megtöltve könenynyel. A két kerék közt a nyergeket, és a nyergek alatt a kereket hajtó villanygépezetet. A kerekek ellátva kapaszkodó vitorlával, melyek neki mennek a szélnek, és küzdenek a viharral.

A testvériség terére özönleni akart a nép, de az oda vezető utczák csakhamar elzárattak, s telephon-tölcsérek hirdették, hogy délután két óraker ismét szabad lesz oda a közlekedés, de addig szükséges, hogy az előkészületek háborítlanul folyhassanak.

Egy család volt az emberiség s a család minden egyes tagja felett az egész társadalom örködött. Nem szegyeit tanulni senkitől és semmitől. A méntől az összeműködést, a sertéstől az összetartást tanulta el. Ha valamelyik tagja felsikoltott, a társadalom összeröfft. Méltánytalanságot, igazságtalanságot, erőszakoskodást nem lehetett büntetlenül elkövetni senki ellen. Az emberiség érdeke nem volt egyes családok érdekkörére darabolva, elszigetelve és

felosztva. Millió és millió család nem képezett millió és millió kis államot, elszigetelő külön családi érdekkörökkel, vámvonallakkal, nemzetiségi érzelmekkel egy összhangtalan széthúzó «kvodlibetet», hogy a társadalom nagy épületében különválva álljon minden kődarab, és ne forraszsza egészszé az a közös érdek, mely elképzelhetetlen az apró családok világában.

Annyi és annyi millió különvált érdek labirintjében, mint a mily labirint a régi társadalom vala, csakis a tapogatózó és egymással nagyon gyakran összeütköző., téveteg és mesterkéltn törvények őrzárata tartott fenn némi csekély közbiztonságot, és nézte tétlenül a szemei előtt végbe ment legtöbb fosztogatást, mert nem tudott róla tenni; míg az új világban, maga a társadalom végezte a közbiztonság őreinek szerepét. Ha az emberiség egyik vagy másik tagját baj érte, emberek, mint az előtt az elszigetelt családok, nem vonták be magukat házaikba, mint a csigabigák, hanem a megsértett, és mindenkivel közös emberi érdek nem nyugodott, míg elégtételt nem szerzett.

A legrosszabb villanyvezető az üveg, a legrosszabb részvétvezető a családi keret. Az a részvét, a mi a családi kereten át a társadalom testébe szivárog, nem több, mint az a villany, mely az elszigetelő üveglábakon át a földbe megy. Vannak körül-

mények, melyek az üveglábakat megnedvesítik és több villanyt árasztanak, a családok részvéte is fokozottabb néha, de mi az a részvét az emberek millióinak nyomorához mérten?

Bebizonyította a tapasztalás, hogy ez emberbaráti érzelem a családi érzelmek rovására megy, és viszont.

A ki egyszer a család elszigetelő keretének üveglábairól az emberbaráti élet talajára lépett, vagy megbukott, vagy megszűnt kizárólag családjának élni. A jótékony nők és férfiak az emberiség iránti érzelmet a családtól vonják meg, mert szeretetük megoszlik. Egész odaadással nem csügghet az ember csak egy pályán, egész szívvel nem szerethet csak egy tárgyat. A valódi nagy művészek a művészetnek csak egy ágát művelhetik, a zene-virtuózok csak egy hangszeren érhetik el a bámulat fokát, a mint a tehetség több tárgy avagy hangszer közt oszlik meg, hasonlít a szív érzelméhez, a szív érzelme pedig hasonlít a naphoz, mely csak akkor képes gyűjtani, ha egy pontban gyűlnek össze sugarai.

A régi világban a felebaráti szeretet csak frázis volt, a megélhetés ösztöne, a vagyonszerzési vágy és a családi elszigeteltség, ezek a lesipuskás rokon-érzelmek, annyira lefoglalták az emberi bensőt, hogy nem közeledhetett hozzá a humanitás. Körülálltak a szívet, mint élősdik rokonok a gazdag rokon

pénzes szekrényét, és fogvicsorgatással tekintettek mindenre, a mi a szekrény felé közeledett. Az emberi jótékonyságnak légmentesen elzárt telepéről alig szabadulhatott a közérdek medenczéjébe egy-egy sziporka, a többit önemésztő csövei fogták fel, mint az önemésztő mozdonyok a netalán elillanni akaró gőzerőt.

Az új világban megszűntek e telepek, a közös levegőtől elvont villanyosság és meleg szabadon áradt szét, és szabadon hinté éltető balzsamát az emberiség ereibe. Az általánosságban nekipezsdült növényzet gazdag virágzása képezé a társadalom flóráját.

Ily általános részvét zajlott fel a társadalom kebeléből Ilona iránt, ki nemcsak ártatlanul gyanúsított, nemcsak ártatlanul szenvedett, hanem a mi egy anyjára nézve legirtóztatóbb lehet: gyermekét egy bizonytalan, egy ismeretlen, beláthatlan vész ragadta ki karjai közül. A púposról az orvosok azt állították, hogy félig örült, s tettét beszámíthatlan lelkiállapotban követte el, de ez nem enyhítette a kétségbeesést, melybe Ilona taszított, s melybe beleképzelé magát minden anya, s mely felzaklatta az egész társadalom nyugalmát.

A legszebb májusi napok egyikének verőfénye ragyogta be a testvériség roppant terét, melyen nagy volt most a sürgés-forgás. Emelvényeket, áll-

ványokat, ülőhelyeket készítettek a nagy közönség számára, mely bizonyynyal kíváncsi lesz látni az ezer légveloczipéd együttes felemelkedését. A tér közepét pedig tele szurkálták magas oszlopsorokkal, melyek mint valami doboz fenekébe szurkált gombostűk, óriási bogárgyűjteményt látszanak képezni. S egy-egy vékony árkot húztak minden oszlophoz, az árkokba csöveket raktak, beszöve cső hálózattal az egész tért, aztán leborítva fővénnyel, hogy ne lehessen látni a hálózatnak semmi nyomát. Az oszlopokhoz egyenkint, utczákat képező hosszú sorokban, a légveloczipédek töltetlen gépezetei állítottak, egy egész veloczipéd tábor, kéklő aczélszöveteik ragyogásával, a hajó lobogókat helyettesítő apró zászlócskák színes erdejével.

Délután két órakor felnyitattak a térre vezető utcák, s mint felhúzott zsilipeken át az áradat, zuhogva hömpölygött a tenger medrét képviselő tér-medence tágas öblébe a népözön.

Ez aztán valóságos «néptenger», melynek egyik paránya, egyik vízcseppje olyan, mint a másik vízcsepp. Az ember elkülönítetlensége az embertől. Senkit fel nem emel a születés, rang és vagyon: senkit meg nem aláz a szegénység és foglalkozásának kinyomata. Seholy egy fenhordott orr vagy lenéző tekintet: senki nem érzi magát embertársa lelett oly magasan, hogy arra lefelé nézhessen, a

másik oly alacsonyan, hogy fölfelé alázatoskodjék. Behízeltő mosolyoknak, melyekbe az önérzet beolvad s a húsos fazekak szaga által ingereltetve, nyállá válik, semmi nyoma; a hatalmasok lábai előtt csúszkáló emberek meghunyászkodását az uborka fak tetejéről senki sem nézheti önteltséggel, s a társadalom gyávasága nem ad jogot senkinek, hogy magát földi istenségnek tekinthesse.

Egyik ember úgy hasonlít a másikhoz, hogy senkinek sem juthat eszébe oltárra emelni őt s leborulni előtte, felöltöztetni aranyos ruhába s elakarni hinni erővel, hogy az a szőrös-bőrös emberhús nem olyan földi anyag mint a többi. Hogy egyik bolond a másik bolond előtt porba hullni köteles mint valaha. Hogy a társadalom az örültek haza, melyben az emberek, ama hitben cziczomázzák és ékesítik fel magukat, hogy azonképpen át is változnak különleges lényekké. Hogy fölismerjék az oroszlanbőrbe bujt szamarat az állatok közt és bámulják az emberek közt. A paradicsom-madár tollas s aranyruhás emberek olybá nézessenek a tömeg által, mintha valóban úgy jöttek volna a világra. S imádják egymást bután. Kis istenek, nagy istenek! Az istenségek kisebb és nagyobb válfajai, eleven élő szentjei. Kinek van nagyobb címe és nagyobb kanala? A chinai császár, mikor ezt a sok bolondot látta, annyi címet vett tel, hogy túltett valamennyin.

Az egymást istenítk és bámulok hada, nagy gyomrú és nagy ehető ínycsok; nagy ebédeket adó és önmagukat hirdettető miniatúr Jupiterek, kiket üvegen keresztül barnul a tátott szájú közönség, az éhező milliók söpredéke, és nyeli a port, hogy szekere után futhasson.

Az új világ emberei úgy gondolkoztak, hogy ők nemcsak a frázisokban és a papiroson egyenlők, hanem a valóságban is. Egyikük erre, másikuk arra a hivatásra van alkotva, de emberré van alkotva mindenki, istenné senki. Ha van bolond, a ki istenítetni akarja magát, ám tegye, de oly bolondokra, kik ezen kedvtelésében elősegítik, bajosan fog akadni.

Divat, ízlés, pompa, jólét, nem egyesek számára kigondolt különleges adomány. Miért alkotna azt a munka, szorgalom, tudomány, találékonyság és az ízlés a mások számára és nem a magáéra? Miért működnek az emberiség egyeseknek és nem saját magának, az egésznek érdekében? Miért akarjon lenni az emberiség kész akarattal cselédséggé, hogy e földtekét, a mi az övé, nagylelkűen egyes felmagasztalt gazd-uramnak a számára művelje? Hogy a mézet másnak gyűjtögesse, saját magát pedig kifüstöltesse, háborúk által kiölesse a köpüből?

Nagyon jól tudjak az új világ emberei, hogy mi a jó és mi a szép. Élvezték is, fejlesztették is, a pazarlásig, a fényűzésig: de közösen. Semmi elkü-

lönített, önhizlalás, elzárkózott élvezkedés vagy halomra gyűjtött búzakalászkodó hörcsögpalotaja, hanem: az emberiség boldogsága!

Semmi összeharácsolt milliók! Elvonni az emberiségtől, fürödni benne és szomjan halatni másokat. Nem csalunk, uzsoráskodunk, nyúzzunk itt meg száz ezreket, egyes családok érdekében. Nem erénykedünk itt a szerzési és gazdagodási tudományjal: nem terjesztünk pénzszagot magunk körül, hogy megszedüljön tőle és merényletre vetemedjék az inség. Nem gyűjtjük külön családi medenczékbe az emberiség verejtékét: nem csinálunk a társadalomból sivatagot, hogy abban csak oázisok virítsanak! Mindenütt virágozzék a boldogság! Közös talajra hintse harmatát a tudomány és a lángész! Nagy legyen az érdem és a közhasznosság jutalma, de ne legyen félre tehető. Legyen a jövedelem egy általános öntözési rendszer, melynek felbuzogó forrása körül paradicsomot alakítson a buja tenyészet, de folyjon a forrás tova, ne rekedjen egy helyre, ne torlódjék föl, hanem vigye az áldást mindenfelé. Ne irigyelhesse egyik ember a másik jövedelmét, ha közös az; jólétét, ha azért van megteremtve, hogy meg legyen osztva. A kisebb tehetség a nagyobb, ha ki lesz egyenlítő az adomány. Úgy tekintse a társadalom az ő nagy jövedelmű tagját, mint a kereskedő a jó «Kundschaftot», a ki nem

hasonlít a pókhoz, mint hasonlítottak a régi világ gazdagak

S ez a néptenger itt, a testvériség terén az ő méltóságos hullámverésével, ünnepélyes mozgásával, nem tudja elképzelni, hogy lehetett az másképpen. Hogy voltak idők, melyekben az embert annál jobban becsülték, minél többet el tudott vonni a közjótól, az emberiségtől; minél hatalmasabban közreműködött a mások elszegényesítésén; minél több kenyeret vett ki embertársai szájából, rakásba rakva, felhalmozva az éhezők szemei előtt, s őriztetve az úgynevezett «tulajdonjog»-nak kérlelhetlen drabantjai, buta törvényei által. Nem tudják elképzelni, hogy alázhatta meg magát az emberiség borzadalmas nagy többsége, a gazdagok törpe kisebbsége előtt, a pénzes erszények után csúszva és mászva, fogai közt czipelvén a húsos kosarat, ingerelve éhségét és koplalva a mások jóllakásáért.

Itt, a hol minden ember egyenlőnek érzi és tudja magát, elbámul az ész a múltakon, azokon a megkülönböztetéseken, melyek az embereket osztályozták; a meztelenségtől az aranypalást és bíborig; a burgonyahéjtól az emberi képzelődés által kigondolható étkek választékáig; a földkunyhóktól a kristálypalotákig; a pokoltól a mennyekig. S az osztályozás ezen ördögi mesterségét, a kárhozatnak

ezt a gyehennáját, az egymás letiprását, s az egymás hátán való lelketlen felkapaszkodást elnevezték: társadalmi rendnek.

Nézd e népet itt, mely közös tulajdonának tekinteti a földtekét, hogy mennyire otthon érzi magát minden tagja. Az a tartózkodó idegenkedés, reszketeg meghuny ászkodás, melylyel a régi szegénység a föld urait tekintette, nem észlelhető senki arczán. Hol volt az otthon azoknál, a kik nem bírtak egy talpalatnyi földdel? Mit jelentett a «haza» elnevezésének hangzatos frázisa, a semmivel bírok szívében?

Az új világ emberiségét a jó barátok, jó ismerősök társadalma képezi. A milyen volt a régi világban egymásnak egy-egy osztály, hát most az egész emberiség egy osztály; a minthogy a régi világ egyes osztályai tegeztek egymást, most a társadalom tagjai teszik azt. Nem szerencsejáték itt az élet, foroghat a koczka a mint neki tetszik, de nincs hatalma, hogy az emberek sorsán változtasson. A véletlenségnek ki van téve a szüre, saját értékét annyira emelheti mindenki, a mennyit érdemei nyomnak. Nincs itt híre Monacconak, hol a születési véletlen roulettjéről aranybölcsőkbe gördülnek a gyermekek.

Öröm nézni, boldogság érezni, a mint itt a társadalom tagjai egymással érintkeznek. Minden egyes

ember ugyan annyi tulajdonjoggal. Minden egyes ember egy-egy részvénynyel és senki többel. «Kutyánál vagy különb!» Ez a frázis, melylyel magát a régi világ embere vigasztalta, az új világban ténynyé vált.

Azért volt ám divat, ízlés, fényűzés és pazarlás! Mindenféle tehetségek működtek a szakpályákon. «Született szakemberek», a kik alkottak, a kik arra a pályára, melyen működtek, nem nyomorítva voltak, hanem teremve. Lelkesedéssel, szenvedélylyel törtek előre, hódítva és diadalokat aratva a terepen, melynek minden zegét-zugát ismerték. Új és új ereket fedeztek föl ama végtelen és határtalan kincsbányában, melyet természetnek neveznek. Buzogtak a jövedelmi források, s egyre nőtt a társadalmi jólét tengerének dagálya.

Az ő «józan eszével» és állatias «eredetiségével» eltűnt a földszínéről a paraszt had, ez az emberi osztály, mely még legközelebb állt a majomhoz, ahhoz az átmenethez, mely az emberiséget az állatvilágtól elválasztja. A társadalomnak ezen igavonói, kik csak azért voltak, hogy jármaikat húzzák és párosodjanak; semmi más céllal mint a létezéssel és önfentattási ösztönnel. Két lábú, tollatlan beszélő gépek, felhúzatva a születéssel és lejárata a halállal, mint a mi az eszköznek szokott sorsa lenni. Eltűntek az ő bámész buta arcaikkal, a nadrágosok iránt

viseltető gyűlöletükkel és gunyoros mosolygásukkal alázatos ravaszágukkal s ama rabszolgai típuszal, melyet a társadalmi zsarnokság süttött homlokukra.

Eltűntek a kis iparosok és a gyári munkások, az ő sápadtságaikkal, elégedetlen izgatottságaikkal, a munka által meggyötört nehézkes mozdulataikkal. A nagy iparosok, az ő durva önhittségükkel és nagy hasukkal. A gyárosok, a munka ezen ravasz diplomatái és sztrategái, kik «emberanyaggal» működnek, mint a hadvezérek és saját maguknak aratják a diadalt. A gentry, az ősök véres kardjának emeroszdája, mely magának követeli a történelem dicsőségét. A nemzetes és teins meg tekintetes urak, ez az egy paplannal takaródzó három válfaj és porlekedő szomszéd, a három felé osztott kúriának egy-egy elégedetlen részese és kezdő betűje, embriója az uraságnak. Ebből fejlődik a nagyságos úr, meg a méltóságos úr, a címek jelmezében farsangoló papír királyság, a kinek agyából kel ki az exczelienziás ostobaság. S ez mind arra való, hogy irigyelje és lenézzze egymást. Hogy gyűlölje a felette és kicsinyelje az alatta állót. Meg annyi ellenséges lábon álló társadalmi dandár, egymás ellen küzdve a kulisszák megett, alattomos fegyverekkel, áskálódással és alávalósággal, de hajlongva és mosolyogva a lámpák előtt. A társadalom osztályozott iskolái,

melyekben a képmutatást, az egymás félrevezetését és kijátszását tanulják az emberek. A régiék bölcsekedéséből kifolyó «leghelyesebb» társadalmi rendszer, melyre, mint az inquizíció emlékére, borzadva gondolnak az új világ gyermekei, s hála-imájukhoz csatolják e felsóhajtást: «Csakhogy eltűnt!»

A földművelő-osztály a «paraszttal», az iparososztály a «mesteremberekkel», a közép-osztály a «bocskoros nemesekkel», az úri osztály a «gentryvel», az arisztokraczia a «mágnásokkal»; – a kenyérintelligencia, a papság, a katonaság; az akadémikusok, filozófusok, irodalmárok, művészek, általános elnevezéssel illetve őket: színészek, – mind eltűntek a föld színéről. És lett a társadalomból egyetlenegy osztály: a baráti; egyetlenegy cím: barátom! Közállamhivatalnok mindenki.

Ahány ezer ember itt a testvériség terén megjelent, az mind jó barátja volt egymásnak, akár látták egymást az életben, akár nem. Bátran közelített embertársához az ember. Megszólította bizalmasan, mintha mindig «együtt őrizték volna a nyáját», és nem tartott attól, hogy megtagadják tőle a kollegaságot, vagy hogy «nagyobb marhát» szólít meg jó magánál. Fesztelenség, mint egyenlő szőrűbőrű ismerősök közt szokott lenni; szívességes előzékenység, a milyennel művelt jó barátok szoktak

viseltetni egymás iránt. Akár hová megy az ember jól találja magát, mert hozzá hasonlóval találkozik mindenütt. Egyiknek több a jövedelme, mint a másinak, egyik nagyobb fényt, pompát fejt ki, mint a másik, de ezeket úgy tekintik, mint a kik nyitott házat tartanak, és megosztják asztalaikat a társadalommal.

Amott jön éppen Sziklai Zoltán, pompas, aranyozott járművön. Az egész jármű üvegből van készítve, általa feltalált üvegből, mely kovácsolható és önthető, mint a vas. Ragyog, mint egy átlátszó gyönyörű ékszer, mely magába foglalja feltalálóját, ki nehéz rojtú bársony párnákon ül századik nejeinek oldala mellett, és kinevet belőle a boldogság. A kocsit láthatatlan villanygépezet ragadja előre, melyet Jenéi Béla gépészhivatalnok vezet, ki most Sziklainál mint házkisegítő van alkalmazva. Röpülnek, mint a villám, állatkínzás nélkül, ügető versenyek, habzó «trappereinek» lihegése nélkül, melyek félve az ostorcsapástól, nem mernek «felválni», hanem kínlódnak, hogy ropog bele minden csontjuk. Ragyogva suhan tova a szikrázó üvegbatár, gördül a kautschuk keréktalp a gránittal beöntött széles úton, melyen egymás mellett cikáznak a szebbnél-szebb, pompásnál-pompásabb futó-gépek.

Akár merre nézett a szem, csak urat látott; azt az úri egyenlőséget, melyet a közműveltség csiszolt

össze; azt a nagy társadalmi mozaikot, melybe úgy beleillett minden koczka, hogy alig lehetett megkülönböztetni. Addig faragtak, csiszoltak, köszörültek minden egyes darabot, a míg bele illett a keretbe és elfoglalhatta a maga helyét. A régi társadalom úgy képzelte az egyenlőséget, hogy az osztályok egy színvonalra süllyedjenek: ezért remegte; az új világ úgy hajtotta végre, hogy a lehető legmagasabb színvonalra emelte valamennyit: ezért rajongott érte.

Finom öltözetek, megelégedést visszatükröző arcok, tiszta csengése a boldog nevelésnek, mely közé nem vegyített gixert a megélhetés gondja, nem állta útját a hang emelkedésének a félsz: hogy hátha belesülünk a nagy boldogságba? A jó kedv fényének nem képezte árnyát ama kísérteties gondolat, a milyen például az adósnak a hitelező; a mulató férjnek az éhező család; a mai farsangnak a holnapi bojt. Két oldalról nem volt felárkolván a vidámság útja; a mulatási vágy nem hasonlított a czirkuszi lóhoz, mely korlátok közt adta a hortobágyi csikót, és ki volt számítva, hogy meddig érjen az ugrása, hanem levették róla a féket és övé volt a nagy világ. A művelt lélek olyan, mint a zene, akkor legöntudatosabb, mikor legjobban ragadja magával a hallgatót. Száguld, mint a villám, összeköti az eget a földdel és benyargalja a min-

denséget botlás nélkül, de ha korlátot emelsz elébe, összetöri magát rajta. Hát nem kell félni a művelt ember jó kedvének kicsapongásától, bár eget verjen is az, míg a göröngyök közt mozgó műveletlen még ha lépésben megy is, felbukik.

Az a tartózkodás nélküli jó kedv, mint mikor az ember zöldbe megy és nem lát a feje felett borulást, ragyogta be az egész sokaságot. Derű, milyen csak is ama jó barátok arczán sugárzik, kik nem állnak üzleti összeköttetésben egymással. Zaj, de nem ködös, mint a bőrzén, hanem verőfényes, mint a majálison. A pajzán gondatlanság csengése, mely végig rezgett az egész tömegen, mint egy akkord, s felpirkadt az arczok háborítlan öröme.

Egyre dübörögtek az érkező vonatok, magán és társas villámfutók, légnyomással hajtott veloczipédek, szikrázó kerekkel, csillogó küllőkkel, mint forgó napok, mint egy, a földön cikázó Elysium csillagai. És ömlött a közönség, mint a láva, melyből föl-föllövelltek a szemsugarak, felfeslettek a mosolyok, és integettek egymásnak az ismerősök.

A régi társadalom efféle összejövetelei, mint nagy komédiák játszották le magukat, öntudatlan színészkedésével az ott megjelenő emberiségnek és kép-mutatásnak. A hol mindenki azon törte magát, hogy lehessen különb a másiknál, fel lévén korbácsolva az egymás fölé emelkedhetnémség a ranggal, az

alantasak hajlongásával és az elszolgaisítással. Jött a tekintetes úr, a ki a nemzetes úr köszönését várta; a nagyságos úr, a ki leereszkedő volt a tekintetes úrhoz; a méltóságos úr, a ki szerény pislogással figyelte a görnyedezőket; és az exczellenciás úr, a ki már oly egykedvűséget mutatott, hogy a hódolók sokaságát meg se látta. «A népséget és a katonaságot» képezte pedig a tömeg, mely egyenlő irigységgel és bámulással nézte a pöffeszkedést, vagy leereszkedő színjátékot, a mit férje karján a tekintetes úr felesége, fel az exczellenciás úr feleségéig, fokozatosan véghez vitt. Ez volt a régi összejöveteleknél a dekoráció, és a régi emberek így tartották helyesnek. A tekintetes úr már nem akarta az egyenlőséget, a nagyságos úr őRJÖNGÉSNEK tartotta, a méltóságos úr mosolygott rá, az exczellenciás úr nem vette észre ez ostobaságot. Csak az úgynevezett «nép»-nek kellett volna. De hát mit számított ez a krajezáros, piczulás aprópénz a százasokkal, ezresekkel, tíz és százezresekkel, meg milliomosokkal szemben. Ha egy-egy ilyen milliomos felváltotta volna magát népre, elmondhatta volna magáról: «Kicsiny nekem a világ, kirúgom az oldalát!» –Hát mi értéke volt a népnek, míg krajezárokra volt felosztva? Míg a felvilágosodás deleje az összetartozandóság érzékét fel nem kelté benne; a míg egygyé nem olvadt, érez-

hegygyé nem vált, magába zárva az egész társadalmi kincset.

Zsongott már az emelvényeken a sokaság. A majdnem beláthatatlan, több száz holdnyi téren, melynek alacsony kereteként tűntek fel a kétemeletes házsorok. Mint a szellők lágy ölén hullámozó kalásztenger, zajlott a nép fel-felduzzadó dagálya, vagy elmélyedő apálya, a mint az emelvényeken, mintpartot mosó hab, fel-feltornyosodott, avagy lesülyedt a meder közepén, fodros és színes csillogását mutogatva. A napernyők kavarodott színpompája bevirágozta a tájat, melyből a veloczipédoszlopok lobogós árbocjai nyúltak ki, keleti fénynyel, szemet kápráztató tarkasággal, mint egy óriási virágszőnyeg, a mely mozog, s járnak-kelnek rajta a rózsabokrok, a kamélahímzések, a nefelejcszegélyek, gyöngyvirággal beszótt csipkefodrok.

Egy beláthatlan virágöböl, melynek köröskörül amfítheatrumszerűleg emelkedő partjain narcziszok, mandulafák, leanderek, hiaczintheek, jázminok nyíltak, délibáb fürdők sugáros habjain himbálózva, mint *úszó* ligetek, a melyek mosolyognak s lombjaik árnyán, ragyogó szemek sugáros zuhanyától éled az emberi lélek.

Egy üresen hagyott emelvénytörzs, szokatlan pusztaságával meredezett ki a napernyők és tollas kalapok lombjai közül, mint valami kopár bérez, melyen fű,

fa és galagonyabokor sem terem már; mikor egyszerre csak zene zendül, sorompók nyílnak és felharsan az éljen, mint egy orkán. Az intézetek növendékei érkeztek meg. Aranynyal áttört külön-külön lobogók alatt, melyek nehéz selyme lecsüggött, mint az áldással terhelt gyümölcsfa ága. Általános mozgás keletkezett a szülék közt, és az emelkedő keblek szívdobogásától rengett a tér.

Fehér nadrágos, zöld kabátos fiatalság, egy megérkezett fiatal erdő, az apró csemetéktől kezdve a lombosodó fáig, telt nedűjű büszke „sudarakkal, az életerő magasan hordott koronáival, melyeket jég verése, vihar dülása még nem tépett meg. Tömör, zárt sorokban, egyszerre lépve, hogy ruganyos izmaik alatt roppant a föld. Egymástól két-három lépésnyire elváló csapatokban, hogy százan-százan képeztek egy-egy szakaszt. A csapatok közt a tanárok és nevelők, mint a fűvészkertek jelző oszlopai, kalapemeléssel, lelkesült arczkifejezéssel viszonozva a közönség tüntetését, mely kitört újra és újra, ahányszor egy-egy más lobogó jelent meg, melynek szalagozott csúcsa égett a verőfényben, mint pünkösdi tűznyelv az apostolok feje felett.

A gyermekes ártatlan arezocskák hajnalpirkadása, gulaszerű emelkedésben, fölfelé az évek lépcsőzetén, az árnyasodó állig, bajuszkák barnálló ütközéséig, itt-ott egész bajuszokká és barkókká fejlődve, mint

az idősebb vetések sötétebb színbe átmenő árnyalatai. Duzzadó izmok a nadrágok és kabátok alatt, melyek a mellen gombolatlanul lengenek szét, mint nyiladozó bimbók lefeszett takarói, csak a derékon tartja össze egy ezüst kapocs, és a kihajtott széles inggallérok fehér tulipánokként virítanak a fejek lombos szirmai körül, melyeken tollas kucsmák vannak hetykén félre csapva.

Az emelvények másik szakaszánál a leányok. Az eleje olyan apró, mint a nagy fűből alig kivirító csengettyűvirág, az utolja mint feslett narancs, melyből már majdnem kicseppen az illatos zamat. A feszes fehér harisnyákon keresztül érezni a meleg vért, az ajkak, melyeket bezománczozott már a kéjvágy, tapadnak a czukortól és nyalánkságra ingerlik az érzékeket. Domború keblükre rábajlik a zöld ujjasderék, mint szűz ölelés, mint forró naptól, forró pillantástól óvó lepel. Megtelt körvonalaikon a kicsattanó izmok ruganyossága, a gyümölcs érintetlensége, melyből nem szivárgott még el semmi méz.

Életkedves, reményteljes szüziesség és ártatlanság, mely sem nem érzett, sem nem nézett még eleget, mely a gondolat kéjénél, a látás élvezésénél nagyobb mámort még nem ismer. Mint a virágkehely a hajnali világosság előtt, úgy nyílik föl lelke a látványosság előtt és nem hull bele csak tiszta harmat, melyet mohó szomjjal szív magába. Az élet mutat-

ványaiból alig ismer még valamit és kapva-kap minden pillangó után. A milliárd csóktól, melyet a közönség szeme hullat rajok, nekipirosodnak és nekihevülnek, olvadozó ajkuk szélén boldog mosolygás játszik.

Egy új társadalom a régi helyén. Új ültetvény. A kivágott rothadó fák helyett az új rendszer szerint beojtott hajtás; a régi, erkölcsileg beteg társadalom kiütései és a férgesség típusa nélkül. Kifestett, felcziczomázott anyák nélkül, kiknek árnyékában az ümő udvarló után mekegett. Még alig fejlett és már érett a leszakasztásra, az anyai példa és bujaság levegőjében hamarosan nekinyílván és fölfedeztetve a szaglászó ledérség által. Sietve élő, kéjt hajszoló fiatalemberektől körülrajongottan, csiklándozottan, előbb szemmel, aztán kézzel, végre kifacsartan és utczára dobottan, a hol reá akadnak a vén kéjenczek és adnak neki piperére meg festékre valót, a miből kijut az anyának is. És pompáznak utczahosszant divatosan, a becsülettel daczolva, a tisztességet lenézve, egy-egy volt udvarló odadobott köszönésén osztozkodva, mint a hogy megosztzkodtak az udvarlón magán. De hát ez a világ is eltűnt, elsöpörte az új fuvalom, mint egy miazmás légáramot s megtisztította a földtekét.

A mai nevelés olyan üde, mint fehér liliom nyílása gondos kertész keze alatt. Meglátszik az a

növendékek tekintetén, benne van abban az elbámulásban, melylyel a látottakat fogadják; abban a gyermekes örömben, mely az életnedvnek még meg nem csapolt forrásából buzog fel. Finom, alig használt érzékük a levegőben úszkáló legcsekélyebb élvet is felfogják, és kaczagnak, mint a hús lombok éde- nében dalolásra kelő kis madarak. Az ő szemeik előtt érdekes és új minden; nem teltek el semmi- vel, nem untak meg semmit, rajonganak mindenért. Elbűvöli őket egy-egy multság vagy ünnepély látása, nem úgy, mint a régi fiatalságét, mely csak- hamar megunta valamennyit, és huszonnégy éves korában hátat fordított az örömmek, mint a vasúti kalauz annak a vidéknek, melynek nézésébe már belefáradt.

Mennyi élet, mennyi hevült arcz, mennyi vicz- kádozó szempár! A mint az emelvények felé be- kanyarodnak, lépteik oly könnyűdek, mintha a leve- gőben járnának. Elragadtatásuk szárnya röpíti őket, tekintetük előtt összeolvad a ragyogó tarka látvány, és pacskolnak benne, mint fürdőben a tündérek. Idejük sincs egymásra nézni, csak kacsintgatnak örömben, és hogy többet láthassanak, még szá- jukat is kinyitják. Szedik emlékükbé a sok mindent, mint a rétre szabadult városiak a mezei virágokat, és kötik nagy halmazos bokrétákban, hogy majd haza czipelve előszedhessék egyenként, nézeget-

hessék és bonczolgathassák, s eltegyék amaz időkre, melyekben ha majd végig tekintenek rajtuk, vissza kívánják a kort, midőn az efféléknek is tudtak örövendeni.

És úgy tekintett e növendékcsoportra minden szülő, mint a magáéra. A miniszterek szemében, mint az utakat gondozó (hajdan utczaseprő) államhivatalnokok szemében, ott ragyogott az örömköny. Meztelen gyermekek szülői nem irigyelték az elegáns úrfiak és kisasszonyok sorsát, hanem ezer és ezer látcső szórta rajok a szeretet éltető özönét, azt a gazdagon ömlő záport, melyért hiába imádkozott a szívtelen régi világ szegénységének, a részvétlenség szárazságában fonnyadó nemzedéke. íme együtt volt most az új világi család, de a nyomor penészszaga, a piszok bűze, a mozsdatlan test «büdös paraszt»-isége nem volt rajta érezhető; a fésületlen kóczos fejek hajbarázdáiban nem lakmároztak a férgek; s a lélekdurvaság zord redői nem sötétlettek az arczokon. Ez volt az egyenlőség ténye az új világban, és nem frázis, melylyel a régi társadalom az ő embertelenségének undokságát leppezgette. A mely társadalmon kormányváltozásokkal, politikai kuruzsolásokkal akartak segíteni, s a mely társadalom gyomrát az összekotyvasztott sok ostoba gyógyszer már rongygyá tépte és keresztül ment rajra minden hatás nélkül.

A közönség még nem telt el a növendékek, a szülék, az ő üde és boldogoknak látszó gyermekeik nézésével, a látcsövek sugarai még mindig reá voltak tapadva a rózsás arcokra, mikor megadatott a másik jel és újra harsány éljenzéstől rezgett a lég. A zenekarok «tust» húztak, s a térnek üresen hagyott közepére robbant ötszáz válogatott férfi és ötszáz válogatott nő, a «Sasok társulatá»-nak ezer tagja. A légveloczipéd-ezred katonái, a felhők regióiba törő hősök, kik fölemelkednek a villámokhoz és a vihar vértetzen, felhőtörlesztésén áttörve, megostromolják a napot az ő otthonában, hol az elemek hatalma megszűnt és nem borítja fátyol az örök fényt, mely Isten oltárán ragyog. Ezer daliás alak, önkéntesek a részvét hadseregében, a szeretet parancsnokságának hatásköréhez tartozva, készek beszáguldani a világot, hogy egy kétségbeesett anya eltűnt gyermekét visszahozzák. Az «új világ» veres keresztesei, de a kik nem csatázó hatalmak előtt görnyedeznek, hogy mint egy megalázott, megsebesített társadalom tagjai, saját sebeik nyálásával akarjanak tetszelegni az úr előtt, hanem az egyenlőség gyermekei, kik az álrészvét érdemrendes maskaráinak nagy képe nélkül szállnak testvéreik segélyére. Az «új világ» veres keresztesei, a mely új világ azon kezdte az emberbarátságot, hogy testvéri kezet nyújtott egymásnak valamennyi nemzet, és

beszűntette a háborút. A mely új világ emberei nem ütöttek sebet embertársaikon az egyik kezükkel, hogy a másikkal bekötözzék; nem törtek a hatalom szolgálatában kettős érdekem után, hogy a jobbjukkal mint gyilkosok, a baljukkal mint mizerikoridiánusok egy-egy kis elismerést arassanak.

Sem nem büszkén, sem nem dölyfösen, hanem fenkölten és meghatottan lépett a közönség elé ez az ezer ember, a mely közönség most kezdte érezni a pillanat komolyságát. Egyszerre csendesség lett, mint egy templomban, melyben megjelentek Isten szolgálói, hogy az ájtatosságot megkezdjék. Derékon, égszínkéék fátyollal átkötött bő zubbonyban, hófehéren, mint a hogy az angyalokat szokták festeni, a nők; lovagló fehér nadrágban és kabátban a férfiak. Egyenkint oda álltak veloczipédek mellé, mint azelőtt a huszárok paripáik mellé. A veloczipédnyergek fel voltak szerelve több napra élelemmel és ruhával, tömlő kerekeik meg voltak töltve könenynyel, s hullámzó hánykódással lebegtek horgonyaikon, mint kikötőkben a hajók. A nőket Kádár Emília, a légveloczipéd feltalálója, a férfiakat Cserjéssy Illés vezényelte. Gyönyörű két alak, festészeti és szobrászati példánykép.

Indulás előtti pillanat volt ez., Elhalt a lélekzet a nézők ajkán. Ünnepeles némaság, a légáramnak ama sajtóságos zizegésével, mely csak fokozza a

csendességet. Az ember meghallja saját vérkeringésének forgását, üterének lüktetését. A szemsugarak mint a vitorla kötelek megfeszülnek s be van velük halózva a lég, mint hajók felett az árbocz környék, s fel az árbocz kosárba kapaszkodik a kíváncsiság. Mintha egy-egy feltörő sóhaj mozdítaná meg, lanyha lendülettel imbolyognak a zászlók, s hegyezett fülekkel várja a harsona szót a légparipa.

Most csengő, eléggé erős, de a nőiség kellemét bíró hang rezdül meg a levegőben. Emília vezényel, s női szopránját csakhamar követi az Illés bari-tonja: – Nyeregbe!

Egy fehéren megvillanó mozdulat, s a hullámozó veloczipéd paripák hátán, tündéries hosszú sorokban ülnek a magasság bajnokai. Mint a kikötő előtti tenger, elterül felettük a megmérhetetlen magasság, az ő elrejtett aknaival, szélvészével, villámfegyveres felhő oszlopaival, melyek el vannak bújtatva a lát-határ mögé, hogy előtörjenek az első jeladásra, megeresztett fergeteg paripákon, az ágyúkerekék dübörgő bömbölésével, mennykő-okadásával. Mikor baljóslatúan ragyogó szegélyét tolja előre a felhő-tábor, a nehéz vértés lovasság, felpikkelyezve izzó karikák fodra közt, sárkányokon ülve. Négy öt ezer méternyi magasságban, a hol nincs más segedelem csak az imádság! Hát oda mennek ők, Istenben bízva, s mint iránytűt, szívük hősi dobbanását

követve! Nem rettegve semmi veszélyt! Egy kétségbeesésében megtörött anya könyörgése s a közönség áldása megy velük!

Ereszd el! – hangzott a második vezényszó, és felbomlottak a kötélsokrok, megingott a léghajó tábor, búcsú köszönést intettek a lovagok süvegei.

A másik pillanatban száz és száz ezer kalap emelkedett a magasba és viszonozta a köszönést, kendők felhője lebegett a verőfényben s eget verő éljen reszketteté meg a levegőt.

Egy perez múlva már háromszáz méter magasban sűrögtek a veloczipéd kerekek a város felett, a szétvált sorok repülő vonalai mindinkább egyes részekre oszlottak, melyek kékes aczélszövetéről, ragyogó színpompával verődtek vissza a napsugarak.

TARTALOM.

	<i>Lap</i>
Jöjjön el a te országod!	3
I. A szerelmes festő	17
II. Az új világ egy emberének palotája... ..	28
III. Egy érdekes pohárköszöntő	43
IV. A merénylet	61
V. Az új világ legújabb társadalmi kérdése	75
VI. A temetés	84
VII. A parlament és minisztérium	100
VIII. Az új világ egy börtöne	119
IX. Az Árkosi Ilona beszéde... ..	128
X. A gyermekek	168
XI. A púpos vallomása	185
XII. A sasok részvéte	198